

**YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**KENTSEL MEKAN OLARAK MEYDAN
VE MORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ**

106434

Mimar Mehmet MESUTOĞLU

**FBE Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalında
Hazırlanan**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**T.C. YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Zekiye YENEN (YTÜ)

Prof. Dr. Aykut Karomun Aykut Karomun
Doc. Dr. S. Aslanlı S.

İSTANBUL, 2001

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ŞEKİL LİSTESİ.....	i
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
1. GİRİŞ	1
2. MEYDAN.....	3
2.1 Kavramlar	3
2.1.1 Mekan Kavramı	3
2.1.2 Mekanın Sınıflanması	4
2.1.3 Kentsel Mekan	6
2.1.4 Kentsel Mekan Olarak Meydan	7
2.2 İşlevleri	8
2.3 Konumu	9
3. ZAMANA BAĞLI OLARAK MEYDAN KAVRAMININ İNCELENMESİ	11
3.1 Antik Çağ.....	11
3.1.1 Antik Yunan.....	11
3.1.2 Roma Uygarlığı.....	14
3.2 Ortaçağ.....	18
3.2.1 Ortaçağ Kenti	18
3.2.2 Ortaçağ Meydanı.....	21
3.3 Rönesans	27
3.3.1 İdeal Kentler	29
3.3.2 Romanın Yeniden Yapılandırılması	30
3.3.3 Rönesans Meydanı	31
3.4 17. ve 18. Yüzyıllar.....	36
3.4.1 Barok Dönem.....	37
3.4.1.1 Barok Kent.....	37
3.4.1.2 Barok Meydan.....	39
3.4.2 Aydınlanma Çağı ve Endüstri Devrimi.....	46
3.4.2.1 Devrim ve Kent.....	47
3.4.2.2 Londra'nın Yeniden Planlanması	48
3.4.2.3 İngiliz Meydanları.....	49
3.4.2.4 Parisin Yeniden Planlanması ve Meydanları	52

4.	MEYDANIN MORFOLOJİSİ.....	54
4.1	Ölçü.....	55
4.2	Oran	55
4.3	Tipoloji	57
4.3.1	Nitelik Bağlamında	57
4.3.1.1	Sitte	57
4.3.1.2	Zucker	58
4.3.1.2.1	Kapalı Meydan.....	59
4.3.1.2.2	Vurgulayıcı Meydan	60
4.3.1.2.3	Merkeze Yönelik Meydan.....	61
4.3.1.2.4	Guruplanmış Meydanlar	62
4.3.1.2.5	Şekilsiz Meydanlar	63
4.3.2	Geometrik Bağlamda	63
4.3.3	Meydan Yol İlişkisi	67
5.	SONUÇLAR.....	69
5.1	Kültürel ve Sosyal Veriler	71
5.2	Fiziksel Veriler	72
5.2.1	Topografya.....	73
5.2.2	Kent Dokusu	73
5.2.3	Tarihsel Topografya.....	74
5.2.4	İklim.....	74
5.3	Son Söz	75
	KAYNAKLAR	76
	ÖZGEÇMİŞ.....	78

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 3.1 Atina Akropolis'i.....	11
Şekil 3.2 Atina Akropolis'i – plan	12
Şekil 3.3 Atina – plan	13
Şekil 3.4 Atina agorası – plan.....	14
Şekil 3.5 Atina agorası – canlandırma.....	14
Şekil 3.7 Roma Cumhuriyet Forumu – plan.....	15
Şekil 3.6 Roma Cumhuriyet Forumu – canlandırma	16
Şekil 3.8 Roma İmparatorluk Forumu – plan	16
Şekil 3.9 Roma İmparatorluk Forumu – canlandırma	17
Şekil 3.10 Roma Cumhuriyet ve İmparatorluk Forumları – plan	17
Şekil 3.11 Pompei Forumu – plan	18
Şekil 3.12 Siena - kent meydan ve kule.....	19
Şekil 3.13 Lucca – Mercato (pazar) Meydanı.....	20
Şekil 3.14 Siena kent planı	21
Şekil 3.15 Floransa - Signoria Meydanı	22
Şekil 3.16 Pisa – Duomo Meydanı	23
Şekil 3.17 San Gimignano - Cisterna ve Duomo Meydanları	24
Şekil 3.18 Siena - Campo Meydanı, plan	26
Şekil 3.19 Siena - Campo Meydanı	26
Şekil 3.20 Siena –Duomo ve Campo Meydanları	26
Şekil 3.21 Leonardo da Vinci'nin İdeal İnsan'ı.....	27
Şekil 3.22 Bramante - San Pietro Kilisesi için önerisi	28
Şekil 3.23 Filarete – İdeal kent Sforzinda	29
Şekil 3.24 Scamozzi - Palma Nova	30
Şekil 3.25 Venedik – San Marco Meydanı – plan	32
Şekil 3.26 Venedik – San Marco Meydanı	32
Şekil 3.27 Roma - Annunziata Meydanı – plan.....	34
Şekil 3.28 Roma - Annunziata Meydanı.....	34
Şekil 3.29 Roma - Campidoglio Meydanı - Michelangelo'nun tasarımından önce	36

Şekil 3.30 Roma - Campidoglio Meydanı - Michelangelo'nun tasarımından sonra	36
Şekil 3.31 Roma – Popolo Meydanı	39
Şekil 3.32 Roma – Popolo Meydanı. Fontana'nın düzenlemesi.....	40
Şekil 3.33 Roma – Popolo Meydanı. Valadier'nin verdiği son biçim.....	40
Şekil 3.34 Roma – San Pietro Meydanı, plan.....	42
Şekil 3.35 Roma – San Pietro Meydanı.....	42
Şekil 3.36 Roma – Santa Maria della Pace Meydanı, Plan	42
Şekil 3.37 Paris – Vendome Meydanı	43
Şekil 3.38 Roma – Navona Meydanı, plan	45
Şekil 3.39 Roma – Navona Meydanı.....	45
Şekil 3.40 Roma – Navona Meydanı.....	46
Şekil 3.41 Chaux Tuz Fabrikası	48
Şekil 3.42 Christopher Wren ve John Evelyn'nin Londra projeleri	49
Şekil 3.43 Valentine Knight'ın Londra projesi.....	49
Şekil 3.44 Londra – Covent Garden, plan	50
Şekil 3.45 Londra – Covent Garden	50
Şekil 3.46 Bath – Royal Crescent ve Circus.....	51
Şekil 3.47 Bath – Royal Crescent	51
Şekil 3.48 Paris – Concorde Meydanı, plan	52
Şekil 4.1 İzlenen cismin yüksekliği, cisme olan uzaklık ve görüş açısı arasındaki bağıntı.....	56
Şekil 4.2 Zucker'in Tipolojisinin şematik örnekleri.....	59
Şekil 4.3 Priene Agorası	59
Şekil 4.4 Campidoglio Meydanı	60
Şekil 4.5 Mısır Piramitleri	61
Şekil 4.6 Padova – Santo Meydanı	61
Şekil 4.7 Bologna Palazzo Podesta'nın çevresindeki meydanlar	62
Şekil 4.8 Verona – Erbe ve Signori meydanları	63
Şekil 4.9 Mekan Tiplerinin Bileşimi	64
Şekil 4.10 Kare biçimli meydan	65
Şekil 4.11 Daire biçimli meydan	66

Şekil 4.12 Üçgen biçimli meydan.....	66
Şekil 4.13 Meydan, yol ve kapalılığın değişimi	67
Şekil 4.14 Dörtgen bir meydanın basit geometrik çeşitlemeleri ve farklı tipte sokak birleşmeleri için etüdler.....	68
Şekil 5.1 Campidoglio Meydanı – Düzenleme öncesi ve sonrası	71
Şekil 5.2 Campidoglio Meydanı – Mekanın geometrik analizi ve ilginin yönlendirilmesi	71

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın hazırlanmasındaki akademik katkıları ve sağladığı kaynaklar nedeniyle tez danışmanım sayın Prof. Dr. Zekiye Yenen'e ve çeşitli konulardaki yardımları için Sibel Gürses ve Ömer Kulaç'a teşekkür ederim.

ÖZET

Kent insanın gereksinimlerine toplumsal anlamda karşılık veren örgütlü mekanlar topluluğudur. Bu örgütlenmenin başlangıç noktası toplumsal iletişim mekanı olan meydandır. Mekanın, dolayısıyla bir kentsel mekan olan meydanın fiziksel özellikleriyle, sosyal, kültürel, ve tarihsel özellikleri arasında diyalektik bir etkileşim bulunur. Antik Çağ'da ticaretin gelişmesiyle birlikte oluşan yeni kent yapısı bugünkü kentlerin temelini oluşturmuş, Endüstri devriminde buhar makinasının icadıyla üretim sistemleri ve buna bağlı olarak sosyal yapı değişmiştir. Kent tarihi açısından bu iki dönem bir anlamda 'milat' olarak kabul edilmiş, meydan morfolojik etüde temel oluşturacak şekilde, söz konusu iki milat arasında incelenmiştir.

Biçim bir nesnenin hacmini sınırlayan yüzeylerin ve bu yüzeylerin ara kesitlerinin oluşturduğu düzen/bütün olarak tanımlanabilir. Morfolojinin konusu biçimle birlikte, biçimin içeriği olan hacimi oluşturan yüzey ve ara kesitler ile bunların bir araya geliş düzenleridir. Bu incelemenin unsurlarıysa 'ölçü', 'oran' ve 'tipolojik çözümlemeler'dir. Bugüne kadar çeşitli meydan tipolojileri oluşturulmuştur. Bunlardan Sitte ve Zucker'e ait farklı tipolojilerde meydanın mekansal nitelikleri ön plandadır ve bir geometrik biçimi zorlamaz. Krier'nin tipolojisindeyse asıl olan geometridir, her mekansal nitelik istenilen geometrik biçime uyarlanabilir.

Meydan sosyal, kültürel ve fiziksel veriler çerçevesinde şekillenir. Fiziksel veriler topografya, kent dokusu, tarihsel topografya, ve iklim olarak sıralanır. Meydan yalnız geometrisiyle kavranamaz. Geometrik biçimler oluşumlarına temel oluşturan veriler ve nedenlerle birlikte bir anlam ifade eder. Bu bakışla, mekanı anlamak açısından niteliklerine ve geometrisine göre oluşturulan farklı meydan tipolojileri birlikte değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Meydan, mekan, kent, morfoloji, tarihçe.

ABSTRACT

A city is a collection of organized spaces that address human social needs. The starting point of this organization process is the public or urban square as a space for social communication. Just as there is a kind of dialectical, mutual influence between the physical features of any space with its social, cultural and historical characteristics, so there is for urban spaces as well, including the square. The new city structure of Antiquity, which developed in parallel with the development of commerce, provided the basis for our contemporary cities, and the Industrial Revolution, with the invention of steam power, brought with it changes in the system of production, and consequently in social structure. These two periods have been accepted as turning points in urban history. Thus, in this thesis, the public square has been investigated between these two chronological points in such a way as to provide the basis for a morphology study.

Form can be defined as a whole or regular system that consists of surfaces defining the volume of an object, and cross-sections of these surfaces. Morphology is not just the study of form, but also of volume, that is, the content of form, constituted by surfaces and cross-sections and how these latter impinge on one another to create systems. The elements of this study are 'measure', 'proportion' and 'typological analysis'. So far, there have been various typologies of the public square. In the typologies of Sitte and Zucker, the spacial features of the square are of primary importance and do not compel geometrical form. In Krier's typology, however, geometry is fundamental, and every spacial feature can be considered in terms of geometrical form.

The public square is shaped by social, cultural and physical factors. Physical factors include topography, the urban fabric, historical topography, and climate. Geometry alone is not enough to permit an understanding of the public square. A geometrical form only acquires meaning when it is considered alongside the data and reasons that give the form its basis. Thus, for the purposes of spacial conception, both geometrically and qualitatively based urban square typologies should be considered together.

Key words: public square, space, city, morphology, history.

1. GİRİŞ

Bireyin benimsediği, oluşumuna katkıda bulunduğu, karşılıklı etkileşim içinde bulunduğu çevre olan ‘kişisel çevre’ kimliğin mekana yansmasıyla oluşur. Kimlik herhangi bir canlı veya nesnenin soyut ve somut temel özelliklerinin bütünüdür. Bu kendine özgü olma durumunu yaratır. Kimlik mekanda ve sosyal çevrede bir tür anlaşma ve gelenek yaratır. Bunun uzantısı olarak mekanda ortaya çıkan iletişim farklı kimliklerin etkileşimini, birbirine geçişini ve uzlaşmayı, bir başka deyişle sentezi getirir. Bu diyalektik ilişki sonucunda mekan ait olduğu toplumun veya bireyin kimliğini de ortaya koyar.

Kent ortak kültüre sahip insanların bir örgütlenme çerçevesinde kurdukları, ticaretin yoğunlaştığı, çevresindeki daha küçük yerleşmelerin kendisinden beslendiği yerleşmedir. Bu oluşumun temelinde insanın sosyal yönünün zorunlu kıldığı iletişim gereksinimi bulunur. Kent içinde birarada yaşayan insanların çeşitli gereksinimlerini karşıladıkları işlev alanları bulunur. Bunlar insanın temel gereksinimi olan barınmanın kentsel anlamda karşılandığı konut alanları dışında, ticaret ve dinle birlikte kentin bir örgütlenme oluşunun kaçınılmaz sonucu kamusal eylemlerin gerektirdiği işlev alanlarıdır.

İnsan kentsel yaşama geçişinden başlayarak çeşitli gereksinimleri için korunma amacıyla mekanlar kurmuştur. Bir başka deyişle, insan gereksinimlerini mekan içinde karşılar. Kent bu gereksinimlere toplumsal anlamda karşılık veren örgütlü mekanlar topluluğudur. Kent mekanlarının örgütlenmesinde önemli bir unsur çeşitli işlev ve tipe sahip mekanların arasındaki dolaşımdır. Dolaşımı sağlayan kent mekanı sokak, örgütlenmenin başlangıç noktası meydandır. Kentin temel işlevi olan iletişim meydana ortaya çıkar.

İlk kentler M.Ö. 5000 yılından başlayarak, ılıman iklim kuşağında, akarsuların suladığı topraklarda, özellikle İndus nehri kıyılarında, Mezopotamya ve Nil vadisinde görülmüştür. Ancak söz konusu kentlerle ilgili olarak, ticaret eylemlerinin oluşturduğu kent kültüründen, kollektif bir kültürden bahsetmek güçtür. Buna karşılık Ege’de kolonileşmenin başlamasıyla beraber, ticaret yapan orta sınıf insanının ortaya çıkışı ve bunların asillerle mücadelesi sonucu yeni bir kent yapısı oluşmuştur. Bu oluşuma paralel gelişen demokrasi düşüncesi güçlü sosyal ilişkiler ve örgütlenmeyle birlikte kentleri şekillendirmiştir. Böylelikle bugünkü kentlerin de temelini oluşturan yerleşmeler ortaya çıkmıştır.

Tarih sürecinde çeşitli uygarlık düzeni ve toplumsal yapıya bağlı olarak kentlerde önemli farklılıklar olmuştur. Ancak, özellikle Endüstri Devriminden sonra ortaya çıkan üretim

sistemindeki hızlı değişiklikler, buna paralel olarak sosyal değişimler, nüfus artışı ve büyüme bu dönem öncesinde görülen farklılıklarla karşılaştırıldığında kent düzeni açısından yepyeni bir dönemin başladığına işaret eder.

Antik Çağ öncesindeki yerleşmeler kentleşmeye geçiş dönemi olarak nitelendirilirken, Endüstri devrimiyle başlayan yeni dönem, tarımsal üretime dayalı kentlere göre yeni üretim sistemlerinin getirdiğı sosyal ve kültürel farklılıkların kent yapısında oluşturdukları değişim ve değişimin hızı nedeniyle başka bir çalışmanın konusu olarak değerlendirilmiştir.

Bu çalışma kapsamında, bir kentsel iletişim, dolayısıyla kentsel toplanma mekanı olarak değerlendirilen meydanın Antik Çağ'dan başlayarak, Endüstri devrimi de dahil olmak üzere morfolojik çerçevedeki gelişmeleri incelenmiştir. Zamana bağılı olarak bu gelişmelerin kavranması, bugün üzerine yapılacak çalışmalara da temel oluşturacaktır.

Bir organizma olan, dolayısıyla bir anlamda yaşayan ve yüzyıllar içinde şekillenen kentin bu hızlı büyümeye ayak uydurması konusunda mekansal örgütlenme açısından ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Ortaya çıkan sorunların en önemlilerinden biri dolaşımdır. Kentin geçmişten zamanımıza taşıdığı biçimi içinde dolaşım mekanı olan sokaklar ve caddeler Endüstri Devrimi sonrasında hızla artan yükü kaldırmakta zorlanmakta bu nedenle kesişmelerinde büyük açık alanlar oluşmaktadır. Bu alanların kimisi meydan olarak isimlendirilmesine rağmen, bu çalışma kapsamında kentsel iletişim, dolayısıyla toplanma mekanı olarak meydan çerçevesinde tutulmamaktadır.

Mekanı, dolayısıyla bir kentsel mekan olan meydanı fiziksel boyutuyla incelerken, parçası olduğu ve diyalektik olarak etkileştiğı çevresinden, sosyal, kültürel, ve tarihsel bağlamda ayırmak mümkün değildir.

2. MEYDAN

2.1 Kavramlar

2.1.1 Mekan Kavramı

Kentin bir ögesi olan meydanı anlamak için öncelikle mekan kavramına açıklık getirmek gerekir. Bu çerçevede mekan farklı şekillerde tanımlanmaktadır.

Mekan, sözlük anlamıyla bir şeyin, bir kişinin bulunduğu, bir eylemin veya olayın geçtiği veya gerçekleştiği yer, belli bir kullanıma ayrılmış yer olarak açıklanır (Dictionary Larousse).

Aristo'ya göre mekan nesneler içeren kaptır.

Pierre Von Meiss'e göre mekan dışarıdan sınırlı, içeriden ihtiyaçla doldurulmuş bir ihtiyaçlar çukurudur.

Mekan, eylemin içinde cereyan ettiği sınırlı uzay parçası ve bu uzay parçasını belirleyen fiziksel öge veya ögelerin bütünüdür.

Leibniz'e göre mekan cisimlerin herhangi bir durumu değil, onların birbirlerini izlemelerine olanak veren durumlar dizisidir.

Mekan aralarında olumlu veya olumsuz bir ilişki ve örüntüden bahsedilebilen bir takım canlı cansız cisimlerin sınırlarını oluşturduğu ve bunlar gibi başka cisimlerin de (kendisi tarafından) içerildiği uzay parçasıdır.

Mekan insanın içinde olduğu ve alışverişte bulunduğu, kendi kimliğiyle olumlu veya olumsuz bir ilişki kurduğu, bireysel ve/veya toplumsal olarak karşılıklı etkileştiği, ve bu etkileşim sürecinde birlikte şekillendiği, sınırları belirli uzay parçasıdır (hacimdir).

Bu tanımlardan yola çıkarak, sınırlanmış her uzay parçasının mekan oluşturmayabileceği söylenebilir.

Mekan içerdiği bütün cisimlerle bir bütündür. İçinden bir tanesi tutulup çıkartılsa bile onun etkisi mekanda hissedilir. Bu hissediş, çıkartılan cismin hem fiziksel eksikliği anlamında hem de daha önce ki var oluşuyla, mekana fiziksel, sosyal ve kültürel olarak verdikleri anlamındadır (Hillier, 1996).

Mekan ölçeğine bağlı olarak, birey veya toplumlara ait kimliklerin, ideallerin fiziksel dünyaya yansımalarıdır. Bu çerçevede mekan kültürel ve sosyal olarak, maddesel var oluşun hareketsiz bir arka planı da olamaz. Zevi'nin dediği gibi, mimari mekan, hareketsiz duran bir olgu yerine zaman ve boşluk içinde yaşantılar silsilesi veren dinamik bir gerçekliktir (Zevi, 1990). Bu dinamiklik mekan içindeki nesnelerin değil, bizzat mekanın kendisinin (kendini belirleyen ve kapsadığı bütün cisimlerle beraber) süreç içindeki biçim, anlam ve hatta işlev bağlamındaki değişkenliği anlamındadır.

Mekan, kullanıcılarında bir takım imgeler oluşturur ve bunlar öznel nitelik taşır. Bu imgelerin bazıları ortak oldukları gibi farklı da olabilir. Bu farklılık, mekanın tasarımcısının, tasarımına temel oluşturan imge için de söz konusudur.

Mekan, zaman ile birlikte tüm cisimlerin var olması için gerekli iki koşuldan biridir. İkisi birbirinden ayrılamaz, varoluş zamandan bağımsız düşünülemez. Kant'a göre mekan kavramı sezgiseldir. Nesnel değil öznel ve idealdir. Zaman da benzer şekilde öznedir. İnsan doğayı ve çevresini geçmiş deneyimlerinin ışığında algılar, dolayısıyla bu algılama kişiye göre değişir. Mekanın ölçülebilir (nesnel olan) ve ölçülemeyen (öznel olan) yönü vardır.

2.1.2 Mekanın Sınıflanması

Prak mekanı, fiziksel, kavramsal ve davranışsal olarak üç sınıfta inceler (Prak, 1968). Fiziksel mekan her türlü öznel etkiden bağımsız kendini oluşturan cisimlerin nitel özellikleriyle incelenir; ölçülebilirdir. Kavramsal mekanla aynı sınırlara sahip değildir. Kavramsal mekan ise olguların yani nitel verilerin insan tarafından algılanması ve algılanan olguların yorumlanmasıyla oluşur. Algılamada iki unsur söz konusudur; fiziksel verileri beyine ileten duyu organları ve onları bilinç düzeyinde biçimlendiren kişisel özellikler. Bunlardan biri insanın geçmişi, bir başka deyişle deneyimleri, kültürü; diğeryse anlık ve genel psikolojisidir. Davranışsal mekan, kullanıcılarının içindeki hareketiyle şekillenen, kazandığı şekille de onların hareketlerini belirleyen mekandır. Bir sokağın, varoluş amacıyla kaçınılmaz bir şekilde belirlenen şeklinin dar ve uzun oluşu kullanıcıyı harekete zorlar; meydanın sokağa göre geniş ve kısa oluşu benzer şekilde durağanlığı getirir. Buna rağmen bir köşesindeki aralık kullanıcıyı kendisine çeker, böylelikle yönlendirir.

Jeodicle, mekanı iki temel kavram yardımıyla tanımlar: mekansal kap ve mekansal alan. Mekansal kapta mekan bir yoğunluk tarafından kapatılmış bir hacim olarak ele alınır. Kap mekanın sınırlarını ifade eder, bir boşluğu sınırlar ve bu boşluk dolmaya, yönlendirilmeye uygundur, tümünden gelim (a priory) ile kavranır. Mekansal alanda ise mekan kapatılmış olarak

değil, nesneler arasında ki bir yoğunluk olarak tasarlanır. Bu yoğunluk iletişimin, birlikte var oluşun yoğunluğudur; bir hacim oluşturur, bir alana yayılır. Mekansal kabın aksine tüme varımla (a posteriori) kavranır. Jeodicle'a göre, mekan sınırlarının niteliklerine göre mimari, kentsel ve doğal mekan olarak üçe ayrılır. Sınırların nitelikleri arasındaki en belirgin fark ölçektir. Diğer nitelikler buna bağlıdır. Mimari mekanın sınırlarını duvarlar, kentsel mekanın sınırlarını yapılar ve doğal mekanın sınırlarını da kentler oluşturur. Bu üç mekan büyükten küçüğe doğru birbirinin içinde yer alır. Mekan yaratmak küçük mekanı daha büyük mekandan ayırmaktır.

Christian Norberg Schuls mekan kavramını sınıflayarak beş bölümde incelemiştir:

- 1- Fiziksel hareketin oluşturduğu cisimsel (pragmatic) mekan: İnsanı çevresiyle bütünleştirerek hareketlerini belirler.
- 2- Doğrudan yönlendirmenin oluşturduğu algısal (perceptual) mekan: İnsanın duyu organlarıyla farkına vardığı mekandır. Öznel özellik gösterir.
- 3- İnsanın çevresine ait sabit imajını oluşturan, varolunan (existential) mekan: İnsanın sosyal ve kültürel açıdan birlikte var olduğu ve biçimlendiği mekandır.
- 4- Fiziksel dünyanın oluşturduğu kavramsal (bilişsel) (cognitive) mekan: Bütün fiziksel verilerin algılanması ve bu verilerin (kaçınılmaz bir şekilde) kişilik özellikleri çerçevesinde yorumlanarak sonuç çıkartılmasıyla oluşur.
- 5- Saf mantıksal ilişkilerin kurduğu mantıksal (logical) mekan: Mekansal varoluş üzerine kişisel teorilerin olduğu, mekanı anlamak için gereken kalıpları şekillendiren mekandır.

Mekanın, cisimsel mekandan mantıksal mekana doğru sıralanışı somuttan soyuta doğru bir sıralamadır.

Varoluş mekanının gelişimi kimlik kazanmaya paraleldir. Varoluşun bir dışı vurumu, kanıttır. Kişisel veya toplumsal kimlik, mekanda vücut kazanır, bu andan başlayarak karşılıklı bir etkileşim söz konusu olur. Bu etkileşimin uzantısı olan 'aidiyet' olgusu Norberg Schulz tarafından "kollektif, kamusal, özel" şeklinde sınıflandırılarak incelenir. Her tür üretimi ve yaşantıyı paylaşmak için birarada bulunmayı gerektiren "kollektif ait oluşun" tezahürü kenttir. "Kamusal ait oluş", ideallerde birlikte olmayı, düzeni ve kurumlaşmayı gerektirir. "Özel ait oluş" kişisel çevrenin oluşturulmasıyla sağlanır.

Kişisel çevre kimliğinin mekana yansmasıyla oluşur. Kimlik herhangi bir canlı veya nesnenin soyut ve somut temel özelliklerinin bütünüdür. Bu kendine özgü olma durumunu yaratır. Kimlik mekanda ve sosyal çevrede bir tür anlaşma ve gelenek yaratır. Bunun uzantısı olarak mekanda ortaya çıkan iletişim farklı kimliklerin etkileşimini, birbirine geçişini ve uzlaşmayı, bir başka deyişle sentezi getirir. Bu diyalektik ilişki sonucunda mekan ait olduğu toplumun veya bireyin kimliğini de ortaya koyar.

2.1.3 Kentsel Mekan

Bruno Zevi, mekanı “iç mekan” ve “kentsel mekan” olarak iki bölümde inceler. Binalar bu iki tür mekanın da oluşmasını sağlar. Mimarının değeri sınırlanan bütün boşluklarda, kapalı mekanlarda, avlularda, sokaklarda, meydanlarda devam eder. Krier ise, dış etkilerden korunan iç mekan özel yaşamı simgelerken, açık dış mekanın, hareketin ve iletişimin simgesi olduğunu vurgular. Bu bağlamda dış mekanı sokak ve meydan diye ayırarak inceler.

İç mekan-kentsel mekan ayrımı mekanın kullanıcısı ve ölçeğindedir. Kentsel mekan içinde bulunduğu kentin tamamı tarafından kullanılır.

Kentsel mekanın ve imajının unsurlarını Kevin Lynch yollar, sınırlar, bölgeler, kesişmeler ve nirengiler olarak belirlemiştir.

Yollar (path) kent içindeki dolaşımı sağlayan, kent mekanlarını birbirine bağlayan, sokak, cadde, nehir, kanal gibi elemanların tamamıdır. Yol boyunca hareket ederken insan kentle ilişki kurar.

Sınırlar (edge) sürekliidir. Kentin bölgelerini birbirinden ayırır ancak yollar gibi baskın değildir. Bazı durumlarda ayırdıkları bölgeler arasında engel de olabilirler. Sınır elemanları geniş kesitli ve hızlı ulaşım yolları, demiryolu geçitleri, kıyılar, setler, şevler, akarsu, kanal, göl, gölet ve benzeri su yüzeyleri gibi çeşitli topografik engeller, duvarlar olabilir.

Bölgeler kentin orta veya daha büyük kesimleridir. İki boyutlu genişlikleri vardır. Gözlemci zihinsel olarak içine girebilir. Kendilerine özgü işlev, yoğunluk, biçimlenme gibi kimlikleri vardır. Genel karakterleri ayırt edilebilir.

Kesişmeler (düğüm noktaları, ‘node’) şehrin stratejik noktalarıdır ana arterlerin kesişim noktalarında yer alırlar. Yolların konseptiyle kesişmelerin konsepti ilişkilidir, kentin sembolik noktalarını oluşturur, kimliğini içselleştirir ve dışa vururlar.

Nirengiler (landmark) kentin kolaylıkla fark edilebilen referans noktalarıdır. Bazı nirengiler uzakta olmalarına rağmen kentin her yönünden görülebilir. Etraflarındaki diğer öğelerden ölçü, konum, mimari özellikler, malzeme gibi açılardan farklı özellikler gösterirler. Bunlar büyük binalar, kuleler, heykeller, anıtlar, tepeler olabilir. Nirengilerin konumlarıyla kesişmeler arasında ilişki vardır. Genellikle kesişmelerde yer alır veya buralardan izlenirler.

2.1.4 Kentsel Mekan Olarak Meydan

Rob Krier kentsel açık mekanı iki başlıkta açıklar: sokak ve meydan. Meydanlar kentin varoluş nedeni olan iletişim ve birlikte oluşun, aidiyetin kendini ifade ettiği, vücut bulduğu mekanlardır. Sokaklar ise meydanların çevresinin dolmasıyla ortaya çıkan kentin genişleme gereksiniminin bir sonucudur.

Meydan açık bir alanın etrafında yapıların gruplaşması sonucunda, kontrollü, savunması kolay ve çeşitli etkinliklere olanak sağlayan bir mekan olarak ortaya çıkmıştır.

Meydanların işlevlerine veya biçimlerine göre sınıflanmaları mümkünken, işlevlerine göre biçimlerini veya biçimlerine göre işlevlerini belirtecek bir sınıflama oluşturmak mümkün değildir.

Sokakların kesiştiği noktalar düğüm noktalarını (node) oluşturur. Ancak bu kesişmeler yalnızca trafik işlevleri dolayısıyla görece olarak açık alanlar oluştursa da bir mekan olarak meydan oluşturmuş sayılmazlar. Bunlar, sadece kent içi ulaşımın çözüldüğü düğüm noktalarıdır. Mekanın en önemli özelliği olan kullanıcısıyla kimlik alışverişinden yoksun böyle açık alanları mekan olarak kabul etmek mümkün olmadığına göre, bir kentsel mekan olan meydan kapsamında değerlendirmek de mümkün olamaz. Bu çalışmanın konusu olan, 'kentin toplanma mekanı olarak meydan', yine kentin odak noktası olma işlevini de yerine getirir.

Meydan, merkez özelliği gösterir. Süreksizdir, hareketin başladığı veya bittiği (ulaşılan) yerdir (ilk ya da sondur). Kent bütünü içinde yollar tarafından beslenir. Meydanın durağanlığına karşılık, yollar dinamizmleriyle kentin dengesini sağlar.

Meydan insanın kentsel mekanı kullanmayı keşfettiği yerdir. Meydanlar kent insanının iletişim gereksinimini karşıladığı, kentli olmanın cevabını bulduğu mekanlardır.

Bu çalışmada meydan bir kentsel açık toplanma ve iletişim mekanı olarak ele alınacaktır.

2.2 İşlevleri

Meydanların işlevleri araştırılırken, kentlilerin o mekanda kurdukları ilişkileri incelenmesi gerekir. Söz konusu iletişim türleri meydanların işlevlerini oluştururlar ve bunları genel olarak kültürel ve ticari iletişim, kültürel iletişim, dini, yönetsel ve rekreatif iletişim şeklinde belirlenebilir. Bu iletişim gereksinimleri herbiri ayrı ayrı yada birkaçı birlikte olmak üzere meydanlarda karşılanabilirler. Pazar meydanlarında ticari eylemler, dini meydanlarda kiliseler şapeller gibi dini binalar, sivil otoritenin sembolü olan meydanlarda belediye binası, parlamento gibi kamu yönetimiyle ilgili kuruluşların binaları, rekreasyon eylemlerinin öne çıktığı meydanlarda ise kütüphaneler, tiyatro ve konser salonları gibi kültürel içerikli binalar, kahvehane ve bar gibi sosyal içerikli mekanlar yer alır. Alberti "... şehrin değişik yerlerinde çeşitli meydanlar yapılarak bazılarının barış zamanında pazar yeri olarak, savaş zamanındaysa stok yapmak için kullanılabilirdir" der. Meydan mekanının temel özelliği olan dış etkilerden korunma işlevine sahiptir. Bu korunma gereksinimi savaş zamanında düşmanlara karşı olmasının yanında genellikle meydanın ana işlevinin kentin, dolaşım gibi başka işlevlerine karşı da ortaya çıkar. Alberti çeşitli tipte pazar meydanları düşünmüş ve bunları şehrin farklı bölgeleriyle ilişkilendirmiştir. Bu farklı tipteki meydanlarla kuyumculuk, aktarlık, hayvancılık, gibi farklı ticaret alanlarının sergilenebileceği, herbirinin kendi gereksimine uyan özelliklere sahip kentsel mekanlar kurulmasını böylelikle kentin ticari eylemlerinin işlemesine kolaylık getirmeye çalışmış; bir tür zoning kavramını ortaya atmıştır (Cliff Moughtin / Urban Design). Bazı meydanlar merkez olarak daha fazla anlama sahipken, bazıları üstüste binmiş birçok işlevi karşılarlar. Bir çok başarılı meydanda birincil ve baskın bir etkinlikle birlikte onu destekleyen başkaca işlevler de yer alır. Böyle olmayan meydanların söz konusu işlevin geçerli olduğu zamanlar dışında gidilmeyen mekanlar haline gelmesi olumsuzluğu karşımıza çıkar. (Cliff Moughtin, 1992)

Meydanlar elbette farklı kültürlerde, içinde bulundukları kültürün özellikleri çerçevesinde farklı işlev veya işlevleri farklı şekillerde çözerler. Örneğin bir islam toplumuyla hristiyan toplumu arasındaki kültürel, dolayısıyla sosyal farklılıklar, oluşturdukları farklı gereksinimler çerçevesinde kentsel mekan kurgularına da yansımaktır. Kaldı ki, aynı din veya ulusun farklı kentlerinde en azından yöresel kültür farklılıkları mekanı farklı şekillerde etkileyecektir. Buradaki önemli nokta şudur; belli bir zaman, yer ve kültürde etkin olan tasarım konseptinin tamamen farklı bir kurguya sahip olabilecek başka bir zaman ve/veya yer ve/veya kültüre aktarmaya çalışmak son derece yanlış olabilir. Her açıdan son derece etkileyici olan İtalyan kentlerindeki meydanların sayıca çokluğu, iklimsel özelliklere bağlı olan dış mekan yaşamı ve

İtalyan kültürünün karakteristik davranışlarıyla açıklanabilir. Bu şartlar ve insanların konut dışına yönelim eğilimi, akdeniz halklarının toplumsal yaşam yolunda gelişmesini sağlamıştır. Floransa gibi, şehirlerdeki akşam üstü etkinlikleri diğer başka birçok etkinlikle birlikte kentsel alanın gelişimini sağlamış ve bu doğrultuda tasarımı yönlendirmiş buna karşılık bir çok kuzey ülkesinde benzer işleve yönelik olarak ancak iklimin dayatmasıyla üstü kapalı sokaklar, atriumlar ve arkadlar ortaya çıkmıştır. (Cliff Moughtin, 1992)

Meydanın önemli bir işlevi de, ait olduğu kentin veya kent bölgesinin prestijini yansıtmasıdır. Bu prestij veya meydanın onu yansıttığı çoğu kez içinde bulunduğu çevrenin ekonomik koşullarıyla doğrudan ilişki içindedir.

2.3 Konumu

Antik Yunan şehirlerinde agora, arazi yapısı engellemediği takdirde genellikle kent merkezinde bir çekim unsuru olarak yer almıştır. Agora liman şehirlerinde (Delos, Rodos, Aleksandria v.b.) olabildiğince limana, erken dönemlerdeyse kentin girişine yakın oluşturulmuştur. Ortaçağ Avrupa'sındaysa pazar meydanı genel olarak üç önemli yerde görülür. Ana caddenin geniş bir yerinde, kent merkezinde veya kentin kapısı civarında bulunur. Alberti'nin, şehrin merkezinde yer alması gerektiğini ileri sürdüğü kubbeli anıtsal yapı prensibinin, Rönesans mimarisinin önemli ilkelerinden biri haline gelişiyle birlikte oluşan merkezi plan şeması sonrasında birçok kentin tasarımında çıkış noktası haline gelmiştir (Zucker, 1959).

Merkezi anlatır veya incelerken iki önemli mimarlık teorisini karşımıza çıkar. Lynch ve Alexander. Lynch "The Image Of The City"de şehri anlamının önemli unsurlarından olarak "node"ları (şehrin düğüm noktaları, merkezleri) vurgulamıştır (Lynch, 1960). Bu noktalar şehrin anlamını veren, bir başka deyişle anlamını üzerlerinde yoğunlaştıran noktalardır. Şehrin kimliği buralarda vurgulanır. Alexander'a, göreyse her boşluk bir merkezdir ve etrafında sürekli beslediği ve besleneceği bir sistem oluşturmalıdır. Merkez simetrik bir düzenlemeye eğilimlidir. Söz konusu olan insan vücudunda olduğu gibi iki taraflı bir simetridir. Her yeni merkez buna eğilimli olmakla beraber genellikle tam olarak gerçekleşemez. Merkez ve onu saran kentsel yapı arasındaki ilişki onları birleşmeye ve bir bütün haline getirmeye başlar (Moughtin, 1995). Söz konusu merkez oluşun önemli unsurlarından biri de meydandır.

Görüldüğü gibi meydan, kentin merkez veya merkezlerinde yer alır. Burada merkez kentin geometrik değil işlevsel ve sosyal merkezi olarak ele alınmaktadır. O bölgenin veya kentin

tamamının beslendiği, sistemin kalbini oluşturur. Meydan, kentin arterlerinden birinin üzerinde veya bazılarının kesişim noktalarında gelişir. Söz konusu olan kentin ana meydanıysa, bütün önemli caddeler bu odak noktasına kolaylıkla yönlenmeyi sağlar. Bu düzen, kent içinde meydanlar ve yollar için önem durumuna bağlı olarak hiyerarşik şekilde geçerlidir. Bu genel bir kural olmakla birlikte tarih perspektifinde detayda farklı yaklaşımlar da görülür. Örnek olarak, Ortaçağ'da kentin ana meydanı askeri nedenlerle bazı kentlerde ana akstan ulaşılmakla birlikte bu aksın üzerinde yeralmaz; buna karşılık Rönesans ve özellikle Barok dönemde özellikle kentlerin ana aksları ve bunlarla diğer aksların kesişim noktaları üzerinde yeralmıştır.

3. ZAMANA BAĞLI OLARAK MEYDAN KAVRAMININ İNCELENMESİ

3.1 Antik Çağ

Antik dönemde meydan kavramı, oluşmaya başladığı Yunan ve Roma kentlerinde incelenecektir.

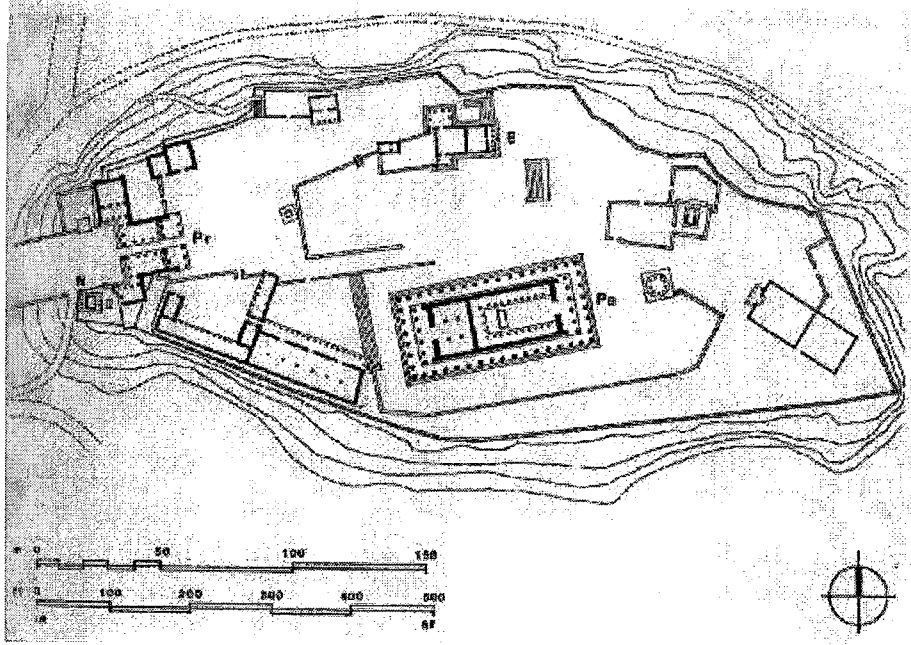
3.1.1 Antik Yunan

Antik Yunan kentlerinin dini ve askeri alanı olarak kent sakinlerinin toplandıkları akropolis, ticaretin ve kent işlevlerinin gelişmesiyle günlük yaşam anlamında ağırlığını bir pazar alanı olan agoraya devretmiştir. Kentin yüksek bir noktasında bulunan akropolis çevresini saran tepelerin oluşturduğu bir panoramaya sahiptir. Akropolisin kutsal karakteri bu görsel ilişkiler aracılığıyla vurgulanır. Uzun bir süreç içinde tamamen deneyimlerle ve görsel ilişkiler üzerine temellenerek yapılaşmıştır. Akropolis bu süreçte bir mekansal kurgu kazanamamış, meydan kimliğinden uzak bir “alan” olarak varlığını sürdürmüştür. Bunda kentten uzaklığının ve kent dokusuyla iç içe bulunmamasının etkisinin olduğu açıktır.

Şekil 3.1 Atina Akropolis'i (Gallion, 1950)

Akropolisi oluşturan yapılar kendi başlarına ve hep birlikte sardıkları alana ölçek verirler. Ancak bu yapılar birbirleriyle ve akropolisin girişiyle ilişkili olmalarına rağmen aralarında açıklanabilir kurallı bir geometrik düzenlerinin olmayışı dağınıklığı beraberinde getirir.

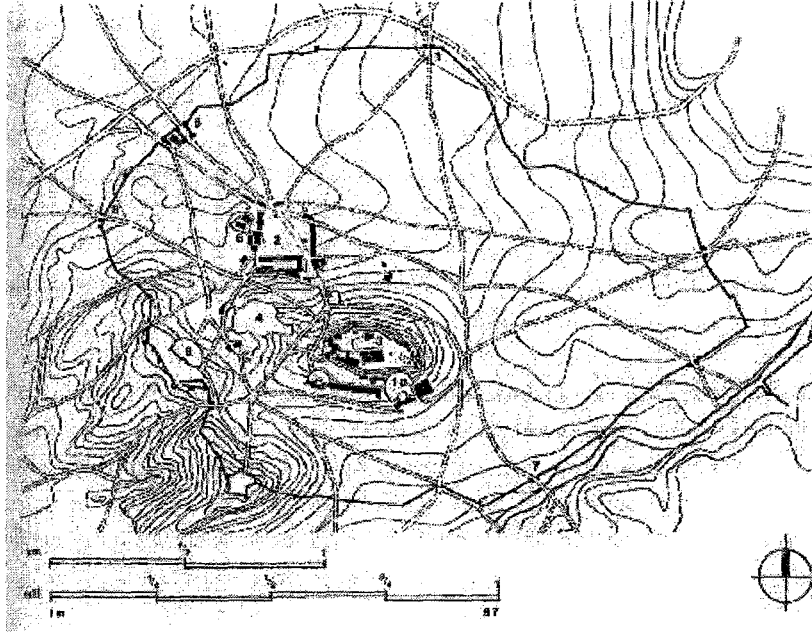

Şekil 3.2 Atina Akropolisi - plan (Roth,2000)

Agora, demokrasiyle toplumun karşılıklı etkileşiminin önemli göstergelerinden biri olarak kente gelişmiş, sosyal faktörler ve ihtiyaçlardaki farklılaşmaya paralel olarak fiziksel yapısı da değişiklik göstermiştir. Arkaik dönem agoralarıyla ilgili yeterli olabilecek kesin bilgilere sahip değiliz. Bunda, ilerleyen dönemlerde özellikle Romalıların kendi mekansal kurgularını yerleştirmek üzere yaptıkları değişikliklerinde etkisi çok olmuştur.

Arkaik dönem agoralarının içinde bulundukları kentler gibi düzenli bir şemaları yoktur. Arazi yapısının şekillenmelerinde etkisi çok olmuştur. Çevreleyen binaların meydanla doğrudan ilişkileri olmadığı gibi, sınır ve boyutları çerçevesinde de bir düzenden bahsetmek mümkün değildir.

Topografyanın olumsuz etkilerinin olanaksızlaştırdığı durumları bir tarafa bırakacak olursak, önemli yolların yönlendiği, agora, kentin merkezinde, liman kentlerindeyse, pazar meydanı kimliğinin baskısıyla kentin limana yakın kısımlarında oluşmuş; iklim verilerinin dikkate alındığı yunan şehirciliğinde, kuzey – güney, doğu – batı akslarında şekillenmiştir. Günlük yaşam ve ticaretin gelişmesine paralel olarak agoranın politik işlevi akropolise kaymış, agora çevresinde özellikle toplumsal gereksinimleri karşılamak için bunların niteliklerine uygun binalar inşa edilmiştir.

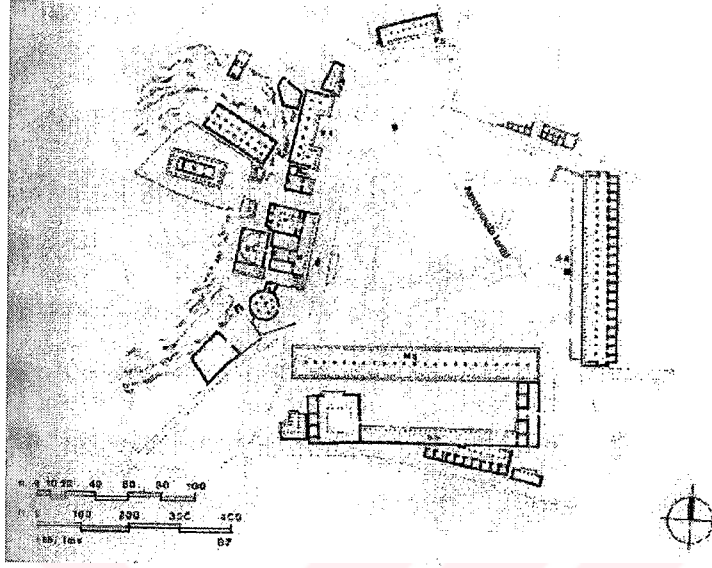
Şekil 3.3 Atina - plan (Roth,2000)

Helenistik dönemde şehirlerde, ana agora dışında her birinde farklı ürünlerin satıldığı irili ufaklı başka agoralar da oluşmaya başlamış, ana agoradaysa etrafını çevreleyen halkın çeşitli gereksinimlerine cevap veren yapıların artışına koşut olarak politikanın ağırlığı kendini yavaş yavaş ticarete bırakmıştır. İyice ağırlık kazanan ticaretle beraber mekansal kurguyu güçlendirmek ve meydanın söz konusu ana işlevini daha iyi yerine getirebilmesini sağlamak üzere, üstü kapalı kolonatlı bir mimari eleman olan stoa, agoranın sınırlarını oluşturmaya başlamıştır. İlerleyen dönemlerde küçük dini yapılarda bu kentsel mekana dahil olmaya başlayınca akropolisin kent yaşamındaki önemi bir miktar azalmıştır. Bu dini yapılarla agora arasında bir geçiş mekanı olarak kullanılan bir başka kolonatlı yapı “portiko”, mekana stoaya benzer katkıda bulunmuş ve meydanın etrafındaki sirkülasyonu sınırlayarak olumsuz etki etmesini engellemiştir.

Atina Agorası

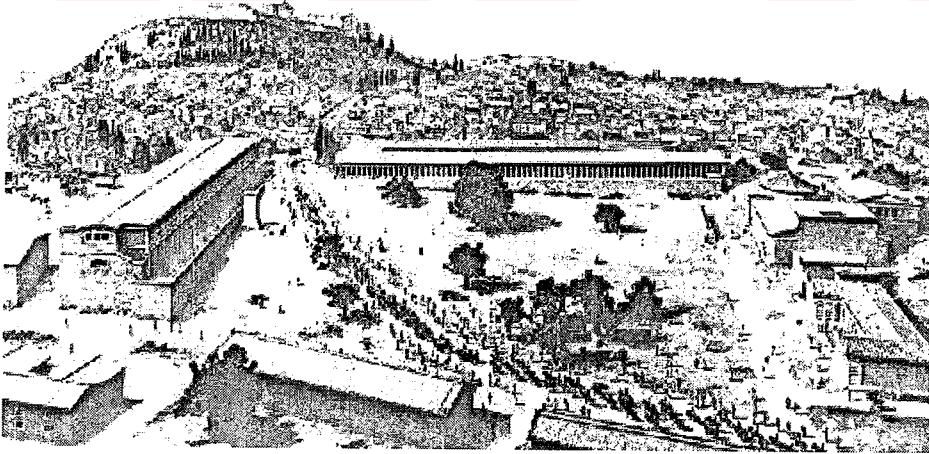
Akropolis dağınık bir mekanı ifade ederken, agoranın yapıları cepheleriyle kapatılmış bir kentsel mekanı oluşturur. Bu binaların aralarında ki küçük aralıklar agorayla bağlantılı yan mekanları ve kentin çeşitli kısımlarına giden sokakları oluşturur. Heykeller ve benzeri plastik öğeler meydanın ortasında yer alır. Meydanın çevresini saran yapılar birbirlerini takip edecek şekilde saçak kotlarında bir çizgiyi tutarlar. Bu çizginin üzerinde bulunan, yapıların cephe elemanları olan üçgen alınlıklar kenti saran dağ ve tepelerin oluşturduğu ufuk hatlarına göndermede bulunurlar. Saçak kotlarının aynı kotta yapılma nedeni sarılmışlık hissini oluşturmaktır. Bu amaca ulaşmak için meydan çevresindeki binalar boyutlarına ve bunlarla

bağlantılı olarak yüksekliklerine göre farklı zeminlerde inşa edilmiştir. Bu bitişik yapılaşma aksi taktirde karışık ve dengesiz bir topluluk oluşturacakken görsel bir denge ve dinginlik hissi oluşturur.

Şekil 3.4 Atina agorası - plan (Roth,2000)

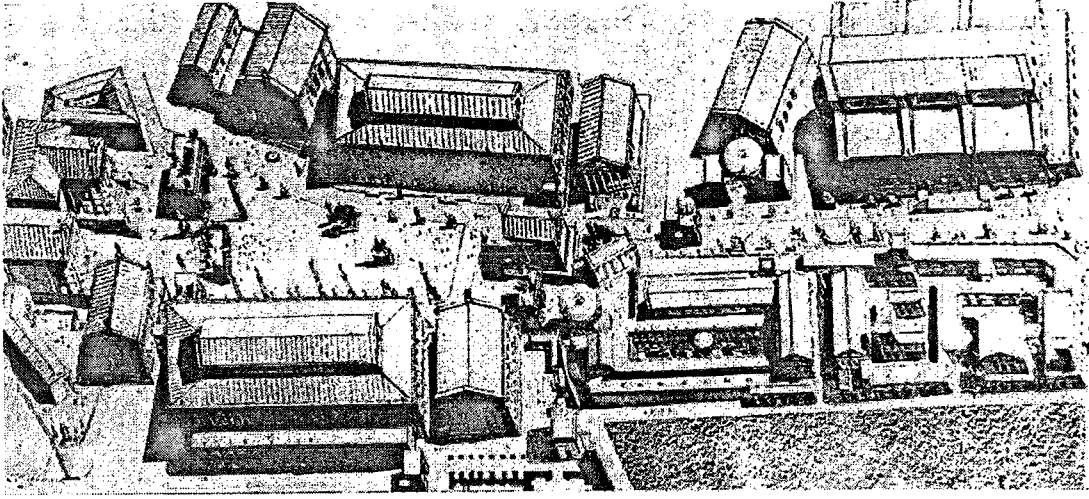
Sonraki dönemlerinde Roma'lıların gelişiyle beraber yapılan büyük müzik salonu Atina Agorasını bu binayı sergileyen bir meydana dönüştürdüyse de mekan olma özelliğini yitirmemiştir. Agoranın yapıları sürekli olarak mekana farklı karakterler verecek şekilde değişseler bile mekan varlığını ve öncüllüğünü hiç bir şekilde yitirmemiştir.

Şekil 3.5 Atina agorası - canlandırma (Hilberseimer, 1955)

3.1.2 Roma Uygarlığı

Roma uygarlığında kent meydanı forumdur. Halkın toplandığı, pazar alanı işlevini gören, mahkeme gibi toplumsal yaşamın önemli etkinliklerinin yer aldığı, bunların yanında genel

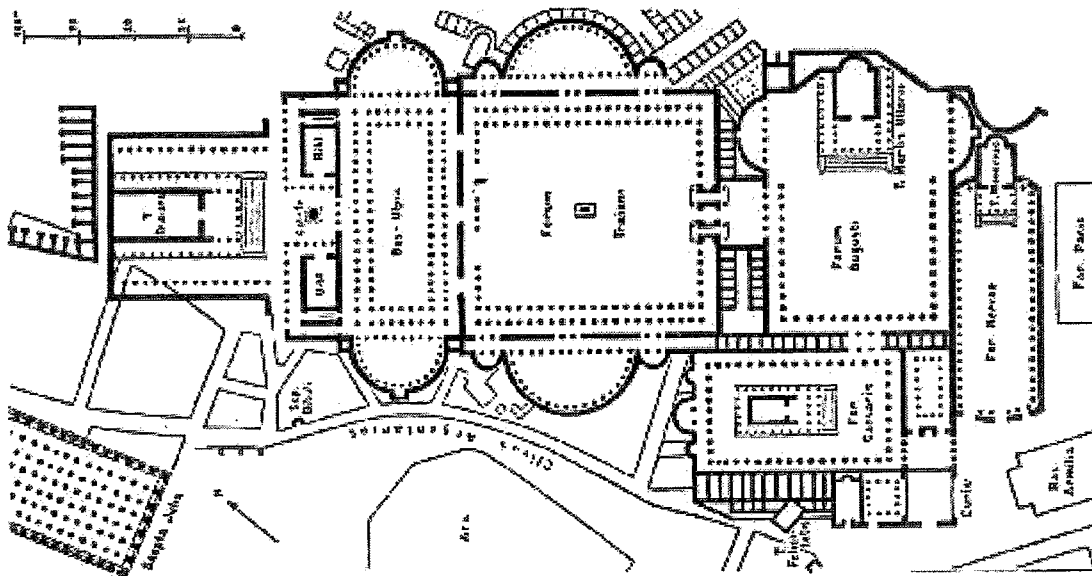

Şekil 3.7 Roma Cumhuriyet Forumu - canlandırma (Hilberseimer, 1955)

İmparatorluk Forumu

İmparatorluk döneminde yapılan forum Roma mimarisinin ulaştığı olgunluk ve ustalığı sergiler. Bu forum da Cumhuriyet Forumu gibi bir aks üzerinde şekillenir. İmparatorluk forumunun tasarım konsepti, Atina Agorası'nın kentin akropolisinin tasarım konseptinden farklı olduğu gibi Roma Forumu'nunkinden farklıdır.

Kareye yakın dikdörtgen ve yarım daire şeklinde meydanlardan oluşmuştur. Bunların her biri kolonatlarla sarılmış ve bir yapıya odaklanmıştır. Bu kuruluşun bir çok avantajı vardır. Büyük bir mekan kurgusu içinde belirgin olarak farklı bir kaç mekan birden oluşturmuştur. Ayrıca her bir mekan kolaylıkla algılanabilen bir şekilde kolonatlarla birbirine bağlanmış, bu da mekanlar arası geçişi sağlamıştır.

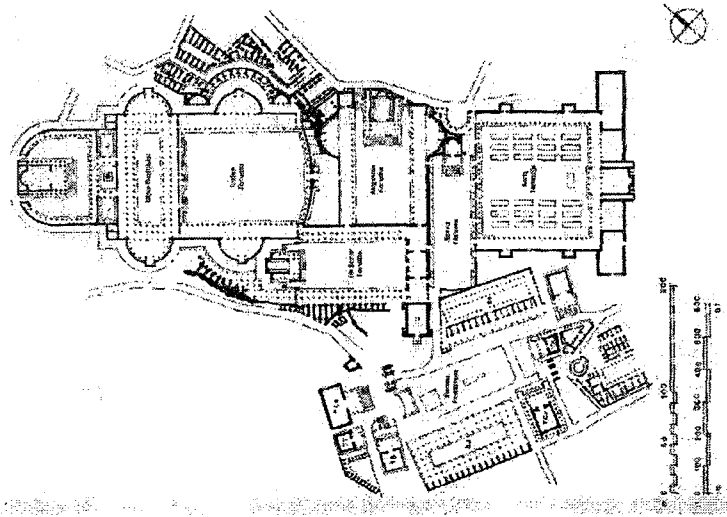

Şekil 3.8 Roma İmparatorluk Forumu - plan (Sitte, 1945)

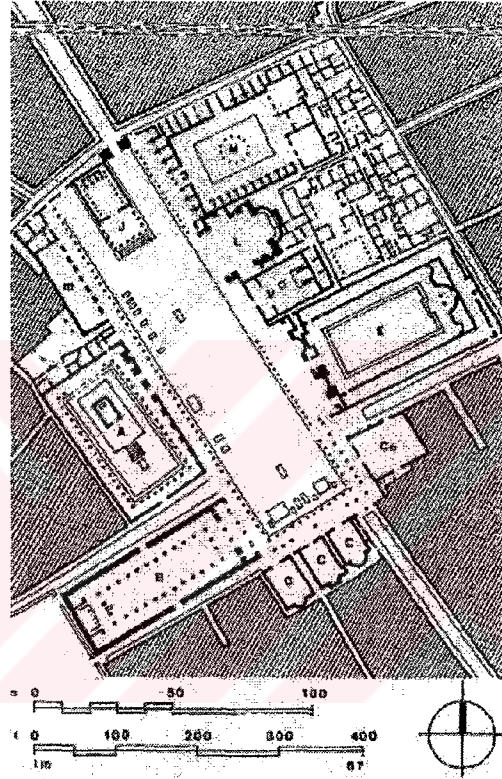
Şekil 3.9 Roma İmparatorluk Forumu - canlandırma (Hilberseimer, 1955)

Roma'nın bu iki farklı forumu birbirlerine bu kadar yakın konumlanmaları, buna karşılık farklı özellikler göstermeleriyle oldukça ilginç bir beraberlik oluşturur. Eski olanı bütününde kendinden emin ve sakin, iddiasız bir şekilsizlik içinde ancak bir çok heyecanlı ayrıntıya sahip; yeni olanıysa son derece net ve düzenli, Roma imparatorluğunun gücünü vurgulamak için de iddialıdır. Bunu da yöneldiği ve sergilediği heybetli binalarla sağlar. Aralarındaki en önemli fark, birinin kendiliğinden ve düzensiz olarak bütüne ulaşmasına karşılık diğerinin, tersine baştan tasarlanarak katı bir düzen içinde bütünden gelinerek oluşturulmasıdır. Böylelikle Roma mimarisini önemli özelliklerinden olan aksiyel planlama, kapalılık hissini netlik içinde sağlamak gibi ilkeler mekana yansıtılmış olur.

Şekil 3.10 Roma Cumhuriyet ve İmparatorluk Forumları - plan (Roth,2000)

Pompei Forumu, çevresindeki binalarla ilişkisinin kontrolünü sağlayan iki katlı kolonatlı bir yapı olan portikoyla çevrilmiştir. Portikolar, Roma forumlarında Yunan agoralarında kullanıldıklarına benzer amaçla ve aynı dönemde yer almışlardır. Mekanı belirlemekte, sınırlarını oluşturmakta, düzensiz gelişmiş forumlara veya agoralara biçim vermek ve aks kazandırmakta kullanılmışlardır. Bütün meydanı çevreleyen portikolar buralara bağlanan sokaklarında önlerinden geçerek onları gizlemiş, alanın yalnızca yayalarca kullanılmasını sağlamıştır. Pompei Forumunun aksında Jüpiter tapınağı yer almıştır.

Şekil 3.11 Pompei Forumu - plan (Roth, 2000)

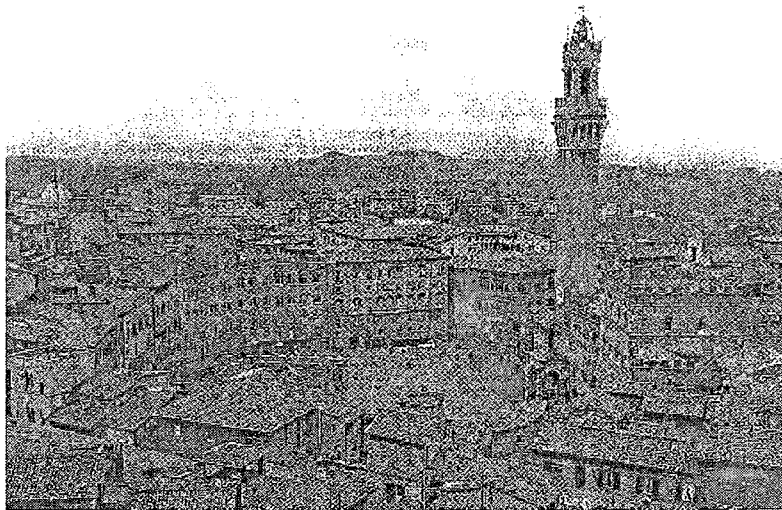
3.2 Ortaçağ

3.2.1 Ortaçağ Kenti

Ortaçağ kentlerinin konumunu ve biçimini belirlemekte dönemin siyasal yapısının bir uzantısı olarak savunma ihtiyacı önemli bir unsur olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun gücünün azalışıyla sınır kentleri bağımsızlıklarını kazanmaya başlamıştır. Bunların bazıları ticaret yollarına yakınlıkları nedeniyle güç kazanmaya başlamış ve çevrelerinde kendilerine bağlı kale kentcikler oluşturmuştur. Kale şehirler genelde kolay savunulabilecek tepe üzerlerinde konumlanmış ve savunma duvarlarıyla çevrilmiştir. Seçilen yerin özelliklerine bağlı olarak

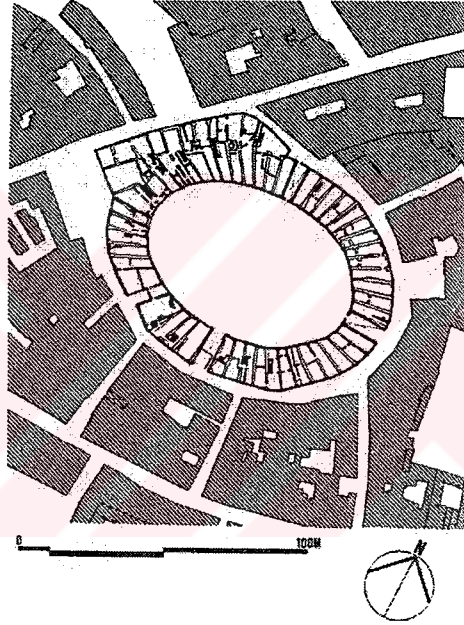
arazi, genellikle küçük oluğu ve kent çevresinin savunma duvarlarıyla da çevrilmesi nedeniyle değeri olmuştur. Ortaçağ'da bu duvarlar savunma için en önemli öge olarak kent halkının güvenliğini sağlarken kentlerin biçimlenmesinde de öne çıkmıştır. Ortaçağ kentleri Antik Yunan'da olduğu gibi küçüktür. Kent büyüklükleri en fazla kendisini besleyen ulaşılabilir tarım arazilerinin büyüklükleriyle orantılı olmuştur. Savunma duvarları kentin büyümesi durumunda yeniden inşa edilmiştir. Bu durum kent içinde sıkışık bir yapılaşmanın oluşumunu böylelikle de iç mekanların yeterli konfora sahip olamamasını beraberinde getirmiştir. Bütün bu yoğun yapılaşma içinde açık alanlara gereksinim kaçınılmaz bir durum olarak ortaya çıkmıştır. İç mekanlardaki sıkıntı, ortaçağ kenti insanının dış mekanlara (kentsel mekanlara) yönelmesini sağlamıştır. Bu yönelim iç mekanlarda bulunmasında güçlükle çekilen konforun dış mekanlarda oluşturulmasını sağlamış; bununla birlikte diyalektik olarak sosyal ilişkiler güçlenmiştir. Bir iletişim odağı olarak kent meydanları bu dönemde önemli gelişmeler kaydetmiştir. Duvarlar içindeki bu sıkışık yaşam kentsel mekanların, özel mekanlarda olduğu gibi insan ölçeğinde tasarlanmalarına neden olmuştur. Ortaçağ kentlerinin sokaklarındaki organik doku uzun görüşü engeller, hakim olan insan ölçeği mekan içinde ilerleyenlerin dikkatlerini detaylarda yoğunlaştırır. Organik dokunun önemli yararlarından biri kent duvarlarını aşmayı başarabilecek düşman kuvvetlerini dar ve labirent gibi ilerisi de görülemeyen sokaklarda, merkezdeki meydana ulaşmadan yok edebilme imkanı vermesidir. Bu nedenle kimi Ortaçağ kentinin meydanına ana ulaşım aksından doğrudan girilmez.

Kent sakinlerinin kendileri için yaptıkları binalar tamamen işlevsel ve gereksinimler doğrultusundadır. Bu gereksinim ve işlevler binaları olduğu gibi kenti de şekillendirmiştir. Önemli meydanlar kulelerle vurgulanarak kentin silüetinde de yer alır.

Şekil 3.12 Siena - kent meydan ve kule (Moughtin, 1992)

Ortaçağ şehirleri iki ana grupta toplanabilirler. Birinci grup Roma mimarisinin bazı biçimlerini ve özellikle ızgara plan dokusunu koruyan şehirler. Örneğin İtalya’da Pavia, Verona, Parma, Bolonya, Padova, Piacenza, Lucca, Floransa, Pistoia. Bu şehirlerin ızgara plan dokusu ortaçağdaki gelişmelerine temel oluşturmuştur. İkinci grup şehirlerin gelişimi, tamamen doğal olarak şehrin yerleşimindeki genel eğilimlere, insanların tercihlerine bağlı ve irrasyonel/organik olarak bir sentezin sonucudur. Bu şehirlerde ölçek genellikle küçüktür; söz konusu olan insan ölçeğidir. Bir takım katedral, manastır ve şatolara bağlı olarak, çevrelerinde bunların çekirdeklerini oluşturduğu şehirler (nukleus – çekirdek şehir) olarak gelişirler. Benzer şekilde gelişen ancak çekirdeği oluşturan otoritenin olmadığı şehirler de vardır. Örneğin Bolzano (kuzey İtalya), Crema (orta İtalya), Taranto (güney İtalya).

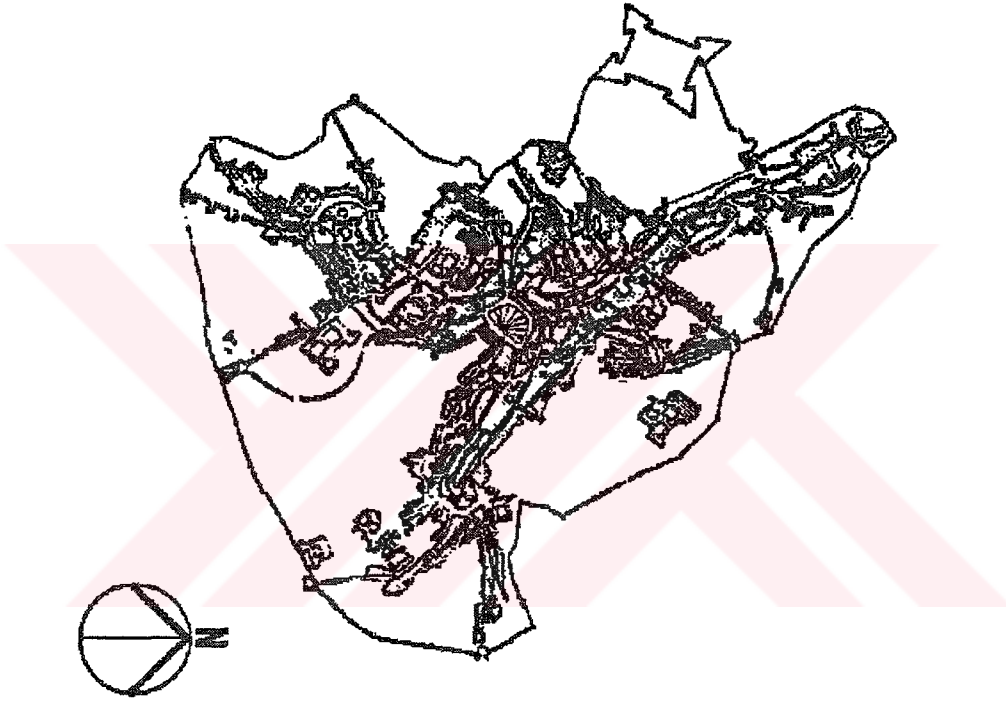
Şekil 3.13 Lucca – Mercato (pazar) Meydanı (Kato,1980)

Bu şehirler plansız gelişen şehirlerdir. Ancak 11.yy dan başlayarak özellikle kuzey İtalya’da yeni ve planlı şehirler ortaya çıkmaya başlar. Bu şehirlerin temelinde tarımın gelişimi ve askeri düzenin etkileri vardır.

Ortaçağda kentler genel olarak organik olarak gelişmiştir. Bu durum kentlere koştut olarak meydanların da kendiliklerinden ve şekilsiz oluşmalarına yol açmıştır. Şehir yönetimi ve derebeylerinin kentlerin biçimlenişinde rol almalarına rağmen, bu durum Rönesans şehirciliğinde geometrinin de kullanılmasının etkisiyle oluşan tümenden gelim tasarım yöntemiyle benzer değildir. Bununla beraber Roma kökenli şehirlerden kalan ızgara plan dokusunu koruyan şehirler bu özelliklerini Ortaçağ’da da sürdürmüşler ve bu durum şehrin gelişimine referans oluşturmuştur.

Ortaçağ şehirlerinin genel özellikleri şunlardır:

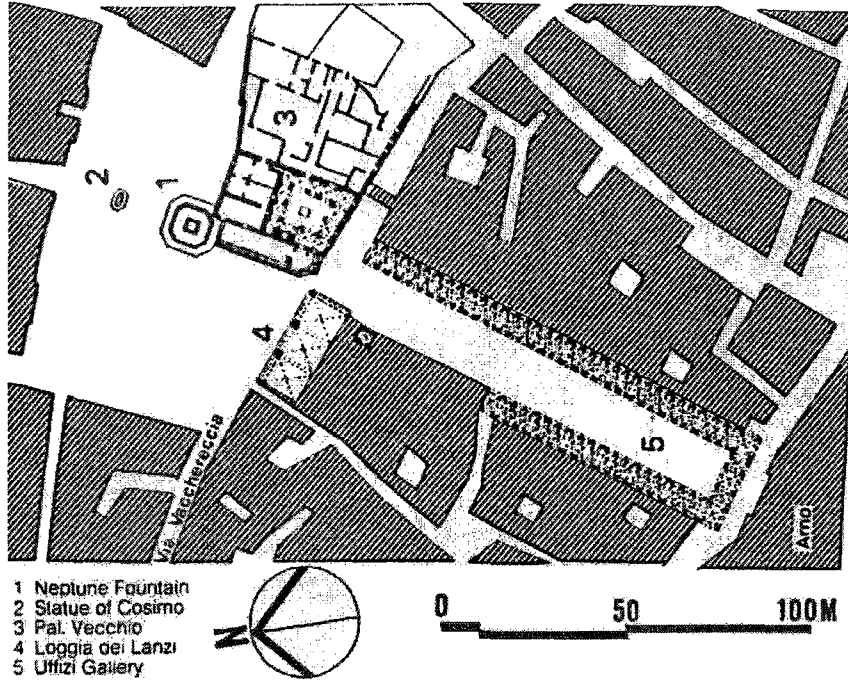
- 1- Yüksek yoğunluklu bina grupları ve geniş olmayan ancak çok sayıda açık mekan
- 2- Şehirleri saran savunma duvarları
- 3- Sık ve labirentimsi yol dokusu
- 4- Şehrin merkezindeki meydan ve bütüne hakimolan organik doku

Şekil 3.14 Siena kent planı (Kato,1980)

3.2.2 Ortaçağ Meydanı

Ortaçağ meydanlarının başta gelen işlevleri kent yönetimi ve sosyal eylemlere hizmet, dini gereksinimler ve pazar alanı olmasıdır. Kentsel işlevleri karşılayan meydanlara örnek olarak, Siena'daki Campo meydanı, Floransa'daki Signoria meydanı, Piacenza'daki Cavalli meydanı; dini işleve sahip meydanlara örnek olarak, Parma, Lucca ve Prato'daki Duomo meydanlarını gösterebiliriz.

Şekil 3.15 Floransa - Signoria Meydanı (Kato,1980)

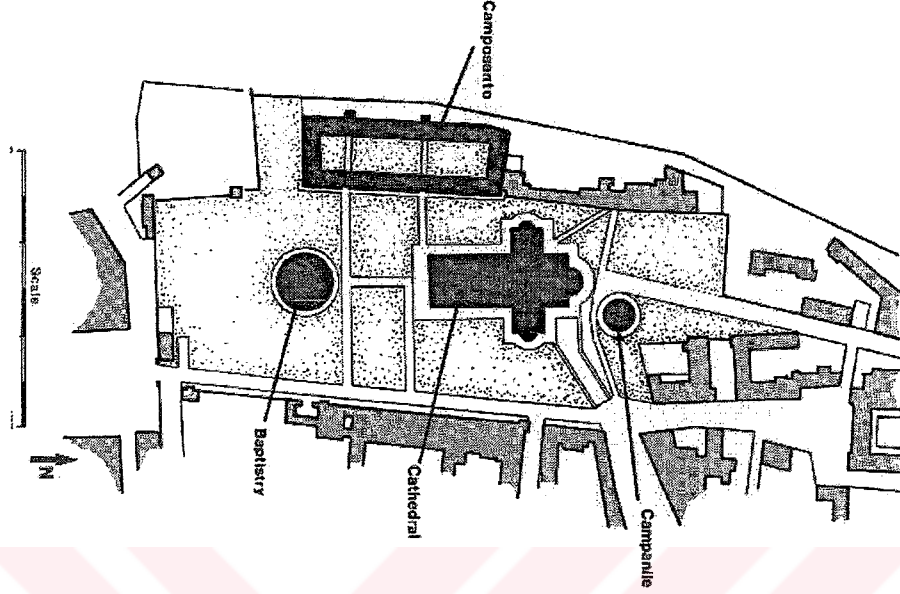
Başlangıçta ticaretin de gelişmesiyle az nüfuslu orta Avrupa kentlerinde pazar meydanına olan gereksinim ana ulaşım aksının üzerinde nisbeten geniş bir kısmında karşılanmıştır. Bu tür meydanlarda kilise veya bir kamu binası mekana bir kimlik vermiştir.

Dolaşımın yoğun olduğu kentlerde, pazar alanı caddenin genişletilmesiyle elde edilen mekanda oluşturularak bu iki işlevin birbirlerine engel olmalarının önüne geçilmiştir. Meydanın oluşumunda, mekanın belirlenmesine yardımcı olacak şekilde bir dini veya kamusal yapı kullanılmıştır.

Kentin girişinde, kent duvarlarının içinde veya dışında oluşturulan ancak genellikle mekansal etkileri zayıf pazar meydanlarında savunma kuleleri önemli bir öge olarak bulunurlar.

Kent merkezi olarak meydan kentlilerin birincil iletişim mekanıdır. Bu meydanlar Ortaçağ'ın üç ana meydan işlevini karşıladığı gibi, kentin büyüklüğüyle ilişkili olarak ikisini veya yalnızca birini karşılayabilir. Tek işlevli merkez meydanlar genellikle belediye binasının bulunduğu sivil (dünyevi) otoritenin vurgulandığı kamusal işleve sahiptirler. Bu dönemde kilise olarak bulunduğu, uhrevi özelliğini ve gizemle karışık ulaşılmazlığını korumak için kendine ait bir meydanla otoritesini vurgular. Merkez meydan kent halkının önemli bir bölümünün toplanabilmesi gerekliliğiyle kilise meydanından daha büyüktür.

Dini meydan kentin dini yapısının hakimi olduğu ve sergilendiği meydandır. Örnek olarak Pisa Duomo meydanı gösterilebilir. Ortaçağda kilise meydanlarının geometrik bir biçimi yoktur.

Şekil 3.16 Pisa – Duomo Meydanı (Moughtin, 1992)

Pazar meydanıyla kilise meydanının birbirleriyle ilişkili olduğu meydan grupları bu iki işlevi birbirinden ayırmalarının bir ara çözümü olarak uygulanmışlardır. Örnek olarak San Gimignano'daki Cisterna ve Duomo meydanları gösterilebilir.

Bu tek işlevli meydanların yanında dini ve kamusal işlevlerin birlikte var olduğu meydanlar da vardır. Bunlar eşit derecede öneme sahip işlevlerdir. Şehrin merkezinde, ana kilise ve belediye binası birlikte yer alır ve bu iki otoriteyi birleştirir. Örnek olarak Brescia, Pistoia, Lodi, Como ve Perugia duomo meydanları. Bazı kentlerde bu iki işleve sahip meydan birbiriyle ilişkili ve bitişik ancak ayrı olarak yer alırlar. Bu meydanları bölen veya birleştiren öğeler binalar, çeşmeler, heykeller veya kot farkları olabilir. Bunlara örnek olarak Milano, Volterra, San Gimignano; daha kuvvetsiz bölünmelere örnek olarak Bergamo, Ferrara, Cremona gösterilebilir.

Şekil 3.17 San Gimignano - Cisterna ve Duomo Meydanları (Kato,1980)

Pazar meydanı ticaretin türüne bağlı olarak üç farklı yerde konumlanırlar. Günlük gereksinimlerin karşılandığı meydanlar merkezde, daha özel gereksinimlerin karşılandığı, özel nesnelerin satıldığı küçük meydanlar kentin değişik bölgelerine dağılmışlardır. Bu kent duvarlarının içinde yer alan iki tipe karşıt olarak kent duvarlarının dışında kentin giriş kapısının hemen yanında çevredeki köylerden daha kolay ulaşılabilir şekilde yer alan pazar meydanları da vardır. Bunların önemlilerinden biri Siena pazar meydanıdır.

Ortaçağ kentlerinde, yeniden canlandırılmış ızgara dokulu Roma şehirlerinde veya organik dokulu şehirlerde önemli özellik olarak meydanın merkezde yerleştiği görülür.

Yeniden canlandırılmış bir Roma şehrini örnek olarak alındığında erken ortaçağda şehir nüfusu düşmüş, bununla bağlantılı olarak fiziksel olarak da küçülmüştür. Ancak her şekilde kentin merkezi varlığını sürdürmüş daha sonraki gelişmenin temelini oluşturmuştur. 10.yy dan sonra şehirler politik ve ekonomik olarak büyüyüp geliştiğinde eski kent duvarları kent gelişimiyle birlikte işlevini yitirmiş, kentin yeni sınırlarında başka duvarlar inşa edilmiştir. Bu durum eski Roma kent biçimini merkezde yerleştirmiş ve gelişimin ınsal olmasını getirmiştir. Bolonya, Padova, Verona, Pavia bu tür büyümenin tipik örnekleridir.

Diğer yanda kendi içinde değişen kentin, bir parçası olan meydanlarla olan ilişkisi de değişmiştir. Kentlerin boyutlarının değişmesine paralel olarak yeni boyutlarına uygun oranda

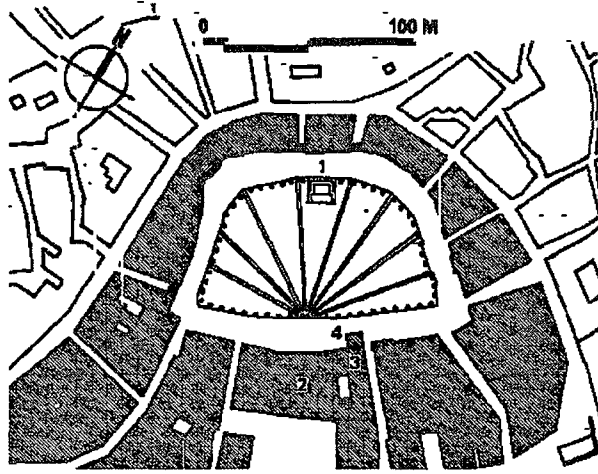
meydan gereksinimi ortaya çıkmıştır. Bu gelişim süreci meydanın konumunu da etkilemiştir. Farklı bölgelerde yeni meydanlar oluşmuş ancak meydan merkezde varlığını hep sürdürmüştür. Bütün bu hareketler sırasında doğal olarak meydan biçimsel değişimlere de uğramıştır. Meydanın biçimsel değişikliği kenti oluşturan ve kendisini saran yapılarla birlikte bir başka deyişle kentin değişimiyle birlikte olmuştur.

Ortaçağ kentlerinin de meydanın biçimlenişi genel olarak tesadüfidir. Bu dönemde mekan oluşumunda arazi yapısının da etkisiyle üçüncü boyut ustalıklı kullanılmıştır. Bu çerçevede binalar arası geçişler, arkadlar, kot farkları yalnızca planda değil kesitle birlikte algılanırlar. Kentsel mekanlarda sergilenen plastikler aynı zamanda mekanı belirleyen ve sınırlayan öğelerdir. Bu bütünlük yol ve meydanların birlikteliğinde de görülür. Ortaçağ meydanlarının ağırlıklı olan sosyal iletişim yönünün kent içi dolaşımından (trafikten) olumsuz etkilenmemesi için genellikle yollar ya meydanın bir tarafından geçecek şekilde düşünülmüş, ya da meydanla yol arasına binalar yerleştirilmiş ikisi arasında geçişler bina aralarından veya arkadlarla sağlanmıştır.

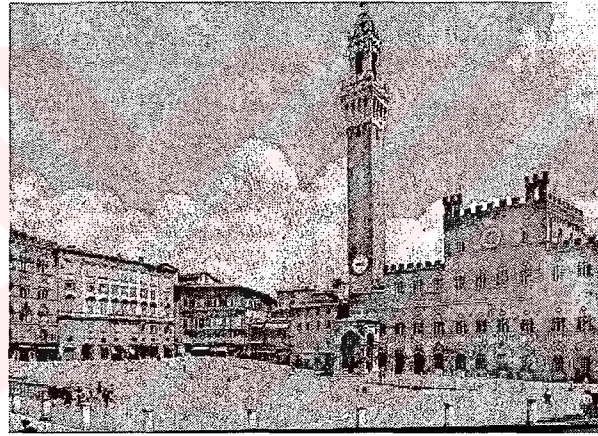
Ortaçağda merkez, kamusal meydan kent halkıyla hakim otorite arasında ilişki kurar, halk buradan bilgilendirilirdi. Kent halkını ilgilendiren konularda bu iletişimi sağlayabilmek için halkın toplanabileceği büyüklükte, genellikle de bu nedenle dini meydana daha büyük oluşurdu.

Siena'daki Campo meydanı kentin üzerine kurulduğu üç ana tepenin kesiştiği yerdeki hafif eğimli açıklıkta eski bir Roma forumu üzerine kurulmuştur. Bu açıklığın çevresinde devam eden yaklaşık aynı kottaki tepe üstleri meydana şeklini vermiş, tesadüfi olarak bu açıklığın sahip olduğu hafif eğim bir tiyatro anısı benzerliğiyle hem ilgiyi merkezinde inşa edilen ve meydana kimliğini veren belediye binasına yönlendirmiş, hem de meydanın her bir noktasının kendi aralarında görsel ilişki içinde olmasını sağlamıştır. Meydanın zemini çevresini saran binalar boyunca uzanan dolaşım alanı olarak kullanılan bölümde taş ve ortada insanların toplandığı alandaysa tuğla ile kaplıdır. Tuğla kaplı alan bir yelpaze şeklinde dokuz bölümden oluşur. Bu dokuz bölüm kentin “contrada” denilen ve her birinin kendine ait bayrağı olan dokuz mahallesini simgeler. Bu yelpazenin merkezinde meydanın suyunu toplayan drenaj bulunur. Aynı zamanda yelpaze biçimi bakışı merkezine, dolayısıyla hemen arkasında bulunan, meydana cephe veren belediye binasına yönlendirir. Belediye binasının tam karşısında bulunan çeşme ve bunun havuzu bir dinginlik unsuru oluştururken meydanın ayrılmaz parçaları olan güvercinlere de hizmet eder. Meydanda 1656 yılından beri düzenlenen

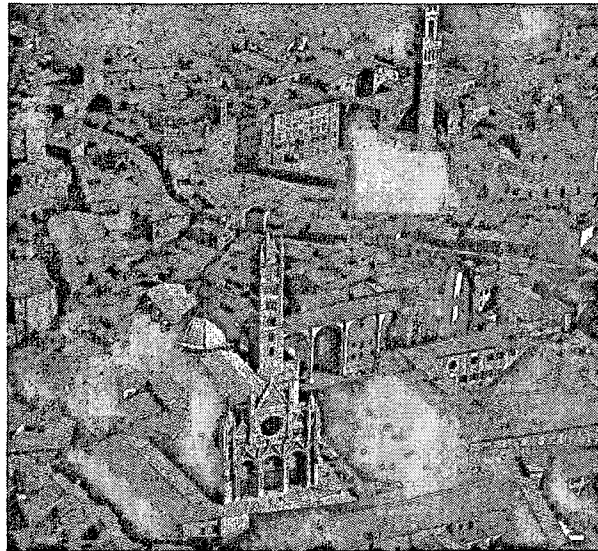
‘contrada’lar arası at yarışları ve bununla bağlantılı törensel gösteriler bugün de kentlilik bilincinin bir uzantısı olarak aynı heyecanla devam eder.

Şekil 3.18 Siena - Campo Meydanı, plan (Kato,1980)

Şekil 3.19 Siena - Campo Meydanı (Santini, 1980)

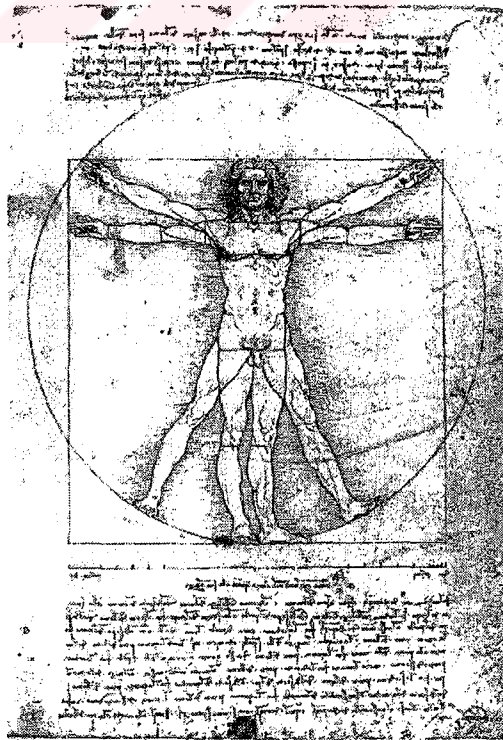
Şekil 3.20 Siena –Duomo ve Campo Meydanları (Santini, 1980)

3.3 Rönesans

15. yüzyılda İtalya’da başlayan ve ‘Rönesans’ olarak adlandırılan hareket Ortaçağ’a ve dönemin hakim düşünce biçiminin bir uzantısı olan Gotik sanata bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. İnsanın kendi kaderini belirleyebileceği ve bu iradesini tanrısal düzenin bir parçası olarak ürünleriyle somutlaştırabileceği düşüncesi Rönesansın temel çıkış noktasıdır. Matematiksel kesinlik ve mükemmellik arayışı bu düşünce yapısının bir uzantısı olarak dönemin sanatında gözlemlenir. Sanat dinin hizmetinde olarak evrensel uyumun kavranmasına yardımcı olur. Mekan yaratma sanatı olan mimarlık da ürünleri olan yapı ve şehirlerde aynı arayışın içindedir.

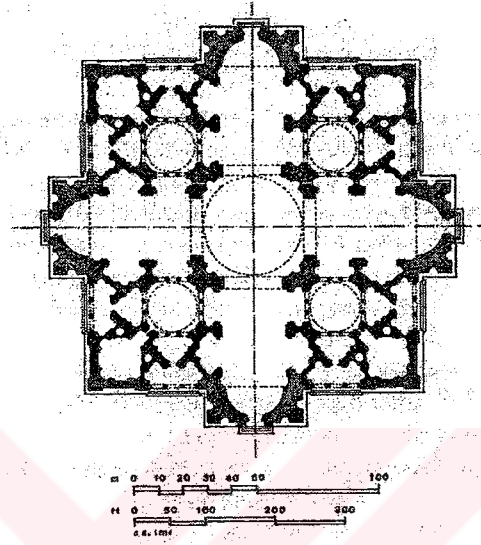
Rönesansta, evrene ve insana bakış Ortaçağa göre farklılaşmıştır. Ortaçağ’daki uhrevi yaşamın öne çıkışına karşılık, Rönesans’ta dünyevi yaşam ve insan ön plandadır. Ortaçağ’ın göğü işaret eden mimarisine karşılık, Rönesans’ta dünyevi yaşamı simgeleyen yataylık hakimdir. İnsan, aklıyla hakim olan, yapabildir.

Matematik ve geometrinin gelişimiyle perspektif ilkelerinin belirlenmesi ve dönemin sanatında kullanılmaya başlanması dönemin mimarisini de etkilemiş, perspektif yanılsamalar (yanılsatmalar) veri olarak kabul edilmiş ve bunlardan yararlanılmıştır. Perspektifin resim sanatında kullanılmaya başlanması bir anlamda ‘insanın bakışı’ı ifade eder.

Şekil 3.21 Leonardo da Vinci'nin İdeal İnsan'ı (Roth,2000)

Rönesans sanatında simetrinin kullanımıyla, insanda ve doğada var olan simetri vurgulanır. Leonardo da Vinci simetriyi ve ideal biçimler olan daire ve kareyi insan vücudunda bulmuştur. Simetri mimaride yapı ölçeğinden kent ölçeğine kadar tıpkı dairenin mükemmelliği simgelediği şekilde kullanılmıştır. Bramante'nin San Pietro kilisesi için tasarımı kusursuz bir simetrinin hakim olduğu merkezi bir plana sahiptir.

Şekil 3.22 Bramante - San Pietro Kilisesi için önerisi (Roth,2000)

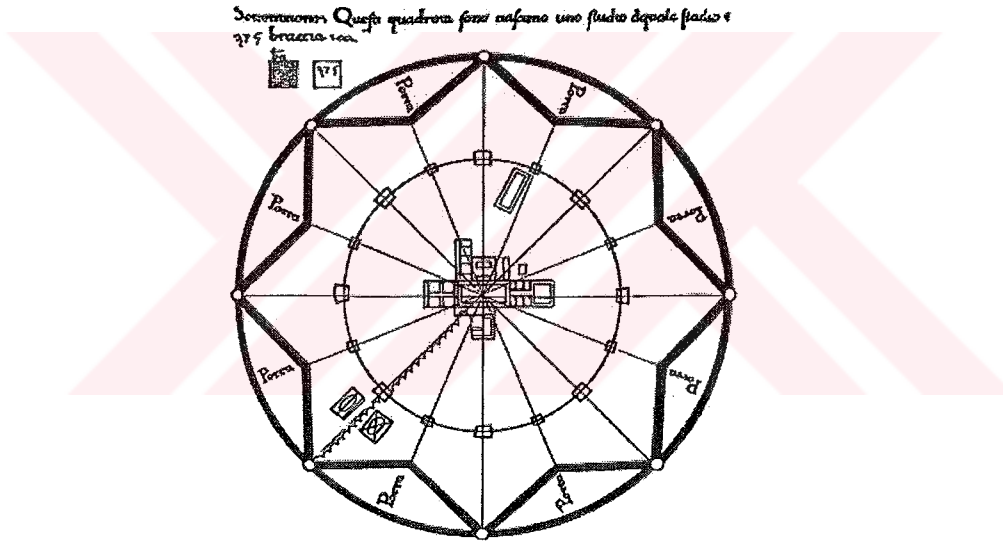
Ortaçağda dönemin felsefesi gereği, bütüne kendisi tasarlanmadan, kendisini oluşturacak parçaların bir araya gelmesiyle dolaylı olarak ulaşılabileceği düşüncesi hakimken; Rönesansta tersine, insan aklıyla bütünü kavrar ve tasarlar. Bütünün parçalarıysa bu disiplin çerçevesinde bütüne bağlı olarak oluşturulur. Rönesanstaki tümünden gelimsel (a priori) düşünce sistematığıyla kent bir bütün olarak matematiksel bir hiyerarşi içinde mükemmel bir şekilde tasarlanmaya çalışılmıştır. Bu sistematik en büyüğünden en küçüğüne kadar kenti oluşturan tüm parçalar için geçerlidir. Bu anlamda Antik Çağ'da ulaşılan mükemmellik düzeyi ve görkem Rönesans sanatçılarının öykündükleri ilke ve biçimleri daha da ileri götürülebilecek şekilde içinde barındırmıştır. Söz konusu ilkeler ve özellikle biçimler bu bağlamda Rönesans'ta taklit edilmiştir.

İtalyan mimar Andrea Palladio Antik Roma mimarisi üzerinde çalışırken Roma Forumu'nu kentsel, Roma villalarını ise kırsal yerleşmenin örneği olarak kullanmaya başlamıştır.

Rönesans şehir tasarımı Fransa ve İngiltere'yi de etkilemiştir. Farklı problemler nedeniyle Paris ve Londra farklı gelişme göstermiştir. Londra genişlerken, Paris'in büyümesi sınırlandırılmaya çalışılmıştır.

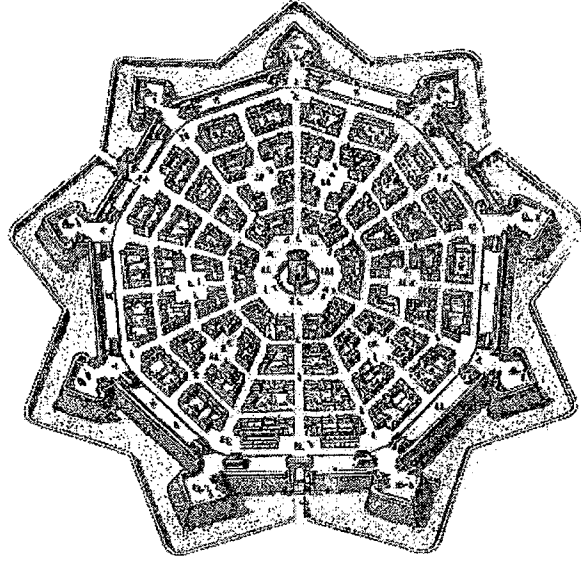
3.3.1 İdeal kentler

Daire Rönesans sanatçıları açısından tanrısal kusursuzluğun simgesidir. Bu nedenle daire gibi kare ve bunların türevleri çokgenler ideal biçimler olarak değerlendirilmiştir. Mimarlar eserlerinde, bir pencere boşluğu, kemer, yapı gibi çeşitli ölçeklerde bu biçimlerden faydalanmış. Ürünlerinin böylelikle kusursuz olacağını düşünmüşlerdir. Bu biçim mekansal organizasyonların en büyüğü olan kentin de biçimi olarak Rönesans kuramcı ve tasarımcıları tarafından kabul görmüştür. Kent tasarımında ilk kuramcı olarak kabul edilen Leon Battisto Alberti Roma'lı mimar Vitruvius'dan etkilenmiştir. Alberti'ye göre ideal kent merkezinde kilise, saray ya da şato bulunan yıldız şeklinde merkezi plan şemasına sahiptir. Simetri bu şemanın önemli bir ögesidir. Alberti kent tasarımlarını farklı arazi yapılarını gözeterek oluşturmuştur. Düz arazilerde olduğu gibi tepe üstlerinde konumlanacak şehirler için de çözüm üretmiş bu tür kentler için araziye uyan dönemeçli sokaklar tasarlamıştır.

Şekil 3.23 Filarete – İdeal kent Sforzinda (Hilberseimer, 1955)

Filarete de (diğer adı Antonio Averlindo) savunma olanakları sağlaması çerçevesinde (askeri kriterlerle) yıldız plan şemasına sahip Sforzinda adında bir kent düşünmüştür. Merkezdeki meydandan yayılan ışınal sekiz sokağın oluşturduğu sekizgen bir şekle sahip bu şema Venedik yakınlarında kentin savunmasına yardımcı olması amacıyla 1593 te inşa edilen Vincenzo Scamozzi'nin tasarladığı Palma Nova'da kullanılmıştır. Palma Nuova'nın planı altıgen bir merkez meydan, ışınal dokuz ana cadde ve bunların ulaştığı burçların köşelerini oluşturduğu dokuzgendir.

Şekil 2.24 Scamozzi - Palma Nova (Moughtin, 1992)

Granmichele Izgara plan dokusunun hakim olduğu kent bir merkez meydandan, bundan çıkan altı tane sokak ve bunları dik doğrultuda kesen sokaklar ile simetrik yerleştirilmiş dört küçük meydandan oluşur.

Rönesans kentlerinin planlamasında ulaşımın çözülmesi ile insanın dehasının ve gücünün mekana yansıtılması ana çıkış noktalarını oluşturmuştur.

3.3.2 Roma'nın yeniden yapılandırılması

Roma Hristiyanlığın kutsal emanetlerinin bulunduğu önemli bir ziyaret kentidir. Ancak bu dönem aynı zamanda büyümenin getirdiği sorunlarla iç içe olan kentte ciddi bir dolaşım, su dağıtımı, sağlık, savunma konularında aksaklıklar yaşandığı bir dönemdir. Aynı zamanda dini törenlerin yapılması, kentin prestiji, farklı bölgeleri arasındaki ilişkiler, belediye binası gibi konularda dayetersizlikler söz konusuydu. Bu nedenle Papalık kentin bu sorunlarının giderilmesi için çalışmalar başlatmıştır. Papa Sixtus V mimar Domenico Fontana'yı kentin önemli mahalleriyle kutsal emanetlerin bulunduğu yerleri birbirine bağlayacak bir sokak (dolaşım) ağı oluşturması için görevlendirmiştir. Fontana Antik kentler üzerinde yaptığı çalışmalar sonucunda bir konsept oluşturmuştur. Bu konsepte göre kentin önemli noktaları ve oluşturacağı yol ağının önemli kesişimleri ile meydanları İmparatorluk Roma'sından kalan dikilitaşlarla (obelisk) vurgulanmıştır. Aynı zamanda nirengi noktalarını oluşturan bu düşey elemanlar kentin karmaşık yol dokusu içinde yön bulma zorluğuna karşı da çözüm oluşturmuştur (Spreiregen, 1965)

3.3.3 Rönesans Meydanı

Rönesans'ta meydanlar kapalılık karakteri gösterir. Rönesans mimarları Antik dönemin mükemmel buldukları kapalılık özelliğini kendi tasarımlarında da kullanmaya başlamıştır. Meydanı çevreleyen yapıların ufuk hattının gözün görüş konisinin içinde kalması, heykellerin bu ufuk hattının altında kalmak şartıyla olabildiğince yükseğe yerleştirilmesi, çeşmeler insanları cezbederek meydana çekecek şekilde konumlandırılması, Rönesans meydanlarının düzenleme ilkeleridir.

Rönesans meydanları dört tipte ele alınabilir:

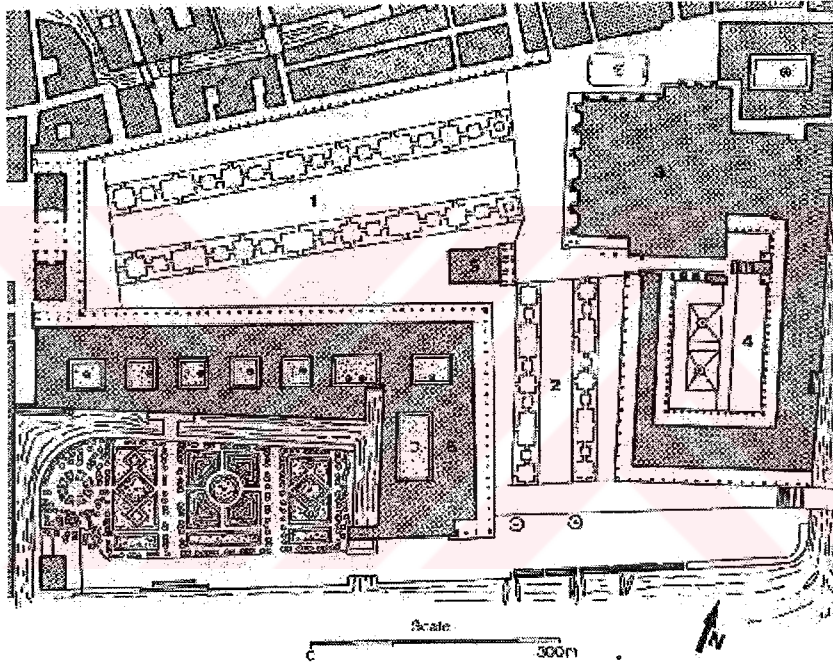
- 1) Küçük ölçekte yenilenen meydanlar: Bu meydanlar mevcut ortaçağ kentlerinin bir bölümünün yeniden inşası ile düzenlenen meydanlardır. Verona'da Signoria meydanı, Venedik'te San Marco meydanı. Faenza'da Liberta meydanı.
- 2) Geniş ölçekte yenilenen meydanlar: Bir ortaçağ kentinin tamamıyla hasar görmüş bir bölümünün yeniden ele alınarak onarımıyla oluşturulan meydanlar. Roma'da Farnese meydanı, Floransa'da Santa Annunziata meydanı, Vigevano'da Ducale meydanı.
- 3) Yeni bölgelerde oluşturulan meydanlar: Mevcut bir kentin büyütülmesi amacıyla planlanan yeni kısımlarında oluşturulan meydanlar. Ferrara'da Ariostea meydanı.
- 4) Yeni kentlerdeki meydanlar: Palma Nova, Sabbioneta gibi kentlerde geometrize edilmiş ideal kent planlarında teorik olarak tasarlanmış bir eleman olan meydanlardır.

Rönesans'ta meydana bakıştaki değişiklik işlevden ziyade mekansal (biçimsel) bir değişikliktir. Meydanın, çevresini saran yapılarla ve mevcut olanlarına yapılan eklerle şekillendirilmesi çerçevesindeydi. Ancak bu bakışın altında rönesansın felsefesi yatar dolayısıyla kente ve meydana olan müdahaleler salt biçimsel olarak değerlendirilemez. Bu doğrultuda, ortaçağda olanın tersine meydana hakim olan yapının etkisi azaltılarak, mekansal düzeni ve cepheler arasındaki birliği sağlayacak düzenlemelere gidilmiştir. Mekanın çevrilişlik hissinin sağlanması için Roma mimarisinde olduğu gibi ufuk hattında yatay çizgi oluşturacak şekilde düzenlemeler oluşturulmuştur.

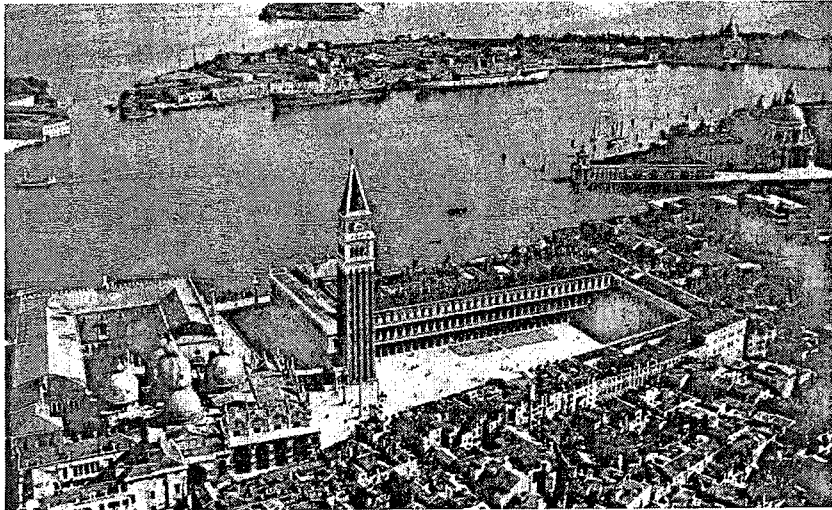
Meydana, tasarımcısı (insan) tarafından belirlenen geometrik (mükemmel) biçimi vermek için Antik çağın 'portiko' ve 'arkad' gibi öğelerinden yararlanılmıştır. Bütün meydana saran tekdüze cephe dokusu ve simetri istenilen tarafa yönelmeyi kolaylıkla ve kuşkusuz olarak sağlar. Arkadlar ve portikolar aynı zamanda antik çağda olduğu gibi Rönesansta da açık ve kapalı mekanlar arasında ilişki kurar.

San Marco Meydanı

Meydan rönesanstaki son düzenlemesi öncesinde de çeşitli değişiklikler geçirmiştir. Venedik Avrupalılar için doğu kapısı, Asyalılar içinse Avrupa'ya giriş kapısıdır. Bir anlamda da giriş mekanı işlevini San Marco Meydan'ı görür. Meydan ana şeklini 12. yüzyılda almıştır. O zamana kadar kilisenin önündeki binalarla sarılmış basit bir meydan kimliğinde olmuştur. Kilise Rönesansta yapılan düzenlemeden sonra meydana olan hakimiyetini kaybetmiştir. Buna karşılık meydanı vurgulayan çan kulesinin ağırlığı ortaya çıkmıştır. Çan kulesi ana meydanla denizin bağlantısını kuran meydancık arasında mekansal kopuşu ya da birleşmeyi sağlayan bir öge olarak bulunur.

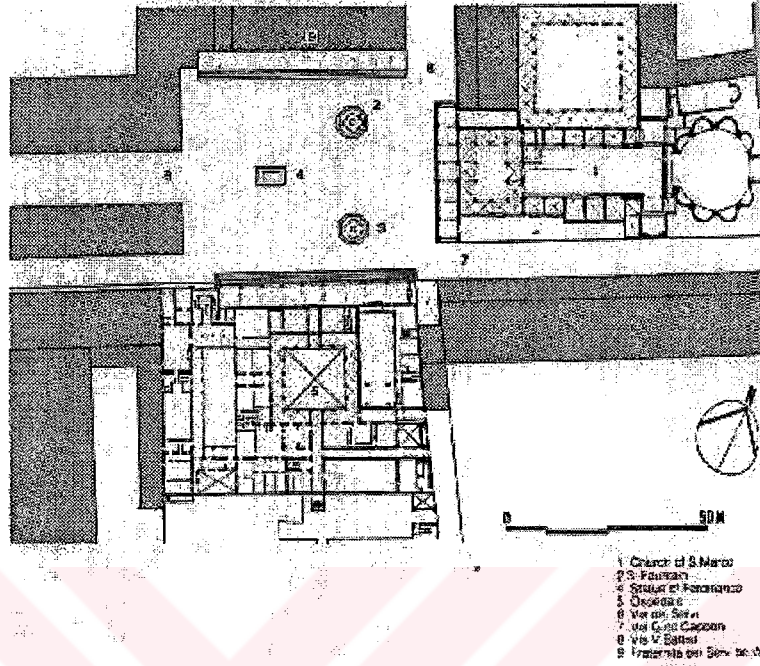
Şekil 3.25 Venedik – San Marco Meydanı – plan (Moughtin, 1992)

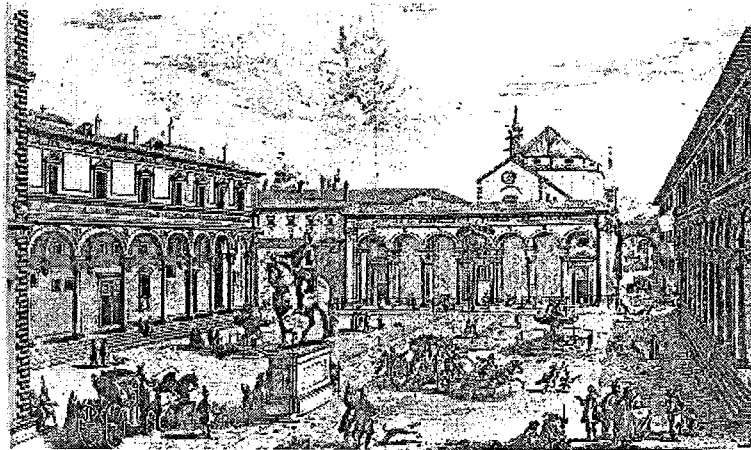
Şekil 3.26 Venedik – San Marco Meydanı

Annunziata Meydanı

Meydan adını Santissima Annunziata Bazilikasından alır. Bu bazilika Servi caddesinin aksını karşılar. Söz konusu cadde diğer yönünde Brunelleschi'nin yaptığı Floransa 'Duomo'su (İtalyan kentlerinin ana kilisesine Duomo denilir) ile sonlanır. Rönesans'ın önemli öğelerinden olan 'Loggia' denilen, binaların önünde bulunan bir tür revak meydanı üç yönde sarar. Yine Brunelleschi'nin tasarladığı Ospedale degli Innocenti'nin (Kimsesizler Hastahanesi) baskın olduğu bu meydan kendisinin ve hatta döneminin kent planlama mantığının önemli bir örneğidir. Küçük içe kapalı dörtgen bir meydandır. Loggia'ların cephesinden başlayarak yaklaşık 60 metreye 75 metre ölçülerindedir. Meydanı saran bu üzeri kapalı arkadlar aynı zamanda mekanın parçasıdır. Meydanın kısa yönüyle loggia'nın cephe yüksekliği arasında 1/3.3, uzun yönüyle kilisenin cephe yüksekliği arasında 1/5.4 oranı vardır. Bu oran Alberti'nin meydanlar için verdiği genişlik ve yükseklik arasındaki oranların sınırları içinde kalmaktadır. Bu meydan, mekanı hissetmek için, Rönesans kuramcılarının şiddetle önerdikleri kapalılık özelliğine sahip oluşuyla önemli bir örnektir. Loggia'lar meydan çevresinde mekanı bütünleyen bir kompozisyon oluşturmuştur. Bu mimari bütünlük Rönesans'ın mükemmellik anlayışı çerçevesinde mekanı belirleyen yapıların cephelerinde bir dil birliği oluşturur. Böylelikle, loggia'lar mekanın meydan oluş, işleviyle çevreleyen yapıların işlevleri arasında bir ortak payda (bir geçiş işlevi) haline gelir. Annunziata Meydanı üç köşesinden sokaklarla kente bağlanır. Bu sokakların meydana bağlandığı yerlerin ikisinin üzeri mekanı bütünlemeye yarayan kemerlerle geçilmiştir. Meydanın ortasında bulunan Büyük Dük Ferdinand'ın heykeli, Servi Caddesi ve Santissima Annunziata Bazilikası'nın ortak aksı üzerinde kentin merkezinden meydana gelenleri karşılayacak şekilde yerleştirilmiştir. Ayrıca bu aksın simetrik olarak iki yanında ve kendisini dik olarak kesen hastahanenin aksı üzerinde iki tane çeşme bulunur. Meydanın gelişimi yıllar içinde, çeşitli sanatçıların katkılarıyla olmuştur. Floransa'nın Duomo'su etkileyici bir merkez oluşturarak kentlilerin gurur kaynağı olmuştur. Bu merkez kentin gelişimine de yön vermiştir. Duomo'nun kuzey-doğusuna doğru uzanan aks Annunziata Bazilikası'yla Duomo'yu birbirine bağlar. Annunziata Meydanı'nın önemli binası olan Ospedale degli Innocenti 15. Yüzyılda yapılmıştır. Karşısındaki bina bundan doksan yıl sonra hastahanenin cephesiyle aynı tasarıma sahip bir cepheyle inşa edilmiş, böylelikle meydanın genel tasarım konsepti bozulmayarak bütünlük içinde kalmıştır.

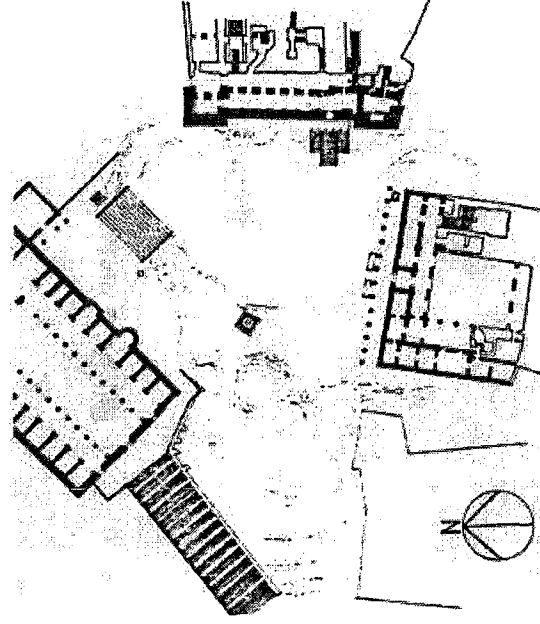
Şekil 3.27 Roma - Annunziata Meydanı – plan (Kato,1980)

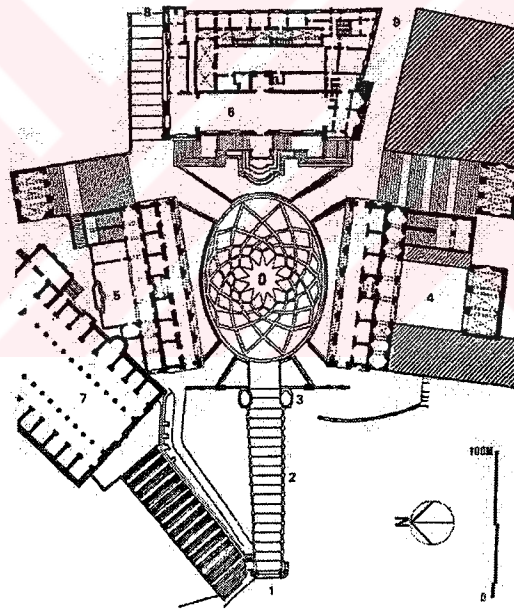
Şekil 3.28 Roma - Annunziata Meydanı (Kostof, 1999)

Campidoglio Meydanı

Michelangelo tarafından tasarlanan bu meydanda bir toplanma ve beraberinde yola çıkış noktası olmanın izlenimini edinmek mümkündür. Meydan ana yapısı olan Palazzo del Senatore ve bunun ters yönünde Roma manzarasıyla gerilim oluşturan bir kompozisyona sahiptir. Meydanın bulunduğu Campidoglio Tepesi'nin yüzyıllar öncesine dayanan bir tarihi vardır. Tepe Antik Roma'nın yedi tepesinden biridir. Dönemin önemli dini ve politik merkezidir. Ortaçağ'da da benzer özelliği sürdürmüştür. Michelangelo'nun anıtsal bir meydan projelendirme görevini 1537'de Papa 3. Paul tarafından aldığı sırada burada bulunan Santa Maria d'Aracoelli Kilisesi 1250, önündeki merdivenlerse 1348 yılında yapılmıştır. Bir diğer bina Palazzo dei Senatori ise 15. yüzyılın ilk yıllarında inşa edilmiştir. Bunlar dışında alan özellikle Rönesans mimari anlayışı çerçevesinde değerlendirildiğinde tamamen karışıklık içindeydi. S.S. Annunziata meydanı gibi erken Rönesans meydanlarıyla Barok dönem meydanları arasında ilişki kuran bu meydan Rönesans maniyerist mimarisi özellikleri gösterir. Tasarım iki mevcut yapı Palazzo dei Senatori ile Palazzo dei Conservatori baz alınarak oluşturulmuştur. Michelangelo cephelerini yeniden şekillendirerek bu iki yapıyı korumuştur. Meydanın kotları ve Marcus Aurelius'un heykelinin yeri belirlendiğinde mekan Rönesans prensipleri çerçevesinde kendini tarif etmeye başlamıştır. Palazzo dei Senatori ile Palazzo dei Conservatori'nin birbirleriyle olan ilişkilerinin de verdiği imkanla bir perspektif hilesi oluşmuştur. Palazzo dei Conservatori'nin cephesine kolonatl bir cephe (bir anlamda) giydirilmiştir. Palazzo dei Senatori'nin cephesini aksın simetrigine, bu cephenin bir eşine sahip başka bir bina olan Museo Capitolino'nun tasarlanmasıyla yeni mekansal sınırlar oluşturulmuştur. Bu şekilde tasarlanan yamuk mekanın önemli bir ögesi meydanın ortasın yerleştirilen heykeli merkez alan eliptik zemin kaplamasıdır. Her ne kadar sınırları iki basamakla yükseltilerek güçlendirilmişse de iki boyutlu denilebilecek bu düzenleme, üç boyutlu mekanı bütünlemede büyük etkiye sahiptir. Mekan Rönesans meydanlarının kapalılık özelliğinin tersine (bir yönde Palazzo dei Senatori'ye yönelerek baskı altına girerken) bir yönüyle Roma'yı izlemeye açılan bir mekandır. Ancak bu açılışta dahi (açılışın verdiği sakinliğe ulaşmada) döşemedeki eliptik biçim ve yapıların birbirleriyle olan açılarının oluşturduğu merkeze yönelmeyle oluşan kapalılık hissinin oluşturduğu gerilimin yardımı vardır. Ufuk hatlarının aynı kotta oluşu, simetrisi ve geometrik düzeniyle Rönesans mimarisinin ana özelliklerine sahiptir.

Şekil 3.29 Roma - Campidoglio Meydanı - Michelangelo'nun tasarımından önce (Kato,1980)

Şekil 3.30 Roma - Campidoglio Meydanı - Michelangelo'nun tasarımından sonra (Kato,1980)

3.4 17. ve 18. Yüzyıllar

Rönesans mimarisinin Antik dönem mimari formlarını yeniden yorumlayarak ulaştığı bütün üzerindeki kesinlik ve mükemmellikle beraber kurallarının katılığı 16. yüzyılın ortalarından başlayarak mimarları yeni arayışlara yöneltmiştir. Diğer sanat dallarıyla doğal olarak paralel gelişen bu arayışlar çerçevesinde sanatçılar bilinçli bir oyunbazlığa ve hatta kuralları bozmaya başlamıştır. Maniyerizm denilen bu akım Rönesans'ın bir uzantısı olmakla birlikte 17.

yüzyılın başlarındaki tepkiselliğin temellerini de hazırlamıştır. Daha sonraları ‘Barok’ olarak adlandırılan bu akım Rönesans’ın bütün disiplinine bir karşı çıkıştır.

3.4.1 Barok Dönem

Rönesans mimarisinin açıklığına karşıt olarak Barok’ta belirsizlik ve karmaşa vardır. 18. yüzyıl ortalarında Fransız sanat eleştirmenleri ‘barouque’ kelimesini Portekizce’de tam küre olmayan, şekli bozuk ve belirsiz inci tanesi anlamında olan ‘barocco’ kelimesini kendi dillerine uyarlayarak türetmişlerdir. Böylelikle kendilerince yoz olan bu akımı hakkında bahsederken kullandıkları kelimeyle de eleştirmişlerdir. Onlara göre Barok sanatın aşırı biçimci eğilimiyle girdiği bezemeci tavrı, bir incinin asıl biçimi olan küreden uzaklaşarak şekilsizleşmesiyle özdeşti. Ancak yaklaşık yüzyıl sonra 19. yüzyılın sonlarına doğru ‘barouque’ kelimesi benzer tavır içindeki bütün sanat akımlarını tanımlamak için olumlu bir anlam da kazanarak kullanılmaya başlanmıştır. (Yetkin, 1977)

17. yüzyılın başlarında Rönesans’a tepki olarak ortaya çıkan biçim arayışları hatta kimi eleştirmenlerce yozlaşma diye nitelenen tavır diyalektik gelişimin bir sonucu olarak sanatta farklı dönemlerde gözlemlenebilir. Olgunluğa ulaşılan bir döneminden sonra tepkisel olarak bunun sorgulanmasıyla yeni arayışlara yönelinmesi devamında karşıt davranışları da beraberinde getirmiştir. Atina mimarisinden (İ.Ö. 5. Yüzyıl) sonra gelen Helenistik dönemde (İ.Ö. 4. Yüzyıl) veya Roma’nın Cumhuriyet döneminden sonra İmparatorluk döneminde hatta 20. yüzyılda Modernizm’den sonra gelen Post-Modernizm’de aynı durum söz konusudur. Söz konusu tepkinin ortaya çıkışında kilisenin etkisi gözardı edilemez. Rönesans’taki dini yeniden yapılanma arayışlarına karşı kilise tepki göstererek sanatı bir uyarıcı olarak kullanmayı seçmiştir. Böylelikle kendisiyle bağlantılı bütün sanat yapıtları sayesinde izleyicisinde dolayısıyla toplumda oluşan hayranlık hissiyle mistik bir etki yaratarak gücünü vurgulamaya çalışmış beraberinde dini inancın yoğunlaşmasını hedeflemiştir. Bu hedefe perspektif ve ışık oyunları ile zengin biçimlerin kullanılmasıyla ulaşmaya çalışır. Resim, heykel müzik gibi sanat dallarında olduğu gibi mimarlıkta da etkisini gösteren Barok, mimarlık ürünü olan yapıları olduğu gibi bunların bütünü olan kenti de biçimlemiştir.

3.4.1.1 Barok Kent

Barok şehir planlamasının en belirgin özelliklerinden biri şehir stürüktüründe aksiyel yolların kurulmasıdır. Bunların kesiştiği veya saptığı noktalarda meydanlar yer alır. Barok dönemle birlikte kent planlamaları kapsamında kentlerin ortaçağdan kalan kesimleri üzerinde de

çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar sırasında yeni aksiel yollar inşa edilmiş, var olanlar genişletilmiş, bu aksların başka akslarla kesiştirildiği noktalar da ('node'lar) vurgulanarak kesişim noktalarının önemi arttırılmıştır. Bu kesişim noktaları yalnızca ulaşım işlevlerinin çözülmesi için değil söz konusu akslar boyunca ilerlenirken izlenen ve hedef oluşturan görüş (vista) noktaları olup aynı zamanda kent imajının unsurlarıdır (bu sırada Barok şehircilik insan ölçeğinin üzerinde bir ölçeği şehre uygular).

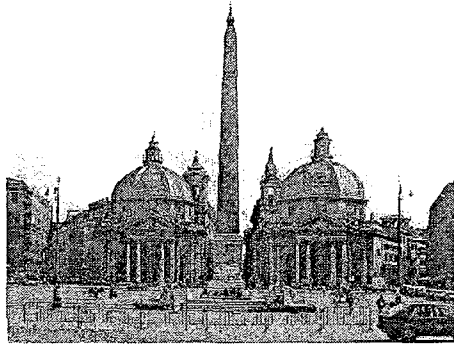
Bütün bu çalışmalar sırasında görkemli yapılar inşa edilmiş, kent girişlerinde büyük kapılar oluşturulmuş ve bunlar ana akslara bağlanmış, alt yapı kentin önemli bir kesimine yayılmıştır. Bu durum metropolitan gelişmeyi sağlamış, böylelikle kültürel gelişim hızlanmış bilgi alış verişini güçlendirmiştir. Karşılıklı etkileşen bu faaliyetlerle kent içi dolaşım artmış Ortaçağ kent stürüktürünün kaldırabileceğinin üzerine çıkmıştır. Ancak herşeye rağmen bütün bu yapılanları gereksinim ve işlevlerin zorlamasıyla açıklamak yeterli değildir. Kentle bağlantılı kurumların politik ve ideolojik baskılarıyla kentin prestij unsuru ön plana çıkmıştır. Oluşturulan ulaşım akslarının önemli bir işlevi de kentin izleyicilerin sunulmasıdır. Doğal olarak ana güdünün prestij olarak öne çıktığı bu durumda kentin fakir ve zengin kitlelere hizmet veren kesimleri arasında farklılık kolaylıkla gözlemlenebilecek hale gelmiştir. Özellikle monarşik düzenin ekonomik ve politik gücünün toplandığı kentlerde bu iyice belirgindir (örn.: Roma, Napoli, Palemo, Venedik). 17. yüzyıldan başlayarak kentler Ortaçağ ve hatta Rönesans'takinden daha karmaşık bir yapı bürünmüştür. Kentler geliştikçe alt bölgeleri de kent içinde kendilerine ait farklı işlev anlam ve özellikler kazanmıştır (üniversiteler, konut alanları, hastahaneler gibi). Kentlerin işlevi de daha karmaşık bir hale gelmiştir. Barok dönem kenti Ortaçağ kentinin tersine, barındırdığı ayrıcalıklı sınıflara özel servislerde sunmaya başlamıştır. Bunun uzantısı olarak Barok dönem meydanı kentin ayrıcalıklı sınıfına hitap eden bir kent mekanı olmuştur. Bir başka deyişle Barok meydan kentin bütün sakinlerine yönelik değildir; seçkin bir tavırla oluşturulmuştur. Kentin başlıca bölgelerini (sınıflarını) kontrol eden ve uygun bir atmosferde birbirine bağlayan dönemin meydanı bir anlamda kent içinde sarayın avlusunun bir uzantısı haline gelmiştir. Bununla beraber Ortaçağ etkisinin olabildiğince hissedildiği kent kesimlerindeki meydanlar halkın sade kesiminin toplandığı meydanlar olarak varlıklarını sürdürmüştür. Barok dönem meydanlarının Rönesans meydanlarına göre en önemli farklılıkları mekansal olarak açık oluşlarıdır. Bu yapılarıyla Rönesans'ın kapalılık özelliğine bir antitez oluştururlar.

3.4.1.2 Barok Meydan

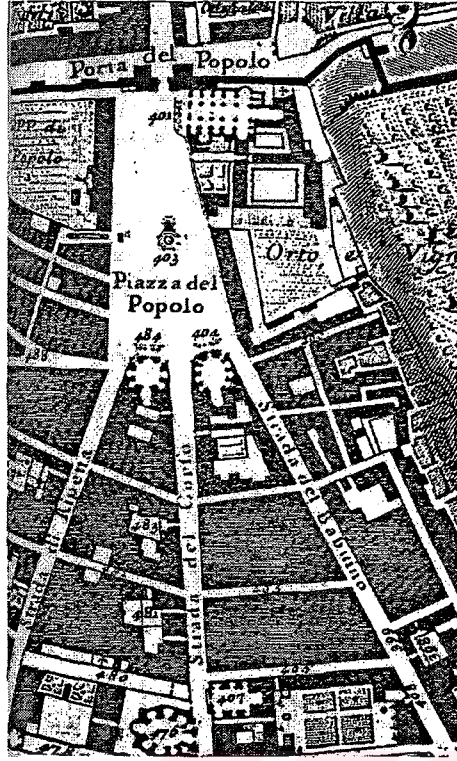
Barok dönem meydanları dört ana sınıfta incelenebilir.

- 1- Mevcut şehirlerdeki aksiel yolların kesişmelerinde oluşturulan meydanlar.
- 2- Dini veya sivil anıtsal yapıları sergilemek için oluşturulan meydanlar.
- 3- Mevcut kentlerin yeniden yapılandırılan kesimlerinde, kentin yeni kesimlerinde ve yeni kentlerdeki meydanlar.
- 4- Mevcut meydanların eklenen heykel ve çeşme gibi yapılarla bir anlamda dekore edilerek Barok düzenleme getirildiği meydanlar.

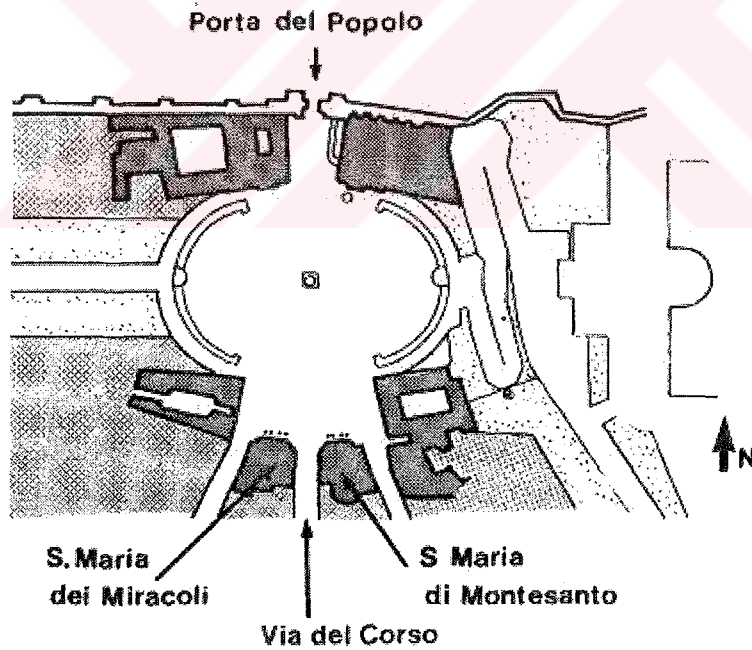
Birinci gruba örnek olarak verilebilecek Roma'daki Popolo Meydanı kentin kuzey girişinde, surların iç kısmında, kendiyle aynı isimde bir kent giriş kapısının açıldığı meydandır. Meydanın ortasında bir 'dikilitaş' (obelisk) yer almaktadır. Bu dikilitaş kentte yer alan benzerleri gibi, Papa Sixtus V (1585 - 1590) zamanında, mimar Fontana'ya yaptırılan planlama çerçevesinde kentin önemli caddelerinin kesişim noktalarını ve yine önemli meydanları vurgulanması amacıyla yerleştirilmiştir. Bu dikilitaştan kentin içine doğru üç cadde ışınal olarak yayılır. Barok dönem meydanlarında yönlendirilmiş hareketin bir unsuru olan bu dikilitaş, aynı zamanda söz konusu caddelerde ilerlerken meydanı işaret eder. Başlangıçta yamuk bir düzenlemeye sahip meydan 1820 de mimar Valadier'nin çalışmalarıyla şimdiki şeklini almıştır. Bir başka örnek de Palermo'daki Quattro Conti Meydanıdır. Birbirine dik iki caddenin kesişiminde yer alır. Bu caddelerden yaklaşıırken bir anlamda sahnelenen meydan geometrik bir plana ek olarak güçlü bir görsel odak olarak büyük bir uyuma sahiptir. Bu da meydanın biçim ve ölçeğini açıklar.

Şekil 3.31 Roma – Popolo Meydanı (Moughtin, 1992)

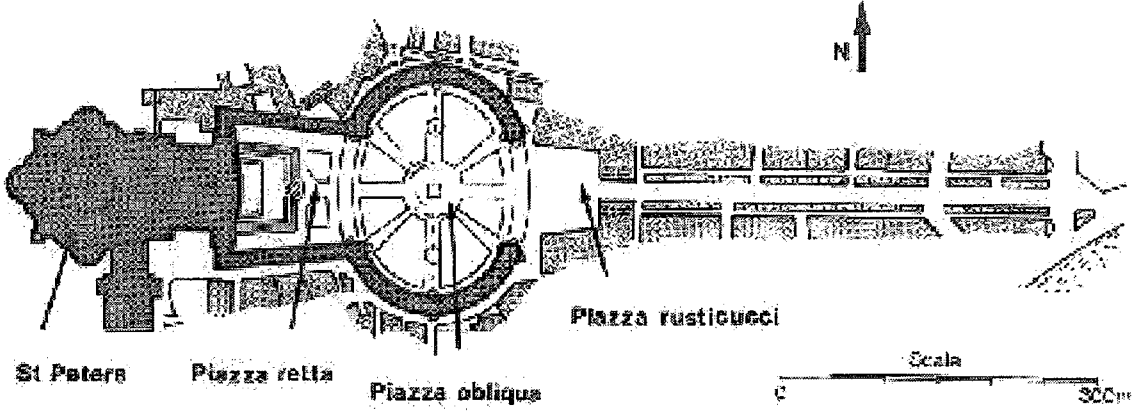
Şekil 3.32 Roma – Popolo Meydanı. Fontana'nın düzenlemesi (Kato,1980)

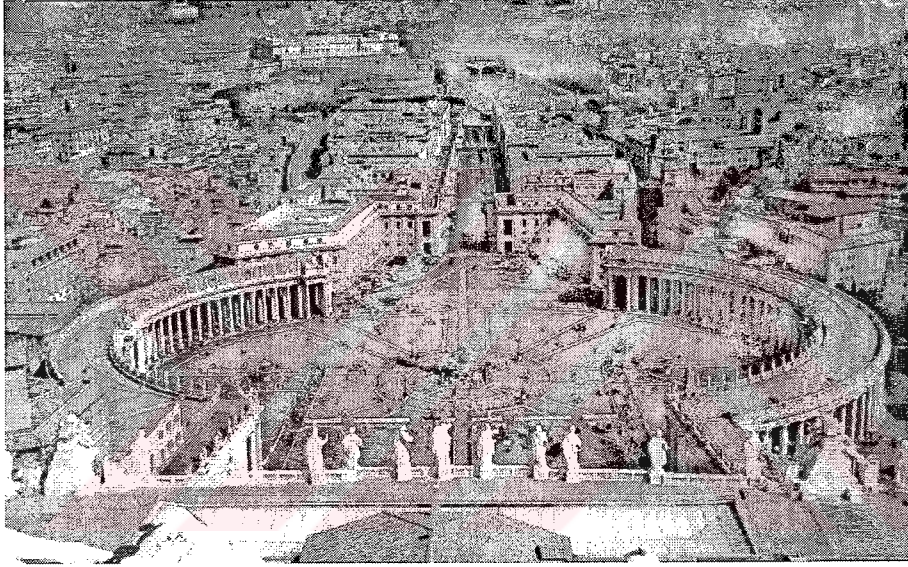
Şekil 3.33 Roma – Popolo Meydanı. Valadier'nin verdiği son biçim (Moughtin, 1992)

İkinci grupta incelenebilecek meydanlar sergiledikleri yapının bir parçası gibi tasarlanmıştır. Bir anlamda, parçası oldukları yapıların girişini oluştururlar. Genel olarak simetri vardır ve görsel yanılsamalar tasarımın yardımcı ögesidir. Ana bina ile meydanın boyutları ve meydanı çevreleyen binalar arasında üç boyutlu bir ilişki vardır. Ölçek ve biçim buna göre belirlenir.

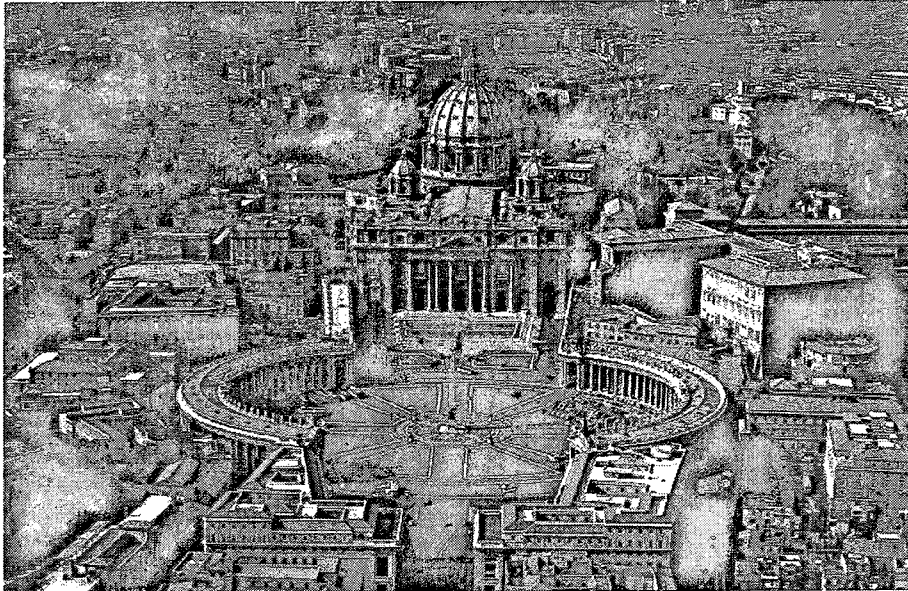
Bu tür meydanların en önde gelenlerinden biri Katolik Kilisesinin merkezi olan papalığın bulunduğu Vatikan'daki San Pietro Meydanı'dır. Meydanı heykeltıraş kökenli mimar Bernini tasarlamıştır. Yapımına onaltıncı yüzyılın başlarında başlanan ve onyedinci yüzyılın ortalarında tamamlanma aşamasına gelen San Pietro Bazilikası'nın girişini oluşturan meydanın Barok kent tasarımı açısından önemli sorunu, çevresindeki yapıların düzgün geometrik bir alanı tanımlamamaları ve cephelerinin böylesine önemli bir prestij yapısının girişini oluşturacak mekan için düzensizliği idi. Çevre yapı adalarının aralarından meydana açılan kontrolsüz sokaklar olumsuz verilere ekleniyordu. Tasarımın başlangıcındaki önemli sorunlardan biri de kuzeyde bulunan Vatikan sarayının bir bölümünün bazilikanın ön cephesine doğru fazlaca yaklaşarak meydanın gerektiği kadar büyük ve basit bir biçimde oluşmasına engel teşkil etmesiydi. Bu nedenle meydan Bernini tarafından, Retta Meydanı ve Obliqua Meydanı adlarını alan iki meydandan oluşacak şekilde tasarlanmıştır. Bu meydanları çevreleyen kolonatl yapılar arkalarında kalan kent dokusunun düzensizliğini gizleyerek yeni bir cephe düzeni getirirken, kent içi dolaşımının olumsuz etkilerine de engel teşkil eder. Kilisenin insanları kucaklayan kolları da denilen bu düzenlemenin iki meydanıyla bağlantılı ve aynı aksta yer alan, ancak bunların dışında bir meydan daha vardır. Rusticucci isimli bu meydan kentin genel dolaşımına hizmet ederken, bir anlamda mistik bir ulaşılmazlık içinde hayranlık duyulması gereken kilisenin alanına bilinçli olarak girilmesi için bir tür baraj oluşturur. Buradan girilen Obliqua Meydanı kilisenin etki alanı içinde olup bir ön toplanma alanı işlevine sahiptir. Bu meydanın ortasında Popolo Meydanı'nda olduğu gibi aynı dönemde yerleştirilmiş bir dikilitaş bulunur. Bernini meydanı tasarlarken bunu da dikkate almıştır. Dikilitaşı merkez alan iki yarım daire ve bir dikdörtgenden oluşan eliptik biçim ve zemindeki eğim dikkatleri bu noktaya yoğunlaştırırken, ziyaretçileri bir sonraki aşama olan San Pietro kilisesinin hemen önündeki Retta Meydanı'na girmeye hazırlar. Retta Meydan'ı zemininin ve iki yanındaki kolonatl yapıların Kilise'ye doğru yükselişi ve özellikle önündeki basamaklarla Papa'lığı bir anlamda yüceltmektedir. San Pietro Kilisesi'nin, aksında simetrik olarak bu yapıya doğru genişleyen meydanıyla, izleyicisinde oluşturduğu perspektiv yanılsama nedeniyle görsel etkisi artmaktadır.

Şekil 3.34 Roma – San Pietro Meydanı, plan (Moughtin, 1992)

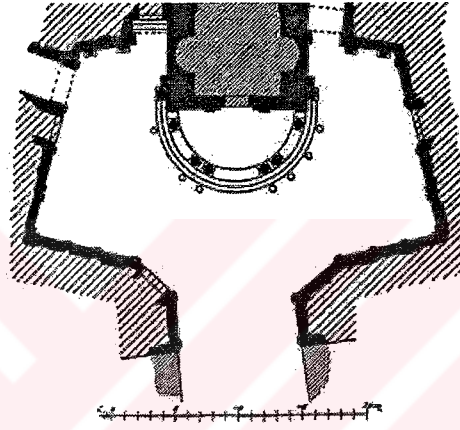

Şekil 3.35 Roma – San Pietro Meydanı

Şekil 3.36 Roma – San Pietro Meydanı

Bu çerçevede bir başka örnek meydan da Santa Maria della Pace Meydanı'dır. Meydana tam aksından girilir. Bu aksı karşılayacak şekilde meydana adını veren kilise yer alır. Simetri bu meydana yine geçerlidir. Ancak bu defa sergilediği kilisenin ve kent içinde ayrılabilen alanın boyutları (küçüklüğü) nedeniyle San Pietro'da olanın tersine meydan kilise aksında uzaklaştıkça büyür. Bu sayede yapıyı izleyebilmek için, küçük olmasına rağmen görelî olarak yeterli bir alan elde edilmiştir. Kilisenin bir tarafındaki sokağın duvar girintisi şeklinde yapılmış sahte bir kopyası meydana kilise cephesinde simetriyi oluşturup bu yapıyı daha da belirlerken beraberinde de farklı cephe dokularının kilise cephesinden koparılması sağlanmıştır.

Şekil 3,37 Roma – Santa Maria della Pace Meydanı, Plan (Zucker, 1959)

Üçüncü grup meydanlarda ölçek büyüktür. Bu meydanlar dikdörtgen, sekizgen, yarım daire biçimlerini Rönesans'tan Antik dönemden alır ve merkezden ışınsal olarak çıkan aksların üzerinde ve diğer akslarla kesişim noktalarında bulunur. Bunlara örnek olarak Torino'daki San Cavallo Meydanı, Sicilya'da Avola, Grammichele, Paris'teki Place Vendome Meydanı verilebilir.

Vendome Meydan'ı 1685'de mimar Jules Hardouin-Mansart tarafından dikdörtgen olarak tasarlanmış ancak kısa bir süre sonra köşeleri pahlı olarak değiştirilmiş, bu haliyle 1720'de bitirilmiştir. 213'e 224 metre gibi büyük ölçülere sahip bu meydanın ortasında 45 metre yüksekliğinde, üzerinde Napoleon'un heykeli bulunan bir sütun yer alır. Meydanın üzerinde bu sütunun da bulunduğu aksından her iki çıkışından sonra farklı isimler alan (Paix Caddesi ve Castiglione caddesi) bir cadde geçer.

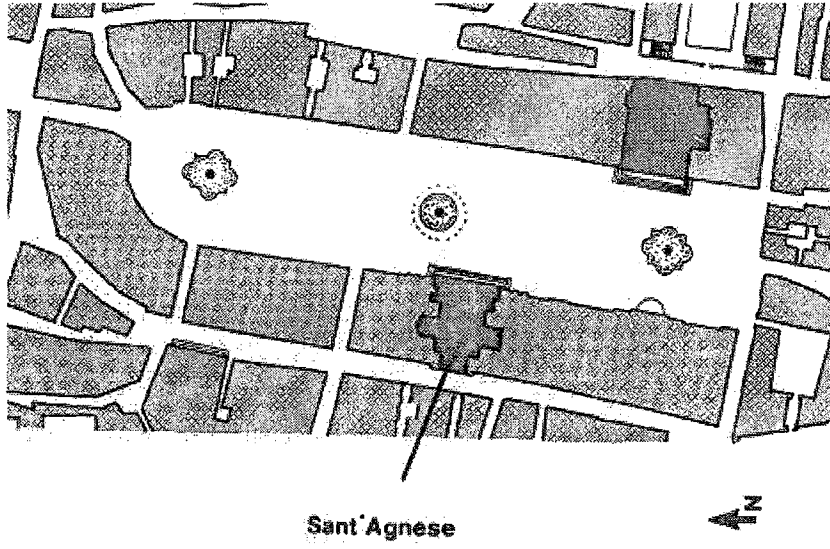

Şekil 3.38 Paris – Vendome Meydanı (Zucker, 1959)

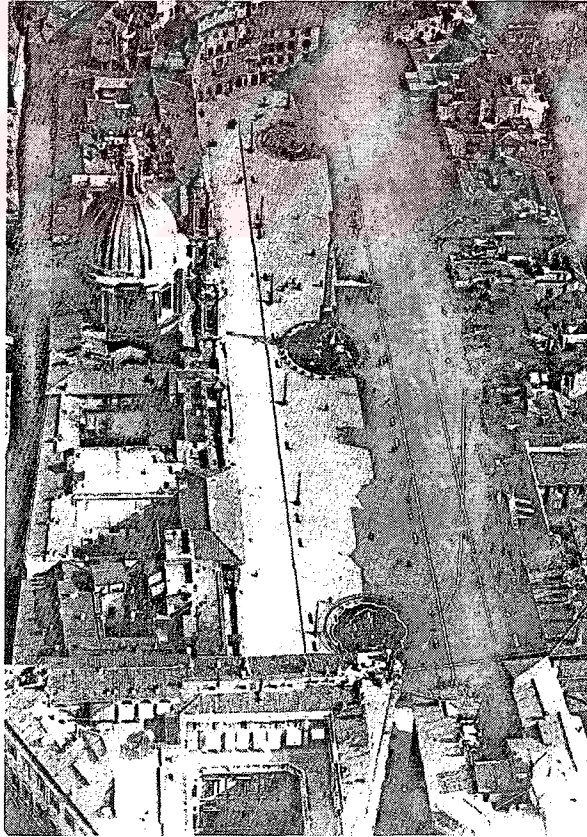
Dördüncü grup meydanlar önceki dönemlerde oluşmuş (genellikle Rönesans) meydanlarıdır. Ancak oluştukları ve geçirdikleri dönemlerin özelliklerini de korumakla beraber Barok dönemin etkisiyle üzerlerinde bir tür dekorasyon denilebilecek düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerde meydanlardaki aksları vurgulamak için sütunlar, çeşmeler ve heykeller gibi üç boyutlu elemanlar kullanılmış; zeminde farklı kotlar oluşturularak ve döşemede malzeme farklılıklarıyla mekanın belirlenmesine ‘barok’ bir tavırla yardımcı olunmuştur. Roma’daki Navona ve Campidoglio meydanları, Palermo’daki Pretoria meydanı bu anlamda müdahale görmüştür.

Michelangelo tarafından oluşturulan Campidoglio Meydanı biçimiyle ve ana yola çıkış prensipleriyle tipik Rönesans özellikleri gösterirken, çevreleyen yapılardan özellikle Capitolino Müzesi ve Senatorio binasının bitirildikleri dönem gereği oluşan cephe düzenleri, bunlara ek olarak zeminde meydanın ortasındaki Marcus Aurelius Heykeli’ni vurgulayan elips şeklindeki düzenlemeyle Barok karakterini de gözler önüne sermektedir.

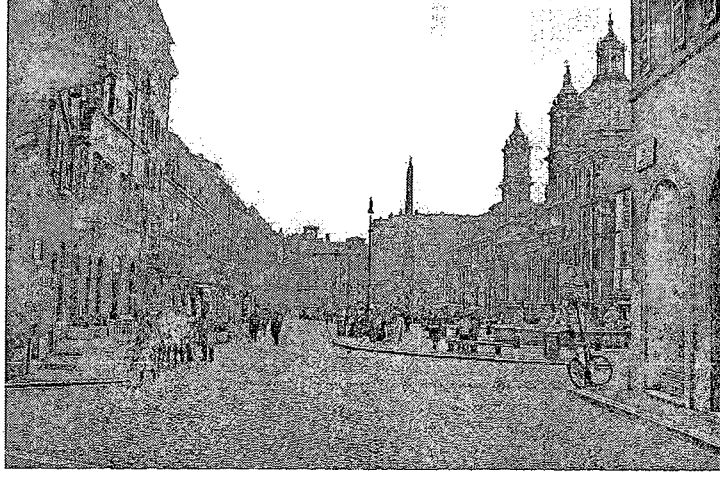
Navona Meydanı Roma döneminden kalıntılar üzerine kurulmuş olup Ortaçağ’da konutlarla çevrelenerek oluşmuştur. Barok dönemdeki güzelleştirme hareketleri sırasında San Agnese kilisesinin yapılmasıyla meydanda değişim başlamıştır. Bernini Quattro Fiume Çeşmesi’ni meydanın ortasına dolayısıyla Kilisenin aksından kaçık olarak yerleştirmiştir. Bu çeşme, buna göre, meydanın uzun aksı boyunca konumlanan çeşmelerden daha önceden var olan Moor Çeşmesi’yle simetrik olarak meydanın diğer ucunda konumlandırılan Neptün Çeşmesi’nin oluşturdukları ritm meydanda merkeze doğru bir ilginin yönelmesini sağlamış, böylelikle kilise de vurgulanmıştır.

Şekil 3.39 Roma – Navona Meydanı, plan (Moughtin, 1992)

Şekil 3.40 Roma – Navona Meydanı (Moughtin, 1992)

Şekil 3.41 Roma – Navona Meydanı (Moughtin, 1992)

3.4.2 Aydınlanma Çağı ve Endüstri Devrimi

18. yüzyılda Aydınlanma Çağı ve bununla bağlantılı Endüstri devrimiyle birlikte toplum yapısının değişmesi kentte orta sınıfın ağırlığını arttırmıştır. Kent artık ekonominin odak noktasını oluşturmaya başlamıştır. Kentiçi dolaşım her türlü şekilci arayışın üzerinde, çözülmesi gereken ana sorunlardan biri olarak kendini göstermiştir. Bununla birlikte kentsel alanın değerlendirilmesiyle, yapılaşma artmış kentlerin nüfusu ve yoğunluğu artmış paralelinde kentsel açık yeşil alan geçmişe göre azalmaya başlamıştır.

İngiltere’de başlayan sanayi devrimi ekonomik yapıyı, buna paralel olarak sosyal yapıyı değiştirmiştir. Üretim sistemleri ve üretilen malın değişimiyle yeni bir toplumsal yapı ve düzen oluşmuş; bu yeni düzende işçi sınıfı ortaya çıkmış; Barok’un seçkin tavrının tersine kentlerde orta sınıfın (burjuva kesimin) ağırlığı artmıştır. Bu da bugünkü kent düzeninin temelini oluşturmaya başlamıştır. Endüstri devrimiyle birlikte katma değeri oluşturan malın ve bununla bağlantılı olarak talebin farklılaşması, üretim sistemlerinin değişmesini, dolayısıyla farklı niteliklerde iş gücünün gereksinimini beraberinde getirmiştir. Makinalaşma nedeniyle oluşan yeni üretim sistemlerinin gereksindiği sermayenin ulaşım-ticaret işlevleri nedeniyle kentte bulunması sanayinin de kentte ve kent çevresinde kurulmasına, beraberinde işgücünün kentlere akmasına neden olmuştur.

Avrupa’daki şehirler genel olarak geçmişleri yüzyıllar öncesine dayanan şehirlerdir. Sanayi devrimiyle ortaya çıkan bu gelişmelerle başlayan değişim bazı kentlerin sanayileşmesine neden olmuştur. Bir başka deyişle bunlar yeni kurulan şehirler değil, sanayileşmiş şehirlerdir ve bunlar yeniden şekillenmiştir.

18. yüzyılın ortalarına kadar Batı mimarisi için, aynı zaman diliminde aynı akımın etkisinde kaldığı söylenebilecekken bundan sonra, Aydınlanmanın getirdiği bir yerelleşme ve ayrışma sonucunda, yer ve zaman sabit kalsa bile farklı yaklaşımların (akımların) etkisinin geçerli olmaya başladığı bir sürece girilmiştir.

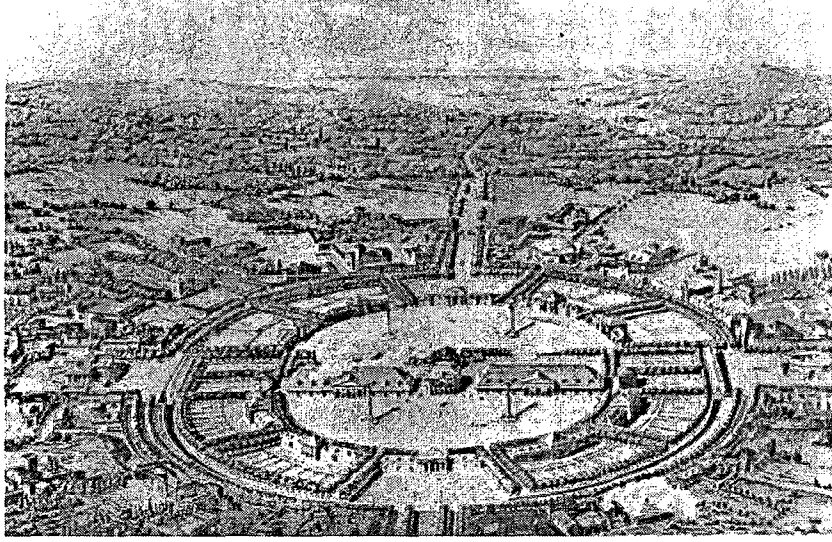
Fransa'da Barok sanata bir tepki oluşmaya başlamıştır. Aydınlanma denen olgunun insanın kendi aklıyla sağlanacağı, bunun üzerinde insanın yazgısını belirleyecek bir gücün olmadığı düşüncesi yayılmaya başlamıştır. Bu bağlamda dogmalara karşı tepki oluşurken, kesin doğrulara ancak bilimsel gözlemler sonucunda elde edilecek olgulara dayanarak varılabileceği ve bunun sağlanmasındaki unsur olan insan aklının yanıltıcı olabileceği düşüncesiyle hoşgörü anlayışı da gelişmiştir. Bu sırada neredeyse her insan aklının öneminin farkedildiği önceki dönemlerde olduğu gibi, Antik Yunan ve Roma sanatına yönelim tekrarlanmıştır (Neo-Klasisizm).

3.4.2.1 Devrim ve Kent

Kopernik'in gezegenlerin güneşin etrafında döndüğü teorisinin Galile tarafından kanıtlanmasının önemli bir kilit taşı oluşturduğu bilimsel gelişmelerle, evrenin mantıksal ilişkiler çerçevesinde var olduğu görüşü dinin batı uygarlığındaki ağırlığını önemli ölçüde azaltmıştır.

Endüstrileşmeyle beraber tarım da, teknolojinin kullanılmaya başlanması sayesinde gelişmeye başlamıştır. Bu gelişmeler sırasında Avrupa nüfusunun artmasına ve demirin de sanayide kullanımına paralel olarak yapı sektöründe de kullanılmaya başlanması ile önceki yüzyıllardaki yapı talebinin dini kurumlar tarafından olan geliş yönü değişmiştir. Artan nüfusa paralel olarak, bu nüfusun gereksinimi olan kamusal ve sosyal yapı talebi, geçmişte dini kurumlar ve saraydan yana olan yapılaşma talebinin yerini almıştır.

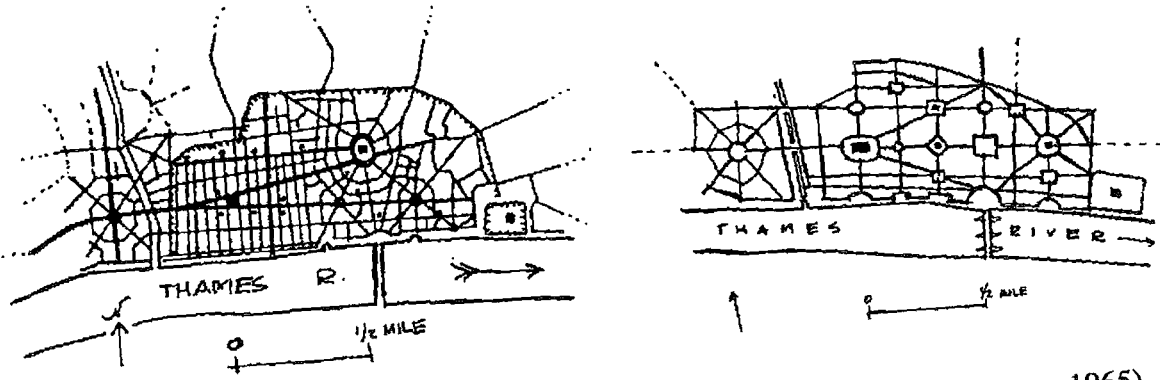
Fransız mimar Claude-Nicolas Ledoux'nun tasarladığı ve 1775 yılında yapımına başlanan Chaux Tuz Fabrikası güneşin yörüngesinin mükemmelliğine atıfta bulunan elips biçiminde, merkezden dışarı doğru halkalar halinde bölgelere ayrılmış bir planlamaya sahiptir. Bu düzenleme daha sonra mimar tarafından ideal sanayi kenti plan şeması olarak geliştirilmiştir. Chaux Tuz Fabrikası'nın plan şeması merkezinde yönetim binası ve iki yanında tuz üretiminin yapıldığı binalar bulunan eliptik bir alan ve bu alanı belirleyen etrafındaki işçi konutları, işçi konutlarının merkeze göre dışında bunlara ait bahçeleri ve en dışta da kamu binaları market ve bahçelerden oluşan ortak tesisler yer alır. Bu fabrika yerleşmesinin tamamı yeşil kuşakla çevrelenmiştir.

Şekil 3.42 Chaux Tuz Fabrikası (Zucker, 1959)

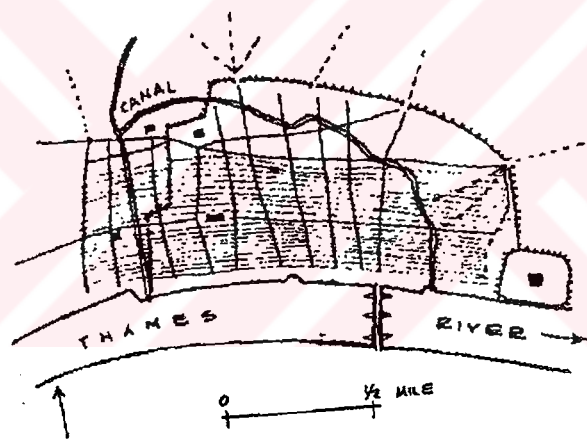
3.4.2.2 Londra'nın Yeniden Planlanması

Londra 17. yüzyılın sonlarına doğru, küçük dar sokakları kalabalık yapısı, yoğun ticaret işleviyle birlikte Ortaçağ kenti kimliği ve özelliklerine sahiptir. Ancak 1667 yılındaki büyük yangın ve veba salgınıyla Londra önemli zarar görmüştür. Bu faciadan sonra kentin çağdaş çizgilerle yeniden inşa edilmesi gerekmiştir. Bu süreçte kentin yeniden yapılandırılması konusunda çeşitli öneriler oluşturulmuştur. Fransız çevre düzenleme ilkelerinin kent düzenlemesine uygulanması çerçevesindeki bu önerilerin en önemlilerinden biri Christopher Wren tarafından getirilmiştir. Kentin başlıca bölgelerini birbirine bağlayan ana akslar önerdiği projesinde, bu ana aksların kesişim noktaları büyük meydanlar ile vurgulanmıştır. Kentin bir bölgesi ideal bir şehir gibi merkezden ışınsal yayılan yollarla düzenlenmiştir. Bir başka öneri olan John Evelyn'nin projesi de benzer özellikler taşımaktadır. Bu projede de büyük ve geniş meydanlar, bunları birbirine bağlayan caddeler bulunmaktadır. Bütün bu Barok kurguya sahip projelerin ortak noktası büyük ve geniş aksları kurmak için kaçınılmaz olarak büyük bloklardan oluşturulan yapı adalarıdır. Paul D. Spreiregen'e göre bu düzen kalabalık ve sağlıksız yapılaşmayı beraberinde getirme tehlikesine sahiptir. Bu planlamalar çerçevesinde, aristokratik düzenin 'barok' gereksinimleri karşılanmakla birlikte, özellikle işçi sınıfının varlığı dikkate alınmamıştır. Ayrıca bu planlamaların topografyaya iyi uyulanamamış olması beklenen etkinin sağlanamaması tehlikesini de barındırmaktadır.

Şekil 3.43 Christopher Wren ve John Evelyn'nin Londra projeleri (Spreiregen, 1965)

Bunlara karşılık Valentine Knight'ın projesi ızgara plan sistemine sahiptir. Ana ulaşım aksı olan Thames nehrinden kuzeye nehirle yerleşimin bağlantısını sağlayan ana akslar ve bunlara dik nehire paralel ikincil aksların oluşturduğu sistem işlevseldir. Kuzey-güney akslarına nehirle ilişkili ticari işlevler, doğu batı akslarına ise konutlar yerleştirilmiştir.

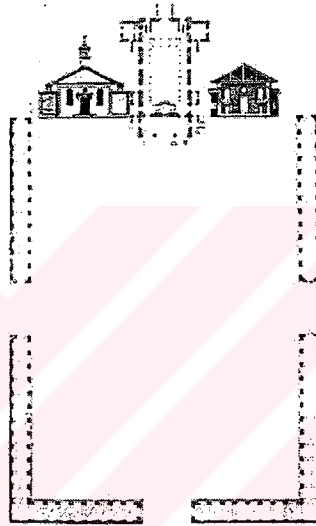
Şekil 3.44 Valentine Knight'ın Londra projesi (Spreiregen, 1965)

Ancak bütün bu planlar getirdikleri radikal değişiklikler ve özellikle bunlara bağlantılı mülkiyet sorunları, kentin oturmuş bir altyapı sisteminin bulunması ve yeni altyapı oluşturmanın ekonomik bulunmaması nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Londra'nın büyümesi meydanlarının gelişimi ve kentin dışa doğru yayılmasıyla şekillenmiştir.

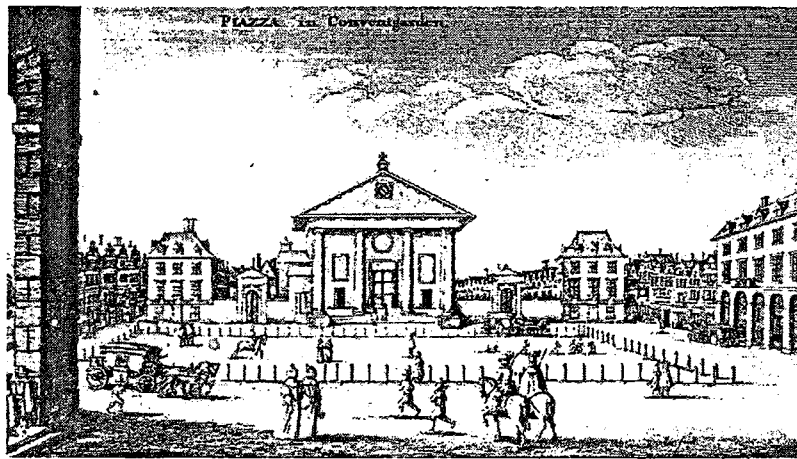
3.4.2.3 İngiliz Meydanları

Aydınlanma çağına kadar kentin üst sınıflarının yapılarıyla oluşan meydanlar bu çağda Londra'da orta sınıfa ait yapılarla şekillenmeye başlamıştır.

Londra’da oluşan bu meydanlar genellikle yapılarla belirlenen, etrafı yolla çevrilmiş ortasında bahçe düzeninin hakim olduğu mekanlardır. Kentin doğayla birlikte varolması gerektiği düşüncesinin uzantılarıdır. Londra’da 18. yüzyılda böyle onbeş meydan bulunmaktadır. Bunların ilki olan Covent Garden yaklaşık 1630 yılında Bedford Kontu’nun isteğiyle gerçekleştirilmiştir. Katı geometrik ve simetrik bir düzenin hakim olduğu meydan arkadlı konut yapılarıyla çevrilmiştir. Ancak bugüne özgün düzenlemesinden kilise dışında bir şey kalmamıştır. İngiliz meydanlarının önemli özelliklerinden biri çoğunlukla konut alanlarına hizmet eden mekanlar olmasıdır. Bu mekanlar mimari ve kentsel özellikleriyle değil, komşuluk ilişkileri çerçevesindeki rekreasyon işlevleriyle öne çıkarlar.

Şekil 3.45 Londra – Covent Garden, plan (Zucker, 1959)

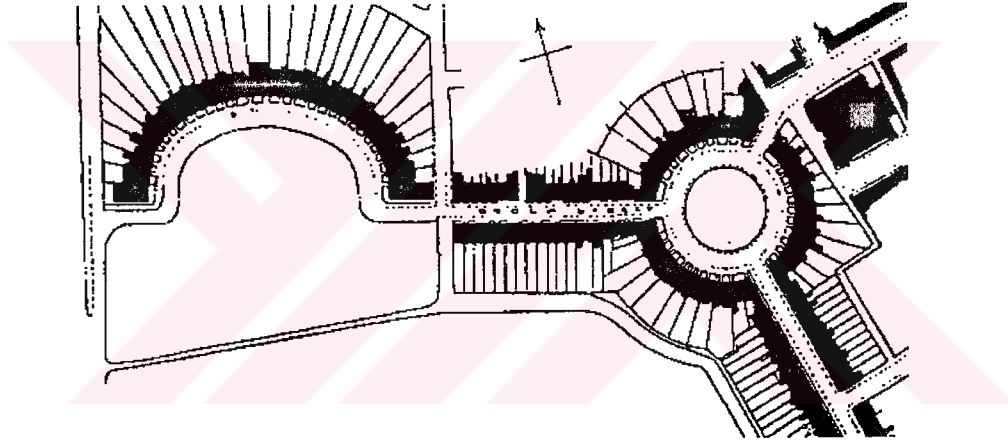

Şekil 3.46 Londra – Covent Garden (Zucker, 1959)

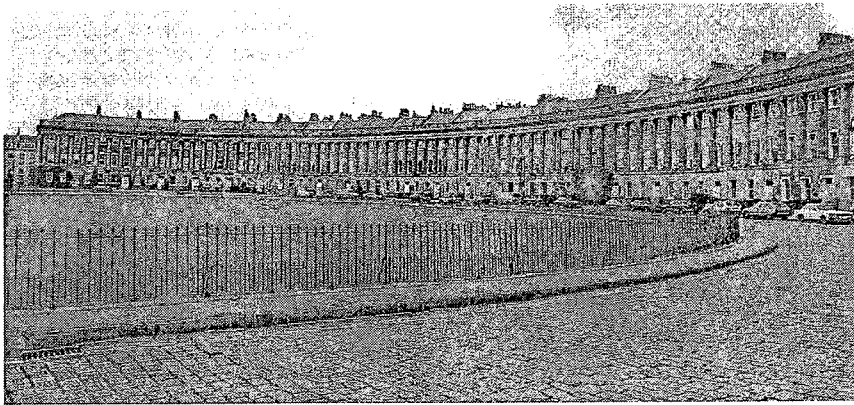
18. yüzyılda Londra’da kent içinde önemli bir aksiel sistem yoktur. Bu durum kentin bir bütün olarak, farklı bölgelerinin ilişkileriyle beraber kavranabilmesini güçleştirmektedir.

Birbirlerine yakın oluşmuş meydanların arasında bile, içe kapalı tasarımları nedeniyle, bir ilişki yoktur. Biçimleri olabildiğince basittir. Caddeler meydana simetrik olarak bağlanırlar. Ortasındaki yeşil alan mekanın dış sınırlarının içindeki tekrarıdır. Yeşil alanın büyük tutulabilmesi için bunu çevreleyen kaldırımlar dardır. Birbirine benzeyen, dikkati çekecek özellikleri bulunmayan yapılar olan konutlar yanyana sürekli bir dizilişle mekanı oluştururlar.

18. yüzyılda İngiltere’de kentlerin şekillenişinde spekülörlerin önemli etkileri olmuştur. Bath, İngiliz aristokrasisinin ve üst kültür mensuplarının eğilim gösterdiği küçük bir kettir. 1760’larda, aynı zamanda bir spekülör olan mimar John Wood ve oğlu tarafından yeni oluşan burjuva kesimi için hazırlanan bir proje kapsamında, birbirleriyle bağlantılı iki konut grubunun çevrelediği The Circus (1754) ve Royal Crescent (1767) isimli iki meydan inşa edilmiştir. Hiçbir yapının öne çıkmadığı yarım elips biçimli bu meydan yeşil alanla kent işlevinin bir araya gelişinin iyi bir örneğidir.

Şekil 3.47 Bath – Royal Crescent ve Circus (Zucker, 1959)

Şekil 3.48 Bath – Royal Crescent (Zucker, 1959)

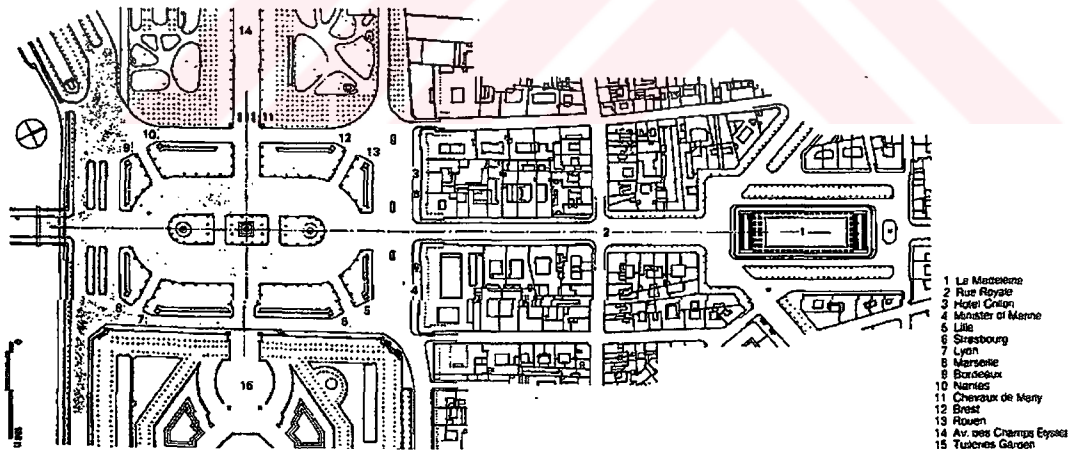
Endüstri devrimiyle birlikte Londra'da meydanların çağı sona ermiştir. Çalışan kesimin nüfusunun artışıyla oluşan değişim kentte bu açığın parklarla kapatılmasını da beraberinde getirmiştir.

19. yüzyılın başlarında Londra'da yeni bir meydan tipi ortaya çıkmıştır. Bu meydanlarda mimari ve peyzaj içiçe girmiştir. Bitkiler ve yapılar meydanı birlikte oluştururlar. Bu Barok meydan düzenlemelerinin bir devamı olarak düşünülebilir.

3.4.2.4 Paris'in Yeniden Planlanması ve Meydanlar

18. yüzyılın ortasında Paris aristokratlar için problemlili ve kalabalık bir kent haline gelmiştir. Bu durumun sona erdirilmesi, daha yaşanır bir kent haline getirilmesi amacıyla plan çerçevesinde Paris'in gururu olacak yeni meydanlar yapılmasına karar verilmiştir. 1748'de Patte tarafından hazırlanan Paris planında mevcut ve yeni tasarladığı meydanlar yer almaktadır. Sonrasında bu plana uyularak yeni düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu meydanlar geniş dikdörtgen planlı ve bir anlamda sarayların avluları olacak şekilde tasarlanmıştır. Kentle tam anlamıyla birleşmeyen bu meydanlar caddelerle bağlanmıştır.

Bunların içinde en önemlilerinden Concorde Meydanı 1770 yılında bitirilmiştir.

Şekil 3.49 Paris – Concorde Meydanı -, plan (Kato, 1980)

1789 devriminden sonra Paris'in bakımsız kalmasıyla 1793 yılında yeni bir plan oluşturulmuştur. Bu plan bir önceki planın tersine, dönemin ideolojisine dayanarak toplumun gereksinimlerini karşılayacak işlevleri içermiştir. Daha önce meydanlar ile donatılan kentte oluşturulan ulaşım akslarıyla bu meydanların bağlantısı kurularak kentlilerin kent içinde dolaşımı sağlanmıştır. Champs Elysees Bulvarı, ve Arc de Triumph inşa edildiği bu plan çerçevesinde aslında Fransız çevre düzenleme ilkeleri şehre uygulanmıştır. Fransız

meydanları bu süreç içinde İngiltere'deki meydan düzenlemeleri ile benzerlikler de göstermiştir. Özellikle yeşilin kentsel mekan içinde meydanlarda kullanımı bu bağlamda dikkat çekicidir. Ancak burada fark İngiliz meydanlarında yeşil alanlar kentlilerin bahçeleri olması bakımından özel olarak ayrı tutulmuşken, Fransa'da meydan mekanını belirlemeye yardımcı olarak Concorde Meydanı'nda olduğu gibi çevresinde yer almıştır. Bu konumlanışıyla yeşil birincil gereksinim olmaktan çok, estetik kaygılarla başvurulmuş bir seçenek olarak görülür.

4. MEYDANIN MORFOLOJİSİ

Morfoloji kelimesi Türkçe karşılıkları sırasıyla ‘biçim’ ve ‘bilim’ olan Yunanca ‘morphe’ ve ‘logia’ kelimelerinden türemiştir. Sözlük karşığı kısaca ‘biçimbilim’dir. Meydan Larousse morfolojiyi “Organizmaların şeklini ve yapısını inceleyen bilim, biçimbilim” Dictionary Larousse ise biyolojik açıdan “Bir hayvanın veya bitkinin biçimi ile yaşadığı ortam arasındaki bağları inceleyen bilimdalı” olarak açıklar.

Morfolojik açıdan mekan ve kendisini oluşturan ögeler, mekanın içinde bulunduğu bütünle kurulu ilişkisi ayrı ayrı ve birlikte incelenir. Biçimle ortamı arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur; dolayısıyla bu inceleme yalnız mekanın ve ögelerinin fiziksel özellikleri çerçevesinde değil bunları oluşturan sosyal (ve ekonomik) verilerle bunların tarihsel etkileşimleri çerçevesinde de olabilir. Ancak bunların herbiri mekana olan farklı bakışlardır. İncelenen özünde mekandır.

Mekan bir ilişkiler yoğunluğudur. Bu yoğunluk zaman içinde belirli bir anda, hacimle vücuda gelir. Hacimi belirleyen biçimdir. Burada mekanı oluşturmaları adına zaman içinde ilişkiler yoğunluğu, hacim ve biçim arasında bir diyalektik etkileşim bulunur.

Biçim bir nesnenin hacmini sınırlayan yüzeylerin ve bu yüzeylerin ara kesitlerinin oluşturduğu düzen/bütün olarak tanımlanabilir. Morfolojinin konusu biçimle birlikte, biçimin içeriği olan hacimi oluşturan yüzey ve ara kesitler ile bunların bir araya geliş düzenleridir. Bu incelemenin unsurlarıysa ölçü, oran ve tipolojik çözümlemelerdir.

Meydanı oluşturan, tarif eden ögeler üzerinde kurulduğu zemin, mekanı çevreleyen sabit elemanlar (yapılar, peyzaj elemanları, manzara), içerdiği plastik elemanlar ve hepsinin üzerini örten gökyüzüdür. Bütün bunlar çeşitli oran, büyüklük, uyum (veya uyumsuzluk) ve tasarımlarıyla üç boyutlu bir etki oluşturur. Bu etkinin oluşumunda zeminin alanının büyüklüğü, kot farkları, malzeme; çevreleyen yapıların kütleleri ve kütle şekillenişleri, yükseklikleri; bu yapıların cephe kesitleri, doluluk ve boşlukları, plastik elemanların konumları, büyüklükleri gibi unsurlar rol oynar.

Bu bölümde meydanın kentsel ölçekte etkileşimleri çerçevesinde mekanı oluşturan ögeler hacimsel etki bağlamında; mekanın boyutları ‘ölçü’, bu boyutların aralarındaki ilişkiler ‘oran’, ve bunlardan hareketle biçimlenen meydanların farklı biçimsel özelliklerinden yola çıkılarak oluşturulan farklı bakış açılarına sahip sınıflamalar ‘tipoloji’ başlıkları altında incelenecektir.

4.1 Ölçü

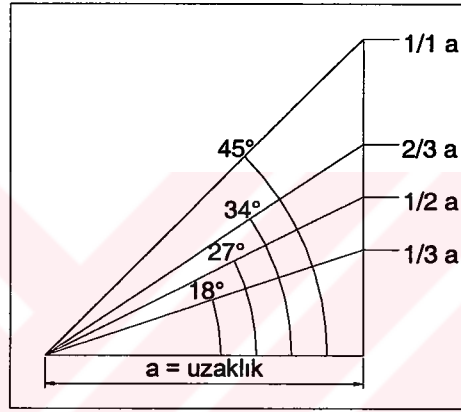
Meydanların alansal büyüklüklerini belirleme konusunda birçok değişken söz konusudur. Mekan kavramı açıklanırken değinildiği gibi, bu değişkenler mekana zaman ve zamanla bağlantılı öznel etkilenişler çerçevesinde yansır. Bu değişkenlerin öncülü işlevdir. Bir mekanın, karşılaması gereken işlevin içinde yer alabileceği büyüklüğe sahip olması gerektiği açıktır. Bu işlev her zaman bir eylem olmayabilir. Örneğin yalnızca pazar alanı olma işlevi somut bir veri olmasıyla, ileride bahsedilecek değişkenlerle beraber daha kolay olarak bir meydanın büyüklüğü konusunda fikir verebilir. Buna karşılık, bir işlev olarak prestij unsuru, ön planda olduğu meydanlar için büyüklüğü belirlemede soyut bir veridir. Bu soyut oluş öznel değerlendirmeleri beraberinde getirir. San Pietro Meydanı'nın yılın yalnız birkaç günü dolu olması veya dolu olduğu günlerde de hatta yetersiz kalması bu meydanın büyüklüğünün yanlış saptandığının söylenmesi için yeterli değildir. Ancak işlev tek başına meydanın büyüklüğünü belirleyemez. Bu noktada kentin büyüklüğü işlevle birlikte bir kriter olarak devreye girer. Meydanın hizmet vereceği kentin veya alt bölgesinin büyüklüğü kullanıcı sayısını doğrudan etkiler. Ancak kent/alt bölge büyüklüğü bu bağlamda bir standart oluşturabilmek için yetersiz kalır. Meydanın, içinde bulunduğu/bulunacağı kentin sosyal verileri çerçevesinde açıklanıp anlaşılabilen kullanıcı sayısı büyüklüğü adına belirleyici olabilir, fakat bu bile yeterli değildir. Mekanın tasarımı sırasında işlev, içinde bulunduğu mekansal organizmanın büyüklüğü, bu organizasyonun içindeki yeri ve kullanıcı sayısına ek olarak, yine sosyal veriler çerçevesinde cevap bulunan kullanıcı alışkanlıkları 'doğru' büyüklüğü saptamakta gereklidir. Burada, söz konusu verilerdeki değişiklikler adına, daha sonraki yıllar için yapılabilecek öngörüler ayrıca veri olarak kabul edilir.

Mekanın dolayısıyla meydanın büyüklüğünün saptanmasında önemli bir ölçüt algıdır. Meydanın büyüklüğü ve oranıyla meydanın içindeki nesneler çerçevesinde algıyı oluşturmada görüş kapasitesi belirleyicidir.

4.2 Oran

Meydanda oran plan ölçülerinin arasında olduğu gibi, bu ölçülerle meydanı sınırlayan yapı yükseklikleri arasında da geçerlidir. Daha ileri gidildiğinde meydana sınır oluşturan yapıların yüksekliklerinin kendi arasında da orantı kurulabilir. Bu mekanın tasarımı sırasındaki öncüllere, bir yapının vurgulanmak istenmesine veya istenmemesine göre değişir. Meydanlarda oran tümüyle kendi sınırları çerçevesinde değil; sergilediği, bir başka deyişle meydanda baskın olabilecek bir yapı ile kendi ölçüleri arasında da oransal bir ilişki söz

konusudur. Bu konudaki ölçütlerden biri de gözün görüş açısıdır. Paul Zucker'in vurguladığı üzere, insan gözünün bir cismin tamamını zorlanmadan görebileceği açı 27 derecedir. Bu açı içinde kalan bir cismi göz sağa-sola, yukarı-aşağı hareket etmeden görebilir. Bir cisim ile gözlemci arasındaki uzaklık cismin yüksekliğinin iki katı olduğunda, düşey düzlemde oluşan açı 27 derecelik açıdır. Bundan daha yakına gidildiğinde objenin görsel olarak kavranabilmesi zorlaşacaktır. Ancak mekansal boyutta, izlenecek yapının çevresiyle ilişkilerini kavramak için gereken 18 derecelik bir açıdır. Bu sınırlar yatayda daha geniştir. İnsan gözü yine hareket etmeden yatayda yaklaşık 60 derecelik bir açıya hakim olur (Zucker, 1959). Bunlar optik veridir. Bu bilgiye dayanarak, tasarlanacak mekanın ölçüleri üzerine bir kural getirilemez. Tasarımcı bu gibi bilgileri tasarımında ulaşmak istediği doğrultuda kullanır.

Şekil 4.1 İzlenen cismin yüksekliği, cisme olan uzaklık ve görüş açısı arasındaki bağıntı

Meydan kent ölçeğinde, sokağın aksine durağan bir mekandır. Genel olarak sokak ilerlemek, meydan ise durmak yada ulaşılmak ve harekete geçmek içindir. Bu durum söz konusu mekanların ölçüleri arasındaki orandan okunabilir. Dar ve uzun bir mekan ilerlemeye teşvik eder. En ile boy arasındaki fark azaldıkça durağanlık artar. Durağanlığın hakim olduğu bir kent mekanı olarak meydanda bu fark sokağa göre daha azdır. Bununla birlikte, söz konusu saptamayı gölgeleyecek, üstelik mimarlık tarihinin önemli ve başarılı bir örneği olarak gösterilen Roma'daki Piazza Navona gibi meydanlar da vardır. Bu meydan Roma İmparatorluğu'na ait kalıntılar üzerinde gelişmesi nedeniyle boyuna göre oldukça dar bir enine sahip biçimi olmasıyla içinde bir hareket meydana getirir. Ancak bu hareket meydan kimliği dolayısıyla mekanın iç hareketidir; mekan boyunca kesintisiz olup dışarı doğru yönelmez. Daha önce değinildiği gibi Barok dönemde yapılan düzenlemeyle yerleştirilen çeşmeler ve dikilitaş ile bu hareket merkeze, kilisenin önüne doğru yönlendirilmiştir. Navona Meydanı'nı oranlarına rağmen kentsel bir toplanma alanı haline getiren, bir başka deyişle 'meydan' yapan unsurlardan biri, kent dokusu içindeki farklı duruşudur.

İleride açıklanacak olan bir meydanın kapalılık karakterinin oluşması için gerekli unsurlardan biri de mekanı saran yapıların yüksekliklerinin plan ölçülerine oranıdır. Gözlemcinin görüş alanında, mekanın çevresindeki yapıların cepheleriyle, gökyüzü arasındaki oranın yapı cephelerinin lehine artışı mekanın bu şekilde oluşan kapalılık etkisiyle doğru orantılıdır.

4.3 Tipoloji

‘Tipoloji’nin sözlük anlamı “tiplerin sınıflandırılması veya üzerinde çalışılması”dır (Grolier Dictionary, 1976); ‘tip’in sözlük anlamıysa “aynı cinsten bütün varlıkların veya nesnelerin temel özelliklerini büyük ölçüde üzerinde toplayan örnek; varlıkları nesneleri şeyleri sınıflandırmakta kullanılan kategori; tür, cins, çeşit”dir (Dictionary Larousse, 1993).

Ölçü ve oran fiziksel mekanı oluşturan hacimin öğeleridir. Bu öğelerin konuları olan yüzey ve ara kesitler farklı düzenlerde bir araya gelirken, farklı biçimler oluştururlar. Fiziksel mekan olarak meydanların biçimi üzerinde, farklı bakış açılarıyla çalışılmış ve bunların uzantısı farklı tipolojiler oluşturulmuştur.

4.3.1 Nitelik Bağlamında

Bu bakış açısında önemli görülen biçimin içeriğinin bir uzantısı olan niteliğidir. Biçimsel açıdan sorulan soru “nasıl”dır. Tipoloji bu sorunun cevabıyla oluşturulur. Burada incelenecek Camillo Sitte ve Paul Zucker’e ait iki ayrı sınıflamada da soru aynıdır; ancak cevaplar farklı düşünce sistematığıyla verilmiştir.

4.3.1.1 Sitte

Camillo Sitte meydanları çeşitli yönlerden ele alarak incelemiştir. Meydanla kendisini oluşturan binalar ve heykellerin aralarındaki ilişkiler, mekanın kavranmasında önemli bir unsur olarak ileri sürdüğü kapalılık karakteri, eski meydanlardaki düzensizlik (irregular), farklı meydanların ilişkili olarak konumlanarak ve şekillenerek oluşturdukları meydan grupları Sitte için tasarımda önemlidir. Ancak bütün bunların üzerinde düşünülmesi ve çalışılması gerekmele birlikte, tipleri sınıflamaya temel oluşturmaz. Sitte’ye göre iki temel tip meydan vardır; geniş ve derin meydanlar. Bu sınıflama meydandan meydana, izleyicinin meydan içindeki konumuna, ne yönde baktığına bağlı olarak değişen görelî, hatta bir anlamda öznel ölçütlere dayanır. Bir meydan her iki durumu da sağlayabilir. Genel olarak meydanlarda karakterlerini oluşturan özel ve önemli bir yapı bulunur. Bu binaların özelliklerine bağlı olarak meydanlar geniş veya derin olur. Genellikle kilise meydanları derin, belediye

binalarının bulunduğu meydanlarsa geniştir. Bu durum söz konusu binaların farklı kütlelerinden ileri gelir. Kiliseler dar ve yüksektir. Dolayısıyla kütlelerinin kavranabilmesi için geri çekilmek gerekir, bu da meydanın derin şekillenmesine neden olur. Belediye binası gibi binalarsa genel olarak yüksekliklerine göre geniş yapılardır. İnsan gözünün yatayda kavrayabildiği açının düşeyde kavradığına göre daha fazla oluşu, buna bağlı olarak geri çekilmeyi gerektirmemesi ve mekanın oranlarının da zorlaması nedeniyle bu tür binaların bulunduğu meydanlar geniştir.

Meydanları sınıflarken üç prensipin varlığını vurgular.

- 1- Büyük kentlerin ana meydanı kendinden daha küçük kentlerin meydanlarından daha büyüktür.
- 2- Her kentte birincil meydanlar büyük ölçülere sahiptir. Diğer meydanlar için bu ölçüler sınırdır.
- 3- Meydanın ölçüleri aynı zamanda mekanın baskın binasının önemine ve özelliklerine bağlıdır. Bu binanın ölçüleriyle meydanın genişlik ve derinliği arasında bir oran vardır. (Sitte, 1945)

4.3.1.2 Zucker

Paul Zucker de meydan tipolojisini oluştururken Sitte'yle benzer noktalar üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak önemli bir farkla; Sitte'nin 'genişlik ve derinlik ölçütleriyle iki tipe ayırdığı meydanların alt özellikleri olarak değerlendirdiği nitelikler genel anlamda Zucker'in sınıflandırmasını oluşturur. 'Zucker'e göre hiçbir işlev doğrudan bir biçimi gerektirmez ve zorlamaz. Her işlev bir çok farklı biçim ve kentte kendine hayat bulabilir. Bu bakışıyla biçimin içeriğini, ilkelerini sınıflamıştır.

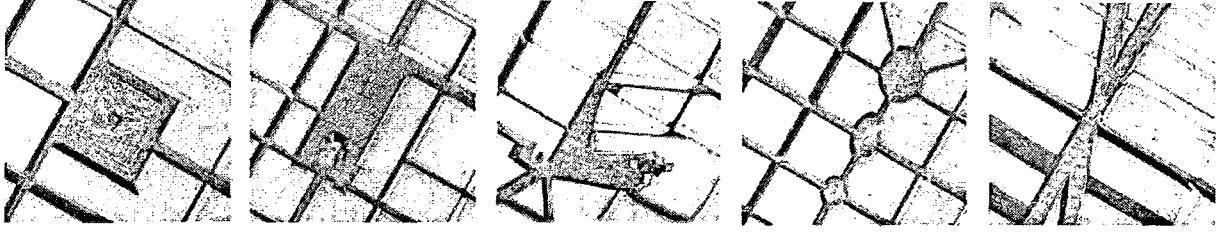
Bu tipoloji Zucker için de kesin, değişmez (dogmatik) değildir. Estetik ve tarihsel açıdan bir çıkış noktası olarak değerlendirir. Ayrıca bir meydan için aşağıdaki sınıflamadaki tiplerin yalnızca biri geçerli değildir; birden fazla tipe girebilir.

Zucker meydanları beş tipe ayırır:

- 1- Kapalı meydan (closed square)
- 2- Vurgulayıcı meydan (bastırılmış) (dominated square)
- 3- Merkeze yönelik meydan (nuclear square)

4- Gruplandırılmış meydanlar (grouped squares)

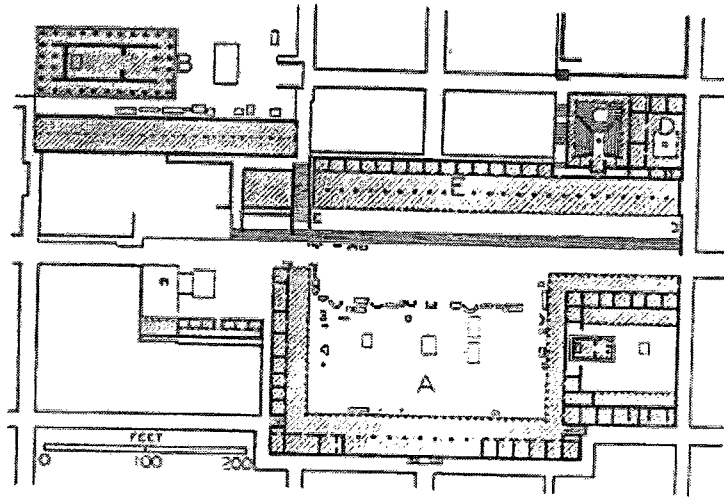
5- Şekilsiz meydan (amorphous square)

Şekil 4.2 Zucker'in Tipolojisinin şematik örnekleri

4.3.1.2.1 Kapalı Meydan

Fiziksel mekan algısının en kolay olduğu biçimsel özellik olan kapalılığın hakim olduğu meydan tipi 'kapalı meydan' olarak adlandırılır. Kapalılık planda başlar, Zucker'e göre tanımlı bir geometrik biçimi (dörtgen, daire v.s.) olmalıdır. Meydanı çevreleyen yapıların yüksekliklerinin mekanın yatay ölçüleriyle ilişkisi ve bu yapıların cephelerindeki ritm kapalılığın oluşmasında etmendir. Kapalılığı olumsuz etkileyen önemli unsur meydana bağlanan yolların, yapıların mekanı çevreleğinde oluşturduğu kesintidir. Bu olumsuzluk farklı mimari akım ve zamanlarda farklı yöntemlerle ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Helenistik ve Roma mimarilerinde mekanın portikolarla sarılarak yolların bir anlamda gizlenmesi gibi, örneğin Ortaçağ'da kimi durumda yapılar yolların üzerinde devam eder; açıklık kemer veya tonozla geçilir.

Şekil 4.3 Priene Agorası (Gallion, 1950)

4.3.1.2.2 Vurgulayıcı Meydan

Bir yapıya doğru yönelenmiş, o yapıyı sunan ve mekanı oluşturan diğer yapılarında söz konusu yapıyla ilişkili olduğu meydanlardır. Vurgulayıcı meydanlarda (dominated square) hakim bir yapı vardır. Bu yapı kilise, belediye binası, saray, bir anıt yapı hatta bir çeşme olabilir ve her durumda meydan içinde mekanı kontrol eden baskın bir konumu vardır. Genellikle meydana açılan ana cadde baskın binaya doğru bir aks oluşturur. Meydanı saran binaların oluşturduğu perspektif ve baskın binanın çekimi mekanda bir gerilim oluşturur. Bu durum izleyiciyi görsel odak noktasını oluşturan ana yapıya doğru bakmaya ve harekete yönlendirir. Bu tip meydanlar mekan içinde bir hareket oluştururken, kapalı meydanlar durağanlık oluşturur.

Ortaçağ'da kilise meydanları iki boyutlu bir kilise cephesi önünde oluşurken, Rönesans ve Barok'ta kilisenin kütlesi perspektifte de algılanır.

Hakim yapının büyük bir kütlesi olması gerekmez. Bu yapı bir kapı, kemer de olabilir. Boyutlarından bağımsız olarak bütün meydana hakim olup, etkisi altında tutabilir. Meydandaki diğer binalar ikinci derecede olabilir. Bu tür yapılar Roma'daki Popolo meydanında olduğu gibi, genellikle meydana bağlanan ana caddenin devamında yer alır böylelikle bir aks oluşturur.

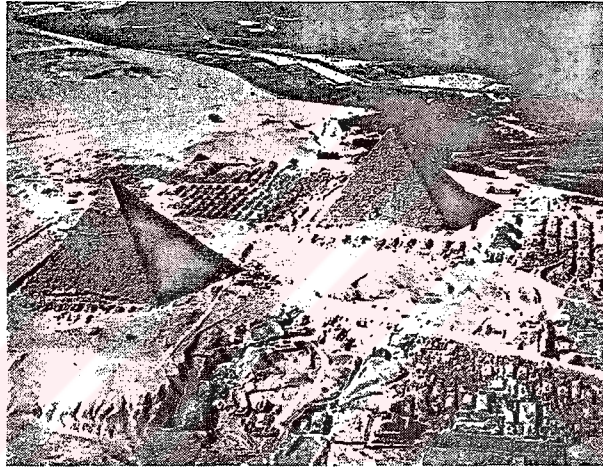
Bir meydan tarafından vurgulanan ve meydanı etkisi altına alan bir yapı da olmayabilir. Bu etki bir manzara tarafından da sağlanabilir. Manzara meydan tarafından sergilenen bir cephe olarak meydanı baskısı altına alır. Campidoglio meydanı bu tip meydanlara örnek olabilir.

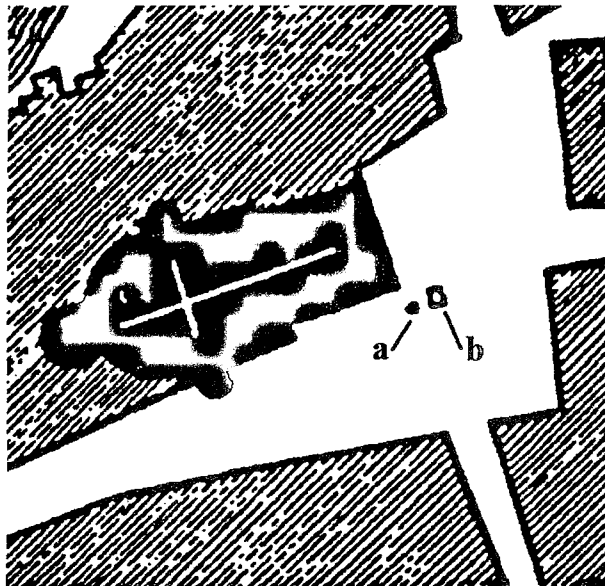
Şekil 4.4 Campidoglio Meydanı

4.3.1.2.3 Merkeze Dönük Meydan

Çok güçlü bir düşey vurguya sahip bir öge etrafında bir gerilim oluşturur. Bu gerilim bu ögeyi merkez alan mekansal bir bütünlük meydana getirir. Atom çekirdeğinin etrafında dönen elektronların yörüngelerinin en dış sınırını oluşturan çekim gücü gibi, merkeze dönük meydanların da bir etki alanı vardır. Belirsiz gibi olmakla beraber güçlü bir sınır oluşturur. Mekanın sınırları çekirdeğini oluşturan vurgu elemanının boyutlarına, dolayısıyla etki alanına göre büyük olduğu takdirde mekansal birlik oluşamaz. Mekansal birlik genel yapının düzensiz (irregular) oluşundan etkilenmez. Zucker (1959) çölün ortasındaki piramitin çevresinde oluşturduğu kavramsal mekanı bu mekanlara örnek olarak verir. Tipik merkeze dönük meydanlar Rönesans'ta görülür. Venedik'teki SS.Giovanni e Paolo Meydanı ve Padoa'daki Santo Meydanı bu tür meydanlara örnek olarak gösterilebilir.

Şekil 4.5 Mısır Piramitleri (Gallion, 1950)

Şekil 4.6 Padova – Santo Meydanı – a: Sütun, b: Gattamelata Heykeli (Sitte, 1945)

Ancak Rönesans'taki meydanların vurgulanması düşüncesiyle yerleştirilen dikilitaşlar bu mekanların (burada açıklandığı anlamda) merkezi (nucleus'u) olarak görülemez.

4.3.1.2.4 Gruplandırılmış Meydanlar

Birbirinden ayrı ve farklı işlevlere sahip meydanların kendi özellikleriyle birlikte bir bütün olarak kaynaştırılmaları veya ilişkilendirilmeleri ile meydan grupları oluşur.

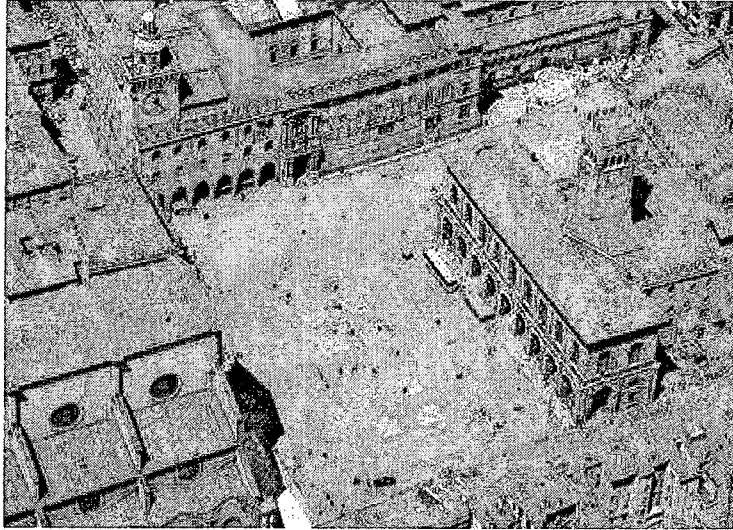
Meydan grupları farklı şekillerde oluşabilir.

Roma İmparatorluk Forumu veya Nant Meydanlar dizisi gibi, farklı ölçü ve biçimdeki meydanların bir aks üzerinde birbirini takip edecek şekilde gelişmeleriyle oluşabilir.

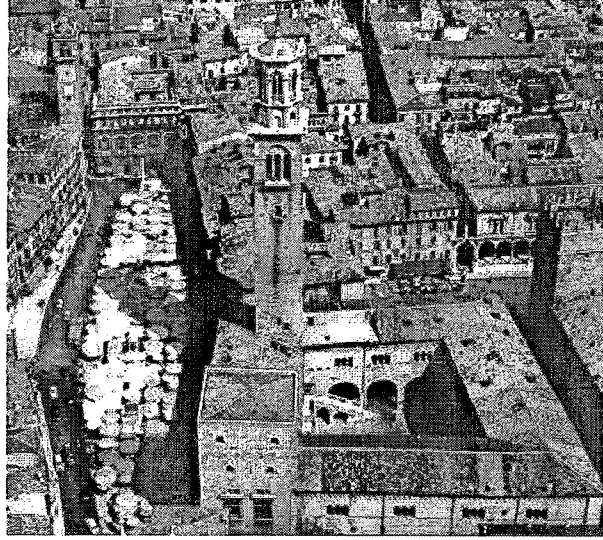
Venedik'teki Piazza San Marco ve Piazzetta San Marco ilişkisinde olduğu gibi, aksiel olmayan bir düzenleme içinde küçük bir meydanın daha büyük bir meydana açılmasıyla oluşabilir.

Bologna'daki Palazzo Podesta çevresindeki meydanlarda olduğu gibi, üç veya daha fazla meydanın bir baskın bina etrafında grup oluşturabilir.

Doğrudan bir fiziksel bağlantısı olmadan birbiriyle ilişkili meydanlar da grup oluşturabilir. Bu ilişki bir kaç şekilde sağlanabilir. Meydanlar arasında ilişkiyi kuran ama kurarken de aralarındaki ulaşım bağlamında da tamamen birbirinden ayıran baskın bir yapıyla veya iki meydanı birbirine bağlayan kısa bir yaya yolu ile meydan grupları oluşturulabilir.

Şekil 4.7 Bologna Palazzo Podesta'nın çevresindeki meydanlar

Şekil 4.8 Verona – Erbe ve Signori meydanları

4.3.1.2.5 Şekilsiz Meydan

Mekansal bütünlüğe ulaşamamış, ancak bundan önceki dört tipte aralarında benzerlik kurulabilecek meydanlardır. Örnek olarak, planda kapalılık karakteri gösterirken üçüncü boyutta bu bütünlüğü sağlayamamış, çevreleyen yapıların kütleleri arasında bir ilişki ve bütünlük bulunmayan New York'taki Times Square gösterilebilir.

4.3.2 Geometrik Bağlamda

Geometrik bağlamda önemli bir tipoloji oluşturmuş olan Rob Krier sonuca ulaşırken mekanın biçimi için sorduğu soru “ne”dir. Biçimin “nasıl” olduğu önemlidir; ancak “ne” sorusunun cevabı Krier için ana çıkış noktasını oluşturur. Cevabı geometride bulmuştur. “Nasıl”ın cevabı bu noktadan sonra verilebilir ve bütün geometrik biçimlere uyarlanabilir.

Rob Krier kentsel mekanın, dolayısıyla meydanın da üç temel geometrik biçim olan kare, daire ve üçgenden türediğini söyleyerek tipolojisini bunun üzerine kurarak üç grupta toplamıştır.

Kentsel mekan tiplerini ve bunların bir araya gelişlerini açıklarken, sözü edilen üç basit biçimin niteliğinin açılarak (açılarının değiştirilmesiyle, angling), bölerek (segmentation), ekleyerek (addition), çakıştırarak (merging), bozarak (distortion) değiştirilebileceğini belirtir.

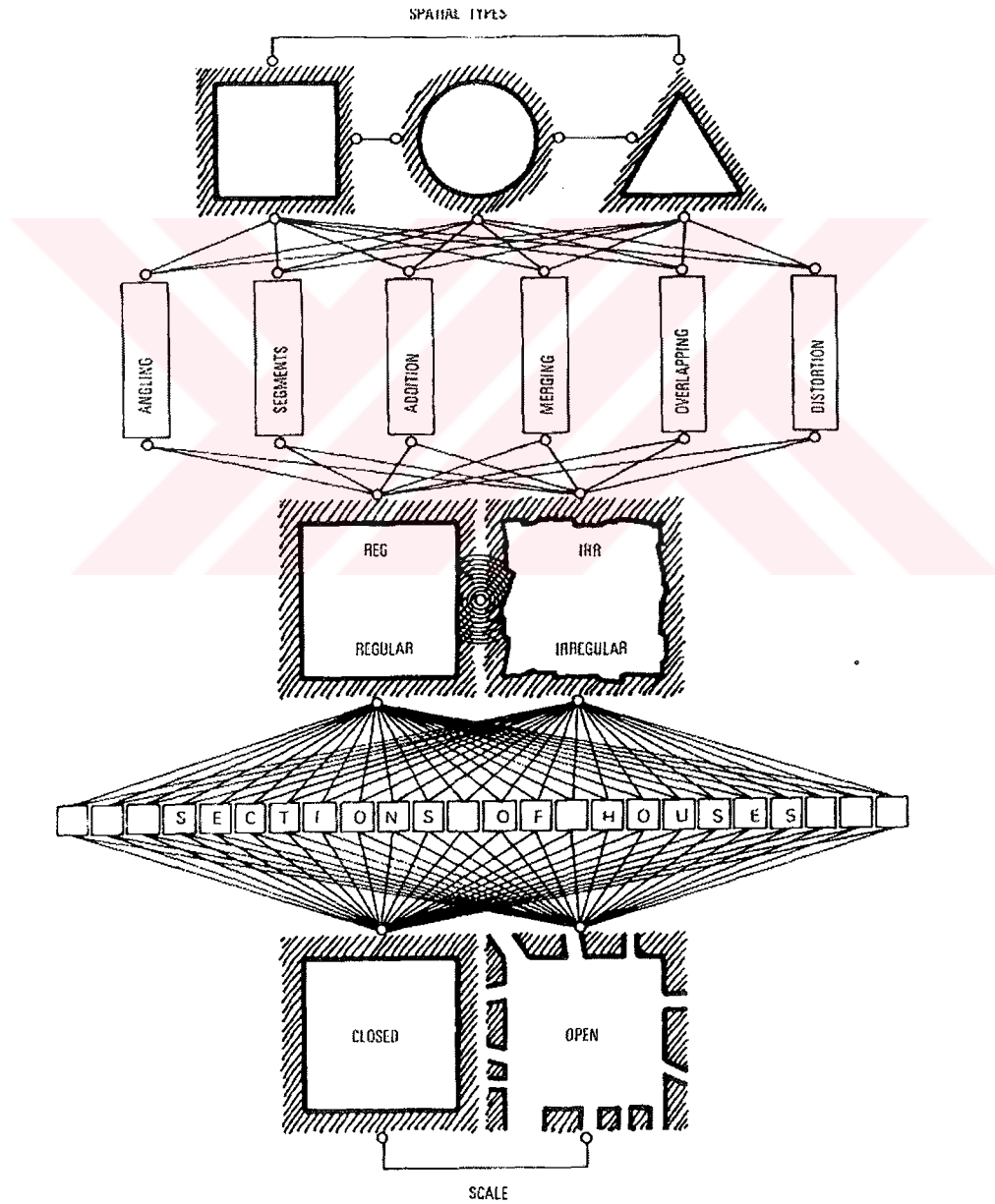
Bu unsurlar geometrik olan bütün düzenli ve düzensiz biçimlere uygulanabilir.

Bu yapılan değişiklik mekanın bütün kademelerini, ilişkili olduğu bütün diğer mekanları etkiler.

Açık ve kapalı terimleri bütün mekanlara uygulanabilir.

Ve son olarak bu üç mekan tipinden birçok biçim üretilir. Bu üretilen biçimlerin oran ve ölçüleriyle oynanarak çeşitli mimari etkiler sağlanabilir (Krier, 1979).

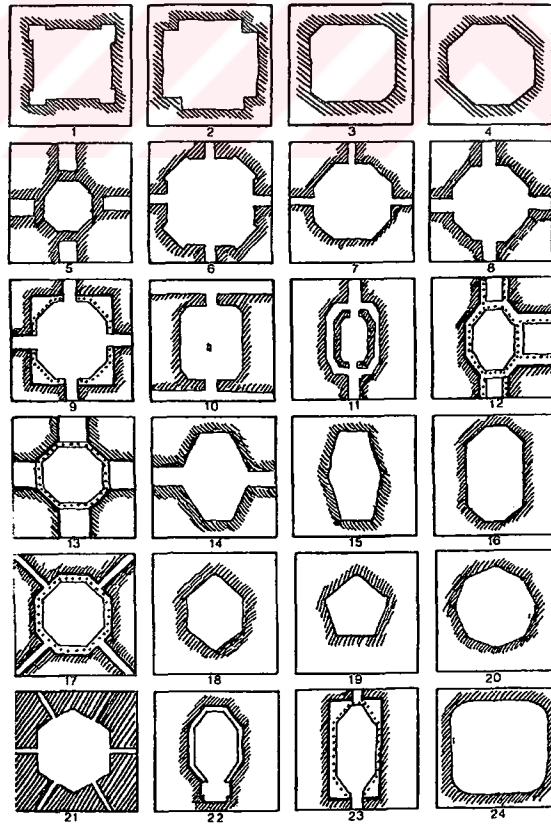
Krier için mekanın özü geometridir. Mekan belli bir geometriyle şekillenirken, içeriği detaylarını oluşturur. Bu yaklaşımıyla Sitte'ninkine benzer bir düşünce sistematığı ortaya koyar.

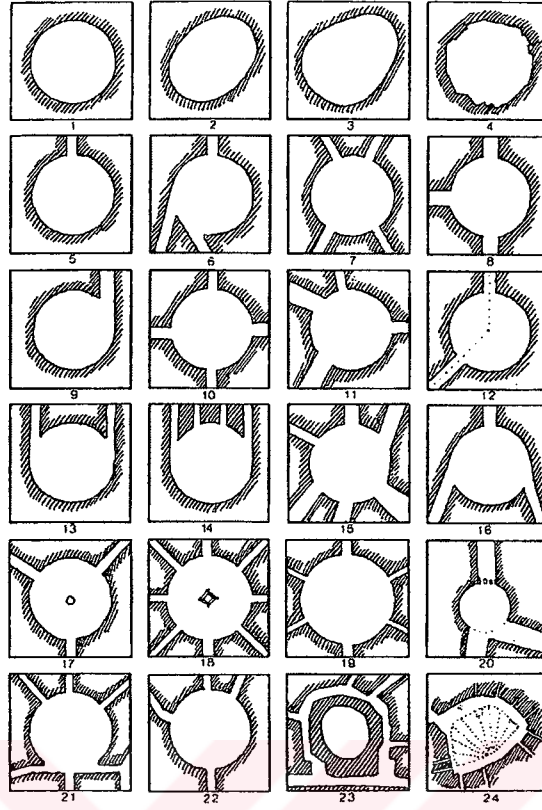
Şekil 4.9 Mekan Tiplerinin Bileşimi (Krier, 1979)

Krier meydanları aşığıdaki geometrik düzenlerde incelemiştir. (Krier, 1979)

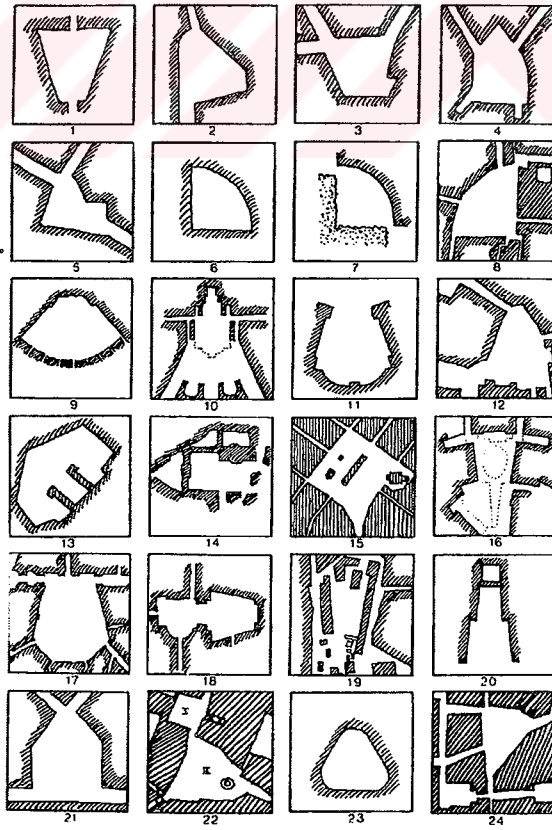
- 1- Dikdörtgen meydanlar
- 2- Ortogonal meydanlar
- 3- Ortasında bina olan ortogonal meydanlar
- 4- Bir yapı ile tanımlanan açık meydanlar
- 5- Açılandırılmış, bölünmüş, eklenmiş meydanlar
- 6- Dairesel meydanlar
- 7- İçinde bina bulunan niteliği değiştirilmiş daire meydanlar
- 8- Farklı tipte daire meydanların birleştirilmesiyle elde edilen meydanlar
- 9- Karmaşık geometrik biçimli meydanlar
- 10- Üçgen meydanlar
- 11- Büyük ölçekli karmaşık meydanlar

Şekil 4.10 Kare biçimli meydan (Krier, 1979)

Şekil 4.11 Daire biçimli meydan (Krier, 1979)

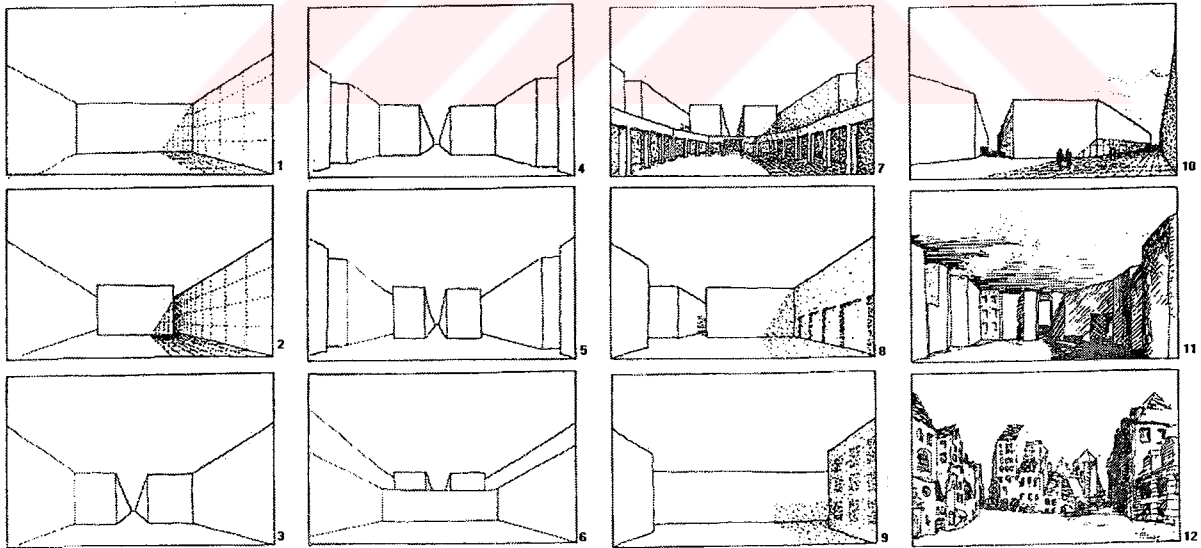

Şekil 4.12 Üçgen biçimli meydan (Krier, 1979)

4.3.3 Meydan Yol İlişkisi

Daha önceki bölümlerde de değinilen sokağın hareketi, meydanınsa durağanlığı ifade eden mekanlar oluşu nedeniyle bu farklı özellikteki iki kentsel mekan türünün bir araya gelişleri özel dikkat gerektirir. Meydanın kentsel mekan kimliği ve buna paralel olarak sokağın yaya ve araç dolaşımı işlevleri aynı hacim içinde birbirlerini olumsuz etkileme tehlikesini oluşturur. Bu sorun tarih içinde farklı çözümleri doğurmuş; örneğin Helenistik dönemde dolaşım portikolarla kontrol altına alınırken, Ortaçağ'da aynı zamanda askeri stratejik gereksinimlere de cevap veren ana aksın merkez meydana açılmaması, bağlantı geçişleri sayesinde meydanla ilişki kurulması yöntem olarak kullanılmıştır. Buna karşılık özellikle Barok dönemde oluşan kente farklı bir bakış açısının gelişimiyle birlikte, anıtsal etkinin sağlanmasının bir yolu olarak meydanların ulaşım akslarının kesişimlerinde konumlandırılmaları bu mekanlardaki kentsel toplanma işleviyle birlikte kapalılık hissinin de kimi durumda zedelenmesine neden olmuştur. Bunun devamında Endüstri devrimiyle kent yapısında oluşan değişimle birlikte, kentiçi dolaşım artmıştır. Artan bu dolaşımın çözülmesi için açık alan gereksinimi meydanlardan sağlanmıştır.

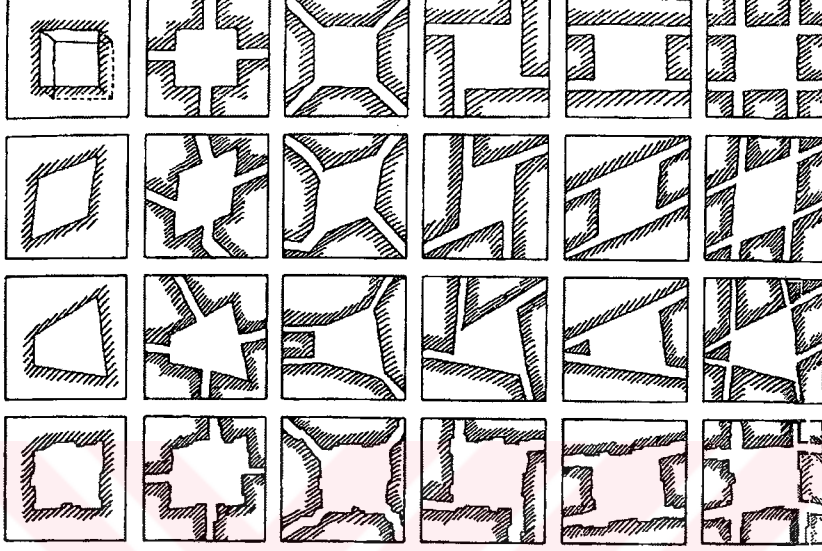
Krier geometrik biçimi aynı kalsa bile meydanlara bağlanan caddelerin durumuna göre mekandaki kapalılık etkisinin farklılaşabileceğini vurgulamıştır.

Şekil 4.13 Meydan, yol ve kapalılığın değişimi (Krier, 1979)

Her tarafından kapalı bir meydan net tarif edilmiş bir mekan oluşturur (Şekil 4.13.1). İki paralel cadde meydana bağlandığında kapalılık hissi meydanın merkezinde yoğunlaşır (Şekil 4.13.2). Ortadan bir cadde bağlandığında bu his kenarlarda oluşur (Şekil 4.13.3). Cadde sayısı arttığında kapalılık hissi kademe kademe azalır (Şekil 4.13.4-5). Bu kaybolan his mekanın

çevresinin mimari bir ögeyle, bir kolonatla çevrilmesiyle yeniden oluşur (Şekil 4.13.6-7). Mekansal kapalılık hissi caddelerin meydanın köşelerine yakın bağlanmalarıyla korunur (Şekil 4.13.8-9). Meydana ışımsal olarak bağlanan caddeler mekanın köşelerinden bile bağlansalar (bunların odak noktasında bulunulduğunda) kapalılık hissini olumsuz etkiler (Şekil 4.13.10).

Şekil 4.14 Dörtgen bir meydanın basit geometrik çeşitlemeleri ve farklı tipte sokak birleşmeleri için etüdler (Krier, 1979)

5. SONUÇLAR

Meydanlar tarih sürecinde farklı işlev ve fiziksel mekan özelliklerine sahip olmuştur. Modernist bakışla, biçimin işlevi takip edeceği söyleminin tersine, tarih sürecinde incelenen örnekler, fiziksel özelliklerin işlevle doğrudan ilişki içinde olmadığını ortaya koymaktadır. Bu konuda oluşturulacak sınıflamalar ancak yalnızca biçimsel veya yalnızca işlevsel çerçevede oluşturulabilir. Bu iki özelliğin arasında ilişki kurularak bir sınıflandırma oluşturmak bu çalışma çerçevesinde olası görülmemiştir.

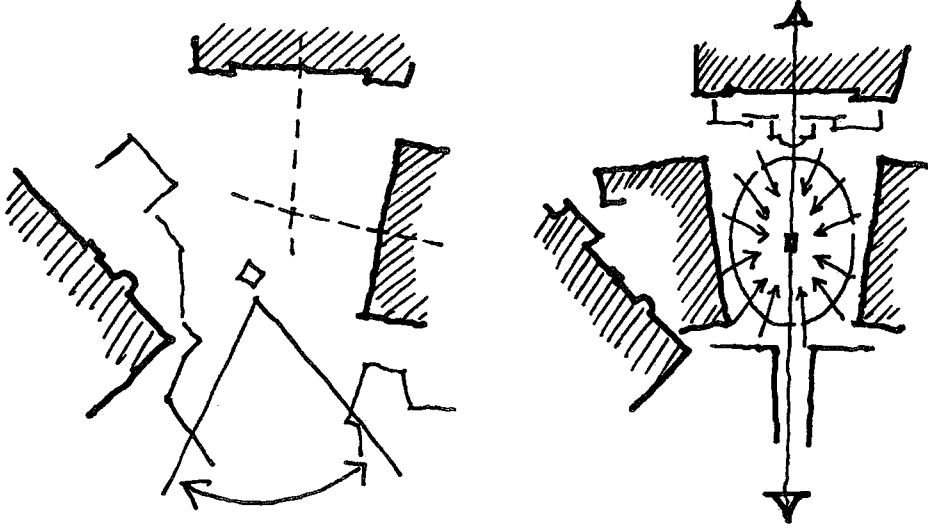
Kentsel biçimlerin sosyolojik ve kültürel yönleriyle birlikte ele alınması gerektiği gibi, tarih sürecinden bağımsız yalnızca geometrik çerçevede ele alınması da biçimi anlamak ve açıklamak için yetersizdir.

Meydanların fiziksel kuruluşları farklı dönem ve kültürlerde önemli farklılıklar göstermiş, kimi örneklerde taban tabana zıt ilkeler uygulanmıştır. Antik Yunan agoralarında ulaşım mekanının içinden geçirilmez ve buna karşı önlemler oluşturulmuşken, Barok dönem meydanları ulaşım akslarının kesişiminde yer alır. Bu iki dönem meydanından birinin yanlış düzenlenmiş olduğu söylenemez. Her biri kendi toplumsal düzenleri çerçevesinde doğru kabul edilmelidir.

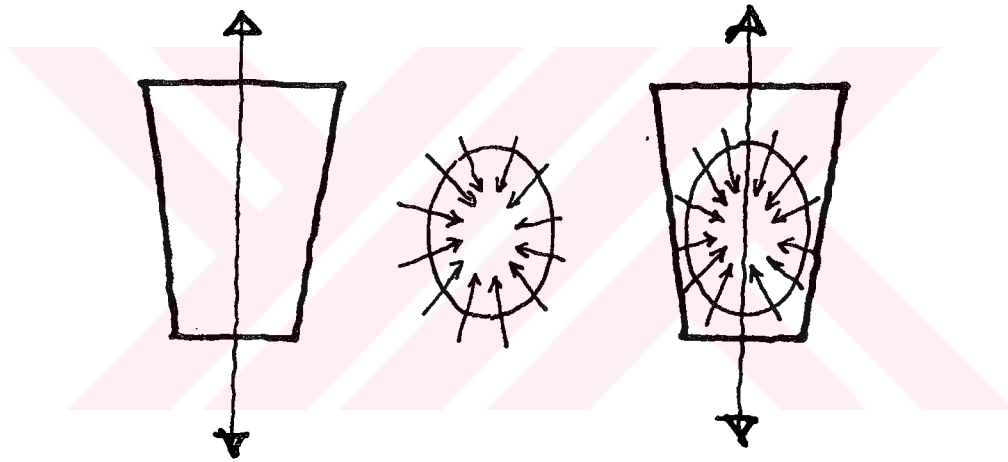
Çeşitli bakış açılarıyla tipolojiler oluşturulsa da, herhangi bir tipolojide yer alan bir tipin belli bir kültürün tek tipi olması ve başka kültürlerle ait kentlerin meydanları için geçerli olmaması söz konusu değildir.

Meydanın geometrisi planda tek başına bir anlam taşımaz, ancak araç olarak kullanılabilir. Önemli olan mekanın anlamı, hakim olan felsefesi ve duygusudur. Meydanın geometrik olarak “ne” olduğundan çok, “nasıl” bir etkisinin olduğu, kentle ve kullanıcısıyla “nasıl” ilişki kurduğu önem taşır. Meydan bir iletişim mekanıdır. İletişim türü bir biçimle ortaya çıkmaz. Örnek olarak ele alınabilecek Roma’daki Campidoglio Meydanı’nın tasarımında Michelangelo’nun yamuk bir mekanı olgulara dayanmaksızın (a priori) değil, mevcut veriler çerçevesinde (a posteriori) kurgulamış olması olasıdır. Ortadaki soru şudur: “Bu verilerle ‘nasıl’ bir mekan oluşturulacaktır?” Biçim bu sorunun cevabına bağlı olarak diğer fiziksel unsurlarla birlikte oluşturulmuştur. Ancak sonuçta ortaya çıkan biçim için kaçınılmaz denilemez. Bu biçim Michelangelo’nun yalnız nesnel değil, öznel algıları ve yorumları doğrultusunda oluşmuştur.

Campidoglio Meydanı Michelangelo tarafından düzenlenmeden önce tanımlı bir fiziksel mekan değildi. (Şekil 3.29) Buna karşılık bu düzenlemeye konu olmasını sağlayan tarihsel kimliğinin ve kent kültürünün önemli unsuru Palazzo dei Senatori, bir başka yapı Palazzo dei Conservatori ve Romaya hakim bir tepe üstünde olmanın sağladığı bir görüş noktası fiziksel verileri oluşturmuştur. Bu düzenleme sonunda oluşan mekan ikiz kenar yamuktur (Şekil 3.30) Krier'in tipolojisinde 'üçgen meydanlar' sınıfına girer. Simetri bir aks tarif eder. İkiz kenar yamuk da simetri eksenile bir aksa sahiptir. Palazzo dei Senatori'nin simetrik olan cephesinin aksı düzenleme öncesinde mekanın stürüktürüyle ilişkisizken bu düzenlemede, meydanın kimliğiyle doğrudan ilişkisini vurgulayacak şekilde, simetri aksı olarak kabul edilmiştir. Simetri aksının bir tarafında mevcut bina Palazzo dei Conservatori, Palazzo dei Senatori ile bir açı oluştururken diğer tarafına da Museo Capitolino'nun kurgulanan simetri nedeniyle aynı açıyla tasarlanması mekanı kaçınılmaz olarak biçimlendirmiştir. Bu ikiz kenar yamuk meydanın iki eşit kenarı üzerindeki yeni yapının cephesi mevcut olanla aynı yapılmıştır. Meydanı sınırlayan yapıların simetri aksının iki tarafında olanlarının eş cepheye sahip, buna karşılık simetri aksını oluşturan yapının cephesinin farklı ve diğerlerine göre daha yüksek oluşu (Şekil 4.4) söz konusu binanın meydanda baskın olmasını (Zucker'in 'vurgulayıcı meydan' tipi) sağlar. Meydanın, dördüncü cephesini oluşturan Roma manzarasına doğru daralması, belirtilen açıklığa rağmen meydanın kapalılık etkisini (yine Zucker'in 'kapalı meydan' tipi) arttırır. Bu düzenlemeyle meydanda tek doğrultuda iki yönlü bir ilgi akışı oluşturulmuştur. Barok dönemde meydanın aksına yerleştirilen heykel bu aksı daha da vurgularken, zeminde heykeli merkez alan elips biçimli, iki basamaktan oluşan kot farkı Palazzo dei Senatori ile Roma manzarası arasında gidip gelen ilginin heykele de yoğunlaşmasını sağlar.

Şekil 5.1 Campidoglio Meydanı – Düzenleme öncesi ve sonrası

Şekil 5.2 Campidoglio Meydanı – Mekanın geometrik analizi ve ilginin yönlendiği

5.1 Kültürel ve Sosyal Veriler

Biçim işlevle değil kültürle ilişkilidir. Kültür bir yaşam düzeninin belirleyicisidir. Önemli olan mekanın bu yaşam düzenine uyumluluğudur. Süreç içinde mekan bu düzene uygun bir şekilde oluşur, gelişir, hatta değişen şartlara uyum göstererek yeniden şekillenir. Bir kurgusu (konsept) vardır. Bu kurgu belli bir biçimi zorunlu kılmaz. Campidoglio Meydanı mekanın bu özelliğine iyi bir örnektir.

Kimlik kendine özgü olma durumu yaratır. Roma uygarlığı mimarisi ve şehirciliğiyle Yunan uygarlığından etkilenip mükemmelliğe ulaşmayı amaçlarken, 'stoa'yı alarak kendi meydanlarına uyarlamıştır. Burada kullanılan kelime 'uyarlamak'tır. Benzer kolonatl yapı

Antik Yunan'da 'stoa', Roma'da 'portiko' adıyla kullanılırken değişen yalnızca kelime değildir. Benzer olarak, San Pietro Meydanı'nı çevreleyen portiko (Şekil 3.34, Şekil 3.35, Şekil 3.36) Roma İmparatorluk Forumu'nu çevreleyen portikodan da farklı özelliklere sahiptir. Stoa'da yer alan dükkanların ve ticaret işlevinin Roma İmparatorluk Forumu'nu saran portikoda (Şekil 3.8, Şekil 3.9) bulunmaması veya İmparatorluk Forumu'nun portikosunun meydanı çevreleyen yapıların parçası oluşuna karşılık San Pietro'daki portikonun tamamen kendi başına bir yapı olması bu kendine özgülüğün bir sonucudur.

Kentsel iletişim mekanı olan meydan ait olduğu kültürün özellikleri çerçevesinde şekillenir, böylelikle kentlerin kimliklerinin vurgulanmasında önde gelen kentsel unsur olarak öne çıkar.

Farklı kültürlerde ve farklı özelliklerdeki kentlerde, oluşturulabilecek sınıflamalarda aynı grubun içinde ele alınabilecek tipolojide meydanlar bulunabilir.

Totaliter rejimlerde mekansal organizasyon genellikle, insan üzerinde hakimiyet kuran, rejimin gücünü vurgulayan bir ölçekte kurulur.

Kent sosyal ve ekonomik yönden değiştiğinde, biçimsel özellikleri de değişiklik gösterir. Barok dönemde meydanların sarayların avluları gibi düzenlenmesi, Endüstri devrimiyle birlikte yeşilin meydanların içine girmesi gibi.

Çalışma kapsamında incelenen dönem ve kültürlerde, güçlü bir yönetim sistemi ve otoritenin olduğu toplumlarda (rejimin totaliter olması bağlamında değil) kentsel mekan tümünden gelimle ve rasyonel biçimlerle oluşturulmuş, otorite azaldıkça tüme varımla ve irrasyonel / organik doku hakim olmuştur. Tasarımında, tümünden gelim yönteminin kullanıldığı meydanlarda görülen rasyonellik arayışı, düzen, aksiyel planlama ve simetri anıtsal etkiyi arttırmaktadır. Bu planlama anlayışı özellikle totaliter rejimlerin hakim olduğu toplumlarda rejimin gücü ve otoritesinin ifadesi amacıyla kullanılmış, genellikle etkiyi pekiştirmek için sembol olarak büyük boyutlarda bir yapı meydana baskın olarak konumlandırılmıştır.

5.2 Fiziksel Veriler

Meydanların biçimlenişlerini etkileyen fiziksel veriler topografya, kent dokusu, tarihsel topografya ve iklim olmak üzere dört başlıkta toplanabilir.

5.2.1 Topografya

Topografik veriler arazinin insan tarafından kolaylıkla değiştirilemeyen nitelikleridir. Bunlar, dağlar, tepeler, vadiler, ovalar, kıyı şeritleri, denizler, akarsular, göller, büyük kot farkları şevler ve benzerleridir. Bunlar sınırları ve görüş noktalarını oluşturur.

Topografya kentlerin ve meydanların şekillenişinde önemli bir veridir. Siena'da Campo Meydanı Krier'in tipolojisinde dairesel meydan sınıfındadır. Sitte'ye göre 'geniş', Zucker'e göre 'kapalı' ve 'vurgulayıcı meydan' olarak değerlendirilir. Campo Meydanı biçimini topografyadan alır. Kentin üzerine kurulu olduğu üç tepenin kesiştiği noktada, ana meydan olmaya en elverişli arazi kesiminde oluşmuştur. Bu oluşum sırasında meydanı çevreleyen binalar topografyanın verdiği olanakla, belediye binasının bulunduğu kısım dışında aynı kota kurulmuştur. Bu kot dairesel bir eşyükselti eğrisini oluşturur. Baskın bina meydanın yarım daire denilebilecek şeklinin merkezinde yükselir; merkez aynı zamanda meydanın en düşük noktasını oluşturur. Baskın bina, konumu dolayısıyla, yarım daire biçimin sınırlarını oluşturan binalar arasından meydana girildiğinde, bakışın doğal olarak üzerinde toplanmasını sağlar. Siena Campo Meydanı'nın bir tiyatro anfisi gibi oluşu topografyanın sunduğu bir imkandır. Meydan arazinin bu verisiyle biçimlenirken, yelpaze biçim ve eğim birlikte bir anlam ifade eder (Şekil 3.18 ve Şekil 3.19).

5.2.2 Kent dokusu

Tarih sürecinde, kimi kente köklü veya kesin müdahalelerde bulunulmuş, kent dokusunun özelliklerine karşıt morfolojik özellikler gösteren kentsel mekanlar kurulmuştur. Bunların bazıları günümüzde de olumlu örnekler olarak değerlendirilmektedir. Kent dokusu kent mekanlarının biçimlenişinde önemli bir veridir. Ancak bu durum kentlere yapılan müdahalelerde, kentlerin dokusal özellikleri paralelinde biçimsel özelliklere sahip mekanlar oluşmasının doğruluğu anlamına gelemeyen tersi de kural olarak benimsenemez. Organik dokuya sahip Siena (Şekil 3.14) gibi Campo Meydanı da (Şekil 3.18, Şekil 3.19, Şekil 3.20) organik bir oluşumdur. Bu biçimsel uyum kent dokusunun sürekliliğini sağlar. Meydan kentin içinde uyumlu bir morfolojik öge olarak yaşamın içindedir.

Buna karşılık, Venedik'teki San Marco meydanı (Şekil 3.25, Şekil 3.26) kent dokusuyla arasındaki zıtlık kenti ve meydanı besleyen bir gerilim yaratır. San Marco Meydanı rasyonel geometrik biçimiyle Venedik'in organik kent dokusuna sonradan katılışıyla ağır ve köktenci bir müdahalenin örneğini oluşturur. Kentin dokusuna tamamen yabancı bir öge olarak, baskın bir şekilde yer alır. Ancak kentin dokusuyla ilişkisi görece bir dengeye sahiptir. Kent dokusu

bu müdahaleyle anlamını yitirmemiştir. Strüktürü bozulmayan kent ile meydan arasındaki bu zıtlık her ikisini de besleyen bir gerilim yaratır.

Kente katılan bir ögenin kentin özelliklerine aynen sahip olması önemli değildir; bu durumda zaten bir sorun yoktur. Önemli olan bu ögenin kendi özellikleriyle, kentin özelliklerinin zıtlık oluşturmaları durumunda birlikte bir anlam ifade etmeleri, kurgularına karşılıklı olarak zarar vermemeleridir.

5.2.3 Tarihsel topografya

Kentsel mekanın oluşumunun ve kültürünün sürekliliğinin önemli bir ögesidir. Kentin fizik ve mülkiyet dokusunun parçası olarak kentsel mekanların şekillenişinde rol oynar.

Roma'daki Navona Meydanı'nın, meydanların durağanlığı ifade eden eniyle boyunun birbirine yakın olma özelliğine aykırı olarak, eni boyuna göre çok azdır. Boyutları arasındaki bu oran meydanda dolaşım oluşturur. Roma'nın organik dokusunun dar sokaklarına oranla Navona Meydanı, eninin geniş oluşuyla kent dokusu içinde farklı bir ögedir. Bu farklılık ve oluşturduğu açıklık, kent içi ilişkiler yoğunluğunun söz konusu mekana akmasına neden olur ve yeni bir yoğunluk oluşturmaları sağlar. Böylelikle yukarıda sözü edilen dolaşım meydanın iç dolaşımı olur. Bu sıradışı oluşumun nedeni Navona Meydanı'nın bir Roma forumu üzerine kurulu olmasıdır (Şekil 3.38, Şekil 3.39, Şekil 3.40). Benzer şekilde Lucca Meydanı bir Roma arenası üzerinde gelişmiştir (Şekil 3.13). Her iki meydanın üzerinde geliştiği tarihsel oluşumlar, doku üzerinde güçlü belirleyiciler olarak kentlerin sonraki dönemlerdeki biçimlenişini etkilemiş, geçmişten gelen biçimleri yeni zamanlara aktarmıştır

5.2.4 İklim

Meydanların biçimlenişlerindeki önemli etmenlerden biri de iklim özellikleridir. Genel olarak hava şartlarının aşırı özellik gösterdiği bölgelerde meydanlar bu olumsuz etkileri karşılayacak arkadlar, gölgelikler gibi öğeleri içerir. İklim şartlarının uygun olduğu örneğin İtalya'da kent mekanları kentlilerin günlük yaşamlarının önemli bir parçasını oluştururken, çeşitli etkinliklere sahne olur. Bu etkinlikler meydanların biçimlenişlerinde de rol oynar; özellikle talebin çokluğu meydanların boyutlarını ve kent dokusundaki ağırlığını artırır.

Meydanlarda yeşil örtü ve peyzaj elemanları özellikle İngiltere'de, Endüstri devrimiyle birlikte kent arazisinin değerinin artması üzerine, kent içindeki yeşil alanların yapı alanları

haline dönüşmeleri üzerine kullanılmaya başlamıştır. Bu sayede kent içi mikro klimalar da oluşturulmuştur.

5.3 Son Söz

Meydan yalnız geometrisiyle kavranamaz. Geometrik biçimler oluşumlarına temel oluşturan veriler ve mekansal organizasyon içindeki etkileriyle birlikte anlam ifade eder. Bu bakışla, mekanı anlamak açısından, niteliklerine ve geometrisine göre oluşturulan farklı meydan tipolojileri aynı meydan üzerinde birlikte değerlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Alexander, C., (1977), A Pattern Language : Towns.Buildings, Construction. Oxford University Press, Newyork.
- Altman, I., (1989) Public places and spaces, Plenum Press, New York.
- Broadbent, G., (1990), Emerging Concepts in Urban Space Design, Van Nostrand Reinhold, New York.
- Gallion, A., (1950), The Urban Pattern, City Planning and Design, D.Van Nostrand Company, inc, New Jersey.
- Giedion, S., (1949), Space, Time and Architecture: The Growth of a New Tradition, Harvard University Press, Cambridge.
- Hilberseimer, L., (1955), The Nature of Cities / Origine, Growth and Decline Pattern and Form Planning Problems, Paul Theobold & Co, Chicaco.
- Hillier, B. (1996) Space is the Machine : A Configurational Theory of Architecture, Cambridge University Press, Cambridge.
- Kato, A., (1980), Plazas of Southern Europe, Process Architecture Co. Ltd., Tokyo.
- Kostof, S., (1980), City Shaped,
- Krier, R., (1979), Urban Space, Academy Editions, London
- Lynch, K., (1960), The MIT Press, Cambridge.
- Meiss, P., (1993) Elements of Architecture : From Form to Place. : E & FN Spon, London.
- Moughtin, C., (1992), Urban Design : Street and Square., Butterworth Architecture, Oxford.
- Mumford, L., (1961), The City in History : Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects, Secker & Warburg, London.
- Mumford, L., (1968), The Urban Prospect, Harcourt, Brace & World, New York.
- Norberg-Schulz. C. (1971) Existence, Space & Architecture. Studio Vista, London.
- Rossi, A., (1931) The architecture of the city, MIT Press, Cambridge.
- Roth, L. M., (2000), Mimarlığın Öyküsü, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- Santini, L., (1980), Siena and Surroundings, Romboni Mario, Siena.
- Sitte, C., (1979), The Art of Building Cities : City Building According to Its Artistic Fundamentals, Hyperion Press, Westport.

Spreiregen, P. D., (1965), Urban Design : the Architecture of Towns and Cities, McGraw-Hill, New York.

Trancik, R., (1986) Finding Lost Space : Theories of Urban Design, Van Nostrand Reinhold, New York.

Tschumi, B., (1994), Event-Cities : Praxis, MIT Press, Cambridge.

Yetkin S. K., (1977), Barok Sanat, Cem Yayınevi, İstanbul.

Zevi, B., (1990), Başlık Mimariyi Görmeyi Öğrenmek, Birsen Yayınevi.

Zucker, P., (1959), Town and Square From the Agora to the Village Green, Columbia University Press, New York.

ÖZGEÇMİŞ

Doğum tarihi	14.07.1965	
Doğum yeri	İstanbul	
Lise	1979-1984	Terakki Vakfı Şişli Terakki Lisesi ve Ata Koleji
Lisans	1984-1990	Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

Çalıştığı kurumlar

1990-1991	Studio Associato di Progettazione, Siena
1992 Devam ediyor	Serbest mimar

TC YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
EĞİTİM ARAŞTIRMA MERKEZİ